

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**1990 VE SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE
EKONOMİK KRİZLERİN İŞGÜCÜ PİYASASINA
ETKİLERİ**

Nesrin SÖNMEZAY

2501040196

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Seyhun DOĞAN

İstanbul-2007

ÖZ

1989 yılında uygulamaya konulan finansal serbestleşme kararları ile birlikte yeni bir döneme giren Türkiye’de 1994 ve 2001 yıllarında iki önemli kriz yaşanmıştır. Bu krizler makroekonomik dengeleri olumsuz yönde etkilemiştir. Faiz oranları ve enflasyon yükselmiş, milli gelir azalmış ve işsizlik artmıştır. Tüm den gelim metodunun kullanıldığı bu çalışmada, krizlerin ekonomiye genel etkilerinden hareketle, işgücü piyasasına etkileri incelenmiştir.

Türkiye işgücü piyasası sorunlu bir yapıya sahip olan bir ülkedir. En büyük sorunu hızla artan çalışma çağındaki nüfusa yeterli istihdam olanaklarının yaratılamamasıdır. Bu nedenle işsizlik, her zaman Türkiye için sorun olmuş, 1994 ve 2001 ekonomik krizlerinin etkisiyle etkileri günümüze kadar uzanan yapısal sorunlar oluşmuştur.

Ekonomik krizlerin işgücü piyasasına etkileri temel olarak, istihdam olanaklarının azalması ve var olan istihdamın daralması; dolayısıyla işsizlik oranının artması, reel ücretlerde düşüş ve kayıt dışı istihdamda artış olarak sıralanabilir. Bu etkilerin tümü Türkiye’de kriz sonrası işgücü piyasasında görülmüş, işsizlik artmıştır. 2001 krizinden sonra ise 1994 krizinden farklı olarak vasıflı işsizlik olgusu ortaya çıkmıştır. İşgücü piyasasında krizlerin neticesinde oluşan bu tablo aynı yıllarda ekonomik krizlerle sarsılan Arjantin ve Meksika’da da etkili olmuştur. Ancak her ülkenin işgücü piyasasının yapısının kendine özgü olması nedeniyle bu etkiler farklı boyutlarda olmuştur.

Türkiye’de yaşanan ekonomik krizlerin işgücü piyasasına olumsuz etkilerinin giderilmesi için bir dizi düzenleme hayata geçirilmiş, İşgücü piyasasında etkin olan kamu kuruluşları yeniliklere tabi tutulmuş ve Avrupa Birliği müktesebatına da uyum sağlayabilmek amacıyla işsizliğin azaltılmasına yönelik daha aktif istihdam politikaları uygulamaya konulmuştur. Ancak yine de ekonomik göstergelerdeki

düzelmeğe rağmen, işsizlik oranında istenilen düşüş gerçekleşmemiş ve istihdam yaratmayan bir büyüme olgusu oluşmuştur.

ABSTRACT

By the implementation of new rules in 1989, a new period has started in Turkey, where there were two important economic crises in 1994 and 2001. Crises that happened after 1990 in Turkey, had affected macroeconomic variables negatively. Interest rate and inflation rate had increased, national income decreased and so unemployment rate had also increased. This paper analyses the effects of these crises on labor market via their general effects on economy.

Turkey is a country with a problematic labor market structure. One of the most important problems is the fact that there are not enough employment opportunities for the growing active population. That's why unemployment was always in the agenda. 1994 and 2001 economic crises had caused problems in labour market of which negative effects are still valid.

The main effects of economic crises on labor market can be determined as; decrease of employment opportunities so increase in unemployment rate, decrease in real wages and going towards informal sector. All of these effects happened in Turkish labor market after the crises and unemployment rate had increased. And differently from 1994 crisis well educated employees also have become unemployed after the 2001 crisis. This economic outlook was also seen in countries like Argentina and Mexico which suffered from economic crises in the same period. But the effects of economic crises on their labor market was different because of different structure of their labor market.

The last section includes new regulations achieved in case to support labor market. Governmental organizations responsible of labor market were regulated and

more active employment policies were decided to be implemented in case to achieve European Union membership goal. But although economic growth was achieved unemployment rates didn't decrease to its pre-crisis rate.

ÖNSÖZ

Türkiye ekonomisi 1994 ve 2001 yıllarında iki önemli kriz yaşamıştır. Ekonominin genelini olumsuz yönde etkileyen bu krizler, sonuçları günümüze kadar uzanan yapısal sorunların oluşmasına neden olmuştur. Tüm sektörlerin olumsuz yönde etkilendiği bu krizler, her ne kadar mali sektörde başlamışsa da kısa sürede reel sektöre sıçramıştır. Üretim azalmış, birçok şirket kapanmış birçok kişi işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla iş gücü piyasası da krizlerden yoğun olarak etkilenmiştir. Krizler öncesinde de sorunlu bir yapıya sahip olan işgücü piyasasının sorunları, krizlerin etkisiyle daha da derinleşmiştir. Genç ve artış hızı yüksek bir nüfusa sahip olmasına rağmen, bu nüfusa yeterli istihdam imkânı sağlanmayan Türkiye’de işsizlik oranı yüksek bir orandadır. Özellikle eğitimli genç işgücü arasında işsizlik oranı %30'lara ulaşmıştır. Krizlerin etkisiyle, istihdam olanakları daha da azalmıştır. Özellikle 2001 krizinin ardından “vasıflı işsizlik” kavramı ortaya çıkmış, yüksek nitelikli birçok çalışan işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalmıştır.

Türkiye’de işgücü piyasasının mevcut sorunlu yapısının ekonomik krizlerle daha da derinleşmesi neticesinde, işsizlik sorununun oran ve bileşim itibarıyla yüksek bir seviyeye ulaşması, bu çalışmanın yapılma nedeni olmuştur. Bu çalışmada, Türkiye’nin işgücü piyasasının yapısı ve 1990 sonrası yaşanan ekonomik krizler ayrıntılarıyla değerlendirilerek, bu krizlerin işgücü piyasasını ne şekilde etkilediği incelenmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında, katkılarından dolayı tez danışmanım Doç. Dr. Seyhun Doğan’a ve beni destekleyen aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZ / ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
TABLolar LİSTESİ.....	X
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XII
KISALTMALAR.....	XIV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE İŞGÜCÜ PİYASASININ GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. TÜRKİYE’DE NÜFUSUN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ VE İŞGÜCÜ PİYASASINA KATILIMI.....	3
1.1.1. Türkiye’de Nüfusun Demografik Yapısı.....	4
1.1.2. Türkiye’de Nüfusun İşgücüne Katılımı.....	7
1.1.2.1. İş Gücüne Katılımın Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	9
1.1.2.2. İşgücüne Katılımın Cinsiyetlere Göre Dağılımı.....	11
1.1.2.3. İşgücüne Katılımın Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı.....	13
1.2. TÜRKİYE’DE İSTİHDAM.....	15
1.2.1. İstihdamın Sektörel Dağılımı.....	17
1.2.2. İstihdamın İşteki Duruma Göre Dağılımı.....	20
1.2.3. İstihdam-Eğitim İlişkisi.....	21

1.3. TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK.....	22
1.3.1. İşsizliğin Nedenlere Göre Dağılımı.....	26
1.3.2. İşsizliğin Cinsiyetlere Göre Dağılımı.....	28
1.3.3. İşsizliğin Yaş Gruplarına ve Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı.....	29
1.3.4. Eksik İstihdam.....	32
1.3.5. Kayıt dışı İstihdam.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

1990 VE SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE’DE YAŞANAN EKONOMİK KRİZLER

2.1. 1980 SONRASINDA EKONOMİDE YAŞANAN BAŞLICA GELİŞMELER.....	36
2.2. 1994 EKONOMİK KRİZİ.....	42
2.3. 1994–1999 YILLARINDA EKONOMİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ.....	57
2.4. 2000 ENFLASYONU DÜŞÜRME PROGRAMI VE KASIM 2000 - ŞUBAT 2001 EKONOMİK KRİZLERİ.....	59
2.4.1. 2000 Enflasyonu Düşürme Programı.....	60
2.4.2. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri.....	63
2.5. ŞUBAT 2001 EKONOMİK KRİZİ SONRASINDA EKONOMİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ.....	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1990 SONRASI YAŞANAN EKONOMİK KRİZLERİN İŞGÜCÜ PİYASASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE MEKSİKA-ARJANTİN KRİZLERİ İLE KARŞILAŞTIRMASI

3.1. 1990 SONRASI YAŞANAN EKONOMİK KRİZLERİN MAKROEKONOMİK ETKİLERİ.....	79
3.2. EKONOMİK KRİZLERİN İŞGÜCÜ PİYASASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	86
3.2.1. İşsizlik.....	86
3.2.2. Kayıt Dışı İstihdam.....	93
3.2.3. Ücretlerde Meydana Gelen Değişimler.....	94
3.3. ÖRNEK ÜLKE KARŞILAŞTIRMALARI: TÜRKİYE,MEKSİKA, ARJANTİN.....	96
3.2.1. 1994 Meksika ve 1994 Türkiye Krizleri.....	97
3.2.2. 2001 Arjantin ve 2001 Türkiye Krizleri.....	102
3.4. EKONOMİK KRİZLER SONRASINDA İŞSİZLİĞİ AZALTMAK İÇİN GERÇEKLEŞTİRİLEN YENİLİKLER.....	110
SONUÇ.....	117
KAYNAKÇA.....	123

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Genel Nüfus Sayımına Göre Nüfus ve Nüfus Artış Hızı (1940-2000).....	4
Tablo 1.2. Türkiye’de Nüfus Sayısının Değişimi (1990-2000)	5
Tablo 1.3. Kurumsal Olmayan Sivil Nüfusun İşgücü Durumu (2006,Bin Kişi,15+ yaş).....	8
Tablo 1.4. İşgücüne Katılım Oranının Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2004-2006, %).....	10
Tablo 1.5. Eğitim Düzeyine Göre İşgücüne Katılım Oranı (2006, %, 15+ yaş).....	14
Tablo 1.6. Tarım Sektörü İstihdamının Bazı OECD Ülkelerine Göre Dağılımı (2006).....	19
Tablo 1.7. Kadınların İşteki Duruma Göre Dağılımı (2006,Bin kişi,15+yaş).....	20
Tablo 1.8. İşsizlik Oranının Yıllara Göre Dağılımı (2004-2006, %).....	24
Tablo 1.9. İşsizlik Oranının Bazı OECD Ülkelerine Göre Dağılımı (2006, %).....	25
Tablo 1.10. Nedenlere Göre İşsizlik (2006, Bin Kişi).....	28
Tablo 1.11. İşsizliğin Cinsiyetlere Göre Dağılımı (2004-2006, %).....	29
Tablo 1.12. İşsizliğin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2004-2006, %).....	30

Tablo 1.13. Eğitim Durumuna Göre İşgücü Durumu (2004-2006, %)	31
Tablo 1.14. Herhangi Bir Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıtlı Olmayanlar (2004-2006, Bin Kişi)	34
Tablo 2.1. Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin Bütçe Türlerine Göre Dağılımı (1989-1993, Cari Fiyatlarla, Milyar TL)	45
Tablo 2.2. Kaynaklar ve Kullanımı (1989-1993)	45
Tablo 2.3. 1989–1994 Yıllarında Türkiye’nin Temel Ekonomik Göstergeleri	56
Tablo 2.4. 1995–1998 Yıllarında Türkiye’nin Temel Ekonomik Göstergeleri	58
Tablo 2.5. 12 Aylık Cari Açık/Döviz Rezerv Oranı (1999-2001)	64
Tablo 2.6. 1999–2002 Yıllarında Türkiye’nin Temel Ekonomik Göstergeleri	76
Tablo 3.1. İşsizlik ve İşgücüne Katılım Oranlarının Yıllara Göre Değişimi (1989-2003)	88
Tablo 3.2. Bankacılık Sektöründe Şube Bilgileri (2000-2002)	91
Tablo 3.3. Türk Bankacılık Sektöründe Çalışan Sayısı (2000-2002)	92
Tablo 3.4. Kayıt Dışı İstihdam Verileri (1989-2003)	94

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1. İstihdamın Sektörel Dağılımı (2006, %)	18
Grafik 1.2. İşsizliğin Nedenlere Göre Dağılımı 1991–2006 (Bin Kişi)	27
Grafik 2.1. Yabancı Sermaye Girişi (1986-2006, Milyon \$)	39
Grafik 2.2. Dış Ticaret Dengesi/Cari İşlemler Hesabı (1984-2006, Milyon \$)	43
Grafik 2.3. İç Borç Yapısı (1988-2006, Bin YTL)	49
Grafik 2.4. Döviz Kuru Değişimi (1980-1995)	53
Grafik 2.5. TEFE (1988-2006, % Değişim)	65
Grafik 2.6. Yabancı Yatırımlar (1986-2006, Milyon \$)	67
Grafik 2.7. Dış Borç Yapısı (1983-1997)	73
Grafik 2.8. Bankaların Net Dış Varlıkları (Dış Varlıklar-Dış Yükümlülükler) (1986-2006)	74
Grafik 3.1. GSYİH/Kişi Başına Düşen GSYİH (1988-2006, % Değişim, Sabit Fiyatlarla)	81
Grafik 3.2. Portföy Yatırımları (1986-2006, Milyon \$)	83
Grafik 3.3. Toplam Sağlık Harcamaları/GSMH (1980-2003)	85

Grafik 3.4. Kapanan Şirket Sayısı (1996-2006, % Değişim).....	90
Grafik 3.5. Reel Ücret Endeksi (1989-2006, % Değişim).....	95
Grafik 3.6. Meksika ve Türkiye'nin İşsizlik Oranları (1990-1999, %).....	102
Grafik 3.7. Arjantin ve Türkiye'nin İşsizlik Oranları (1991-2002, %).....	107

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATO	: Ankara Ticaret Odası
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senetleri
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DYP	: Doğru Yol Partisi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ILO	: International Labor Organization
IMF	: International Monetary Fund
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletmeler
NAFTA	: North Atlantic Free Trade Agreement
OECD	: Organization of Economic Cooperation and Development
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TEFE	: Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
TEK	: Türkiye Elektrik Kurumu
TESK	: Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu
THY	: Türk Hava Yolları
TL	: Türk Lirası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
YTL	: Yeni Türk Lirası

GİRİŞ

Ekonomik krizler, dünya genelinde birçok ülke için sorun teşkil etmiştir. Türkiye de tarihi boyunca birçok ekonomik sorunla karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan her krizin kendine has nedenleri vardır. Ancak 1990 sonrası yaşanan ekonomik krizleri daha önceki dönemlerden ayıran özellikleri, bu krizlerin sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinden sonra meydana gelmiş olmasıdır. Türkiye ekonomisi 1989 yılında 24 Ocak Kararları'nın uygulamaya konulmasıyla mal ve sermaye hareketlerinin önündeki tüm engelleri kaldırmıştır. Bu durum ekonominin farklı bir yapıya dönüşmesinde etkili olmuş ve yaşanan krizlerin nedenleri ve etkilerinin boyutu değişmiştir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de yaşanan 1994 ve 2001 krizlerinin işgücü piyasasına etkilerinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle işgücü piyasasının yapısı ve yaşanan ekonomik krizlerin temel nedenleri açıklanarak, işgücü piyasasının bu krizlerden nasıl etkilendiği araştırılmıştır. Tümde gelim metodunun kullanıldığı çalışmada, Türkiye'de yaşanan 1994 ekonomik krizi Meksika'nın krizi ile 2001 ekonomik krizi ise Arjantin'in krizi ile karşılaştırılmış ve sonuçları yorumlanmıştır.

Çalışma üç bölümde oluşmaktadır. Birinci bölümde işgücü piyasasının temel özellikleri açıklanmıştır. Bu özellikler işgücüne katılım, istihdam ve işsizlik olarak gruplandırılmıştır. İstatistikî verilerden de yararlanılarak, kadınların işgücü piyasasındaki konumu, sektörler arasında mevcut olan farklılıklar ve işgücü piyasasının temel sorunları incelenmiştir.

İkinci bölümde, 1990 sonrası Türkiye'de yaşanan 1994 ve 2001 ekonomik krizleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Öncelikle 1990 sonrası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile ekonomide meydana gelen değişim açıklanarak, ekonomik krizlerin temel makroekonomik göstergeler üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, 1994 ve 2001 krizlerinin işgücü piyasasına etkileri araştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, bu krizlerin yaşanmasından sonra işsizlik oranlarında, reel ücretlerde ve kayıt dışı istihdam oranında meydana gelen değişimler istatistikî verilerden yararlanılarak incelenmiştir. Ayrıca aynı dönemde ekonomik kriz yaşayan Meksika ve Arjantin’de de krizlerin işgücü piyasasına etkileri ele alınarak, Türkiye ile karşılaştırma yapılmıştır. Son olarak da işgücü piyasasında uygulanması kararlaştırılan önlemler ve bu önlemlerin etkinliği değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE İŞGÜCÜ PİYASASININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Bir ülkedeki işgücü piyasasının işleyişi, ekonominin genelini ilgilendiren önemli bir konudur. Etkin çalışan bir işgücü piyasasının varlığı olmaksızın sağlıklı bir ekonomik yapıdan söz etmek mümkün değildir. Türkiye uzun yıllardan beri işgücü piyasası sorunlarıyla mücadele eden bir ülkedir. Nüfus artış hızı oldukça yüksektir. Buna rağmen istihdam olanakları yeterli düzeyde artmamaktadır. Dolayısıyla bu durum işsizlik, eksik istihdam ve kayıt dışı istihdam gibi birçok sorunu da beraberinde getirmektedir.

Türkiye’nin işgücü piyasasının genel özelliklerinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle nüfusun demografik yapısına bakmak gerekmektedir. Bu nedenle bu bölümde öncelikle nüfusun demografik yapısı ve işgücüne katılımı incelenmiştir. Daha sonra ise Türkiye’deki istihdam oranları ile istihdamın temel özelliklerine değinilmiş, son olarak da işsizlik sorunu üzerinde durulmuştur.

1.1. TÜRKİYE’DE NÜFUSUN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ VE İŞGÜCÜ PİYASASINA KATILIMI

Bir ülkenin işgücü piyasasının yapısı tahlil edilirken karşımıza iki önemli olgu çıkmaktadır. Bunlardan biri ülkenin nüfus yapısı diğeri ise nüfusun işgücüne katılım oranıdır. Nüfus yapısı incelenirken nüfusun yaş gruplarına, cinsiyete göre dağılımı, nüfusun artış hızı göz önüne alınır. İşgücü piyasasına katılım oranı ise, yaş guruplarına, cinsiyete göre işgücüne katılımı ve bu katılımın kent ve kıy ayrımını göstermektedir.

1.1.1. Türkiye’de Nüfusun Demografik Yapısı

Türkiye, nüfusu çok ve nüfus artış hızı yüksek olan bir ülkedir. Ancak son yıllarda nüfus planlaması çalışmaları olumlu neticelerini göstermeye başlamış ve nüfus artış hızı yavaşlamıştır. Eğitim düzeyindeki artışın da olumlu etkileri olmuştur. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi 2000 yılı itibariyle Türkiye’nin nüfusu 67.803.927 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılı itibariyle ise nüfusun 70 milyona

Tablo 1.1. Genel Nüfus Sayımlarına Göre Nüfus, Nüfus Artış Hızı (1940–2000)

Sayım Tarihi	Nüfus	Yıllık nüfus artış hızı ‰
20.10.1940	17.820.950	19,59
21.10.1945	18.790.174	10,59
22.10.1950	20.947.188	21,73
23.10.1955	24.064.763	27,75
23.10.1960	27.754.820	28,53
24.10.1965	31.391.421	24,62
25.10.1970	35.605.176	25,19
26.10.1975	40.347.719	25,00
12.10.1980	44.736.957	20,65
20.10.1985	50.664.458	24,88
21.10.1990	56.473.035	21,71
22.10.2000	67.803.927	18,28

Kaynak: TÜİK, “2000 Genel Nüfus Sayımı Kesin Sonuçları”, (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr/nufus_sayimi/2000tablo1.xls, 21.12.2005.

ulaştığı tahmin edilmektedir. Nüfus artış hızı oranları incelendiğinde düşüş görmek mümkündür. Genellikle %2'nin üzerinde seyreden nüfus artış hızının, son yapılan sayımda % 2'nin altına düştüğünü görülmektedir.

Nüfus artış hızının yıllar itibariyle daha da yavaşlaması beklenmektedir. Bu olumlu gelişmeye rağmen kentsel ve kırsal alanlarda nüfus artışının farklılık gösterdiğini görmek mümkündür. Nüfus, kentlerde kırsal kesimle karşılaştırıldığında gitgide artmaktadır. 2000 yılında yapılan nüfus sayımından elde edilen bilgilere göre kent nüfusu 1970 yılı ile karşılaştırıldığında 3 kat artmıştır. Kırsal nüfus ise % 3'ün üzerinde bir oranda azalmıştır. Kent nüfusu 1970'li yıllarda toplam nüfusun % 29'u oranında iken, 2000 yılında % 64 oranına yaklaşmış; kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise %70'ten % 36'ya inmiştir. Bu durum, Türkiye'de kırsal kesimden kentlere göçün devam ettiğini göstermektedir¹. Bu göçün büyük bir bölümü kırsal kesimdeki iş olanaklarının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. 1990'lı yıllarda elde edilen nüfus sayımı değerleri ile 2000 yılında elde edilen değerler karşılaştırıldığında da kent nüfusundaki artışı görmek mümkün olur. Aşağıdaki tabloda 1990 ve 2000 yıllarında Türkiye'nin toplam nüfusu ve bu nüfusun kent ve köylere göre dağılımı görülmektedir. 10 yıllık süreç içerisinde kent nüfusu önemli ölçüde artmış ancak köylerdeki nüfus artışı sınırlı sayıda gerçekleşmiştir. 2000 yılında nüfus artış hızı toplamda % 18,28 iken, kentlerde bu oran % 26,81, köylerde ise % 4,2 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 1.2. Türkiye'de Nüfus Sayısının Değişimi (1990–2000)

YIL	TOPLAM NÜFUS	KENT NÜFUSU	KÖY NÜFUSU
1990	56.473.035	33.656.275	22.816.760
2000	67.803.927	44.006.274	23.797.653

Kaynak: TÜİK, “2000 Genel Nüfus Sayımı Kesin Sonuçları”, (Çevrimiçi), http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi/2000tablo2.xls, 21.12.2005.

¹ Püren Torun, “Türkiye'deki İşgücü Piyasasının Yapısı ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Ülkeleriyle Rekabet Edebilirliği” (Basılmamış Uzmanlık Tezi, Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ocak 2004), Ankara, s.30.

Nüfusun demografik yapısının işgücü piyasası ile olan ilişkisi, nüfusun yaş guruplarına göre dağılımı ile daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. İşgücü piyasası ile ilgili değerlendirmeler yapılırken “çalışma çağındaki nüfus” gibi ifadeler kullanılmaktadır ve bu tanımlarda yaş unsuru ön plana çıkmaktadır. 2000 yılına kadar çalışma çağındaki nüfus, 12 yaş ve yukarısı şeklinde tanımlanırken, 2000 yılından itibaren 15 yaş ve yukarısı bu tanımlamaya girmiştir. Türkiye’nin nüfusu incelendiğinde genç bir nüfus yapısı olduğu görülür. Böyle bir durum söz konusu olduğu için de 1989–2000 yılları arasında çalışabilir nüfusun toplam nüfus içindeki payı % 70’in altına inmemiştir². Bu duruma ek olarak çalışabilir nüfusun artış hızı da yüksektir. Bu artış 2000 yılına kadar % 2 oranında gerçekleşmiştir ve önümüzdeki 20 yıl boyunca azalarak da olsa bu artışın süreceği beklentisi mevcuttur³. Çalışabilir nüfusun artış hızının yüksek oluşu olumlu bir sonuç olarak görünse de, bu artışın ülke ekonomisine faydalı olabilmesi, eşit oranlarda iş olanaklarının yaratılmasına bağlıdır. Ancak istihdam olanaklarındaki artış nüfus artışına paralel gelişmezse bu durumda işsizlik düzeyi artacağından toplumsal refah düzeyi de azalır.

İşgücü piyasasında, yaş faktörü “bağımlılık oranı” belirlenirken de önem taşır. Bağımlılık oranı; çalışma çağı dışında kalan nüfusun (0–15 ve 65+) çalışma çağındaki nüfusa (15–64) oranı ile ifade edilmektedir. Bu oran ülke ekonomisi için önemli bir göstergedir. Çünkü çalışan nüfusun üzerindeki yükü gösterir⁴. Oran arttıkça çalışan nüfusun yükü artmaktadır. Türkiye sahip olduğu genç nüfus sayesinde “bağımlılık oranı” açısından şanslı bir konumdadır. 2000 yılındaki verilere göre Türkiye’de 15–64 yaş gurubu nüfusun %64,6’sını oluşturmaktadır. Bu oran AB–15 ortalamasına yakındır. 0–14 ve 65+ yaş grubu ise %35,5 oranındadır. Türkiye’nin 65+ yaş gurubu ise nüfusun %6’sını oluşturmaktadır. AB-15’te bu oran %17’dir⁵. Dolayısıyla Türkiye AB–15 ülkeleri ile karşılaştırıldığında yaş gurupları açısından avantajlı bir konumdadır ve çalışma çağındaki nüfusun oranı çalışma çağı

---

² **Ibid.**,32.

³ TÜSİAD, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**,Yayın No.TÜSİAD-T/2004–11/381,Aralık 2004, s.17.

⁴ Torun, **op.cit.**, s. 33.

⁵ Ercan Türkan, “Türkiye’deki İşgücünün Yapı ve Nitelikleri:Gelişme ve Değerlendirmeler”, (Çevrimiçi),<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/isgucu%20piyasasi.pdf>,01.02.2006,s.6.

dışında kalan nüfusun oranından daha fazladır. Sadece AB-15'te değil dünya genelinde nüfusta yaşlanma görüldüğü düşünüldüğünde Türkiye genç nüfusu sayesinde şanslı bir durumdadır.

1.1.2. Türkiye’de Nüfusun İşgücüne Katılımı

Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) yayımladığı Hanehalkı İşgücü Anketi’ne göre işgücüne katılım oranı; “işgücünün, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki oranıdır”. Bu tanımın anlaşılabilmesi için “işgücü” , “kurumsal olmayan sivil nüfus” ve “çalışma çağındaki nüfus” ifadelerinin tanımlanması gereklidir. Hanehalkı İşgücü Anketinde tanımlandığı gibi işgücü, istihdam edilenler ve işsizlerin oluşturduğu nüfustan oluşur. Kurumsal olmayan sivil nüfus; “okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzurevi, özel nitelikteki hastane, hapishane, kışla ya da orduevinde ikamet edenler ile yabancı uyruklular dışında kalan nüfus” olarak tanımlanırken çalışma çağındaki nüfus ise “kurumsal olmayan sivil nüfus içerisindeki 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus olarak tanımlanır”⁶. Dolayısıyla işgücüne katılım oranı, çalışma çağındaki, yani aktif olan nüfusun işgücü piyasasındaki yerini hangi oranlarda aldığını gösterir. Bu gösterge sayesinde çalışma çağındaki nüfusun yeterli oranlarda istihdam edilip edilmediğini anlamak mümkündür.

İşgücü piyasasına ait verilerin yer aldığı, Hanehalkı İşgücü Anketi’ne göre işgücü durumu 2006 yılı itibariyle aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Veriler incelendiğinde işgücüne katılım oranının Türkiye genelinde % 48 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Kent ve kırsal ayrımına bakıldığında ise, kentte işgücüne katılım oranının % 45,5, kırsal kesimde ise % 52,2 olarak gerçekleştiği görülür. Bu

---

⁶TÜİK, “Tanım ve Kavramlar”,(Çevrimiçi),<http://www.tuik.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/TANIMLAR251105.XLS>,21.12.2005.

Tablo 1.3. Kurumsal Olmayan Sivil Nüfusun İşgücü Durumu (2006)
(Bin kişi, 15+ yaş)

	TÜRKİYE	KENT	KIR
		TOPLAM	
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	51.668,0	32.718,0	18.950,0
İşgücü	24.776,0	14.883,0	9.894,0
İstihdam edilenler	22.330,0	13.081,0	9.249,0
Eksik istihdam	890,0	470,0	419,0
İşsiz	2.446,0	1.802,0	645,0
İşgücüne katılma oranı (%)	48,0	45,5	52,2
İşsizlik oranı (%)	9,9	12,1	6,5
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	12,6	12,5	13,2
İstihdam oranı (%)	43,2	40,0	48,8
Eksik İstihdam oranı	3,6	3,2	4,2
İşgücüne dahil olmayan nüfus	26.892,0	17.835,0	9.057,0
		ERKEK	
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	25.601,0	16.447,0	9.154,0
İşgücü	18.297,0	11.640,0	6.657,0
İstihdam edilenler	16.520,0	10.368,0	6.152,0
Eksik istihdam	770,0	395,0	375,0
İşsiz	1.777,0	1.272,0	505,0
İşgücüne katılma oranı (%)	71,5	70,8	72,7
İşsizlik oranı (%)	9,7	10,9	7,6
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	11,3	11,1	12,1
İstihdam oranı (%)	64,5	63,0	67,2
Eksik İstihdam oranı	4,2	3,4	5,6
İşgücüne dahil olmayan nüfus	7.304,0	4.807,0	2.497,0
		KADIN	
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	26.067,0	16.271,0	9.797,0
İşgücü	6.480,0	3.243,0	3.237,0
İstihdam edilenler	5.810,0	2.712,0	3.098,0
Eksik istihdam	119,0	75,0	44,0
İşsiz	670,0	530,0	139,0
İşgücüne katılma oranı (%)	24,9	19,9	33,0
İşsizlik oranı (%)	10,3	16,4	4,3
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	17,9	17,7	19,2
İstihdam oranı (%)	22,3	16,7	31,6
Eksik İstihdam oranı	1,8	2,3	1,4
İşgücüne dahil olmayan nüfus	19.588,0	13.028,0	6.560,0

Kaynak: TÜİK, “Hane halkı İşgücü Anketi, (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr>, 12.03.2007’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

durumda kırsal kesimde işgücüne katılım oranı daha yüksektir. Bunun temel nedeni kırsal kesimde nüfusun büyük bir bölümünün tarımda istihdam edilmesi, buna karşılık kentlerde istihdam olanaklarının, özellikle vasıfsız işgücü için daha sınırlı düzeyde kalmasıdır⁷.

Veriler incelendiğinde dikkat çekici olan bir başka konu da işgücüne katılım oranının düşük düzeylerde oluşudur. Çalışma çağındaki nüfusun ancak % 48'i işgücü piyasası içindeki yerini alabilmiştir. Yani çalışma çağındaki nüfusun sadece yarısına yakını işgücüne katılmaktadır. Bunun birçok nedeni vardır. Ücretlerdeki düşüklük, köyden kente göç gibi nedenlerle kadınların işgücüne katılımlarının az oluşu, erken emeklilik uygulamaları ve eğitimde kalma süresinin uzaması bu nedenlerden bazılarıdır.

Türkiye'deki işgücüne katılım oranları OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında, ülkemizin birçok ülkenin gerisinde kaldığını görmek mümkündür. OECD genelinde % 70 oranı düzeyinde olan işgücüne katılım oranı Türkiye'de düşük düzeydedir. Benzer coğrafi ve kültürel özellikler gösterdiğimiz İtalya ve Yunanistan'da bile işgücüne katılım oranı ülkemizin üzerindedir⁸.

1.1.2.1. İş Gücüne Katılımın Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Türkiye'de 2004, 2005, 2006 yılları itibariyle işgücüne katılım oranının yaş guruplarına göre dağılımı Tablo 1.4'te yer almaktadır. Türkiye genelinde 15–24 yaş gurubu için katılım oranı genelde % 40 oranına yakın seyretmektedir. Ayrıca bu oranda bir düşüş olduğunu da görmek mümkündür. Bunun temel nedeni eğitimde kalma yaşındaki artıştır. Eğitimde kalma süresi Türkiye genelinde arttığı için 15–24 yaş gurubu işgücü piyasasına daha geç yaşta katılmaktadır⁹. 15+ yaş gurubunda ise % 50 oranında seyrettiği görülmektedir.

---

⁷İnsan Tunalı, “Background Study on Labour market and Employment in Turkey”, (Çevrimiçi), http://www.iskur.gov.tr/mydocu/istihdamdurumraporu/BST-final%20report%20_27%5B1%5D.June.2003_.pdf, 20.11.2005, pp. 31.

⁸ Tüsiad, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, s. 29.

⁹ **Ibid.**, pp.32.

İşgücüne katılım oranının yaş guruplarına göre dağılımı, kentte ve kırsal kesimde ayrı ayrı incelendiğinde katılım oranlarındaki fark dikkat çekmektedir. Kentlerde, 15–24 yaş gurubunda işgücüne katılım oranı % 36 oranına yakınken, kırsal kesimde katılımın daha fazla olduğu görülmektedir. Her üç yılda da kırsal kesimde 15–24 yaş gurubunun işgücüne katılım oranı % 40 oranının üstündedir. Bu durum genç nüfusun kırsal kesimde “ücretsiz aile işçisi” olarak çalışmasının sonucudur. Ayrıca kırsal kesimde kentlere göre eğitim olanakları daha sınırlı bir düzeyde kaldığı için genç nüfus daha erken yaşta işgücü piyasasına katılmaktadır.

15+ yaş gurubuna ait veriler incelendiğinde de benzer sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Toplamda % 49 oranına yakın bir düzeyde seyreden işgücüne katılım oranları, kentlerde ve kırsal kesimde farklılaşmaktadır. Kırsal kesimde hâkim olan tarımsal üretimin yapısı gereği, aile fertleri bir şekilde üretime katılmakta, bu durumda da işgücüne katılım oranları kentlere göre yüksek çıkmaktadır. Kentlerde

Tablo 1.4. İşgücüne Katılım Oranının Yaş Guruplarına Göre Dağılımı (2004–2006, %)

	2004		2005		2006	
	15–24	15+	15–24	15+	15–24	15+
YAŞ GURUBU						
TOPLAM	39,3	48,7	38,7	48,3	37,9	48
KENT	35,2	44,5	36,4	45,5	36,2	45,5
KIR	46,1	55,4	42,7	53,1	41,2	52,2

Kaynak: TÜİK, “Hane halkı İşgücü Anketi” (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr>, 21.03.2007’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

ise istihdam olanaklarının nüfusa göre yetersiz düzeyde kalması ve istihdam edilebilmek için daha yüksek vasıfların aranması işgücüne katılımın daha az gerçekleşmesine neden olmaktadır.

1.1.2.2. İşgücüne Katılımın Cinsiyetlere Göre Dağılımı

Türkiye’de işgücüne katılım oranı düşük düzeydedir. Bu oran cinsiyetler açısından değerlendirildiğinde farklılıklar ortaya çıkmaktadır. 2006 yılı itibariyle işgücünün durumunu gösteren Tablo 1.3.’e bakıldığında çalışma yaşındaki nüfusun cinsiyetlere göre dağılımının birbirine yakın olduğu görülür. Çalışma çağındaki erkek nüfus 25.601.000 iken, kadın nüfus da 26.067.000’dir. Bununla birlikte aynı tabloda görüleceği gibi kadınların işgücüne katılımı erkeklere oranla oldukça düşük düzeydedir. Erkeklerin işgücüne katılım oranı % 71,5 iken, kadınların işgücüne katılım oranı % 24,9’dır. Aradaki farkın oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu fark kent-kır ayrımı yapıldığında artmaktadır. 2006 yılı itibariyle kentte erkeklerin işgücüne katılma oranı % 70,8, kırsal kesimde ise % 72,7’dir. Kadınların ise kentte işgücüne katılma oranı % 19,9, kırsal kesimde ise % 33’tür. Bu verilerden de görüldüğü gibi özellikle kentlerde işgücüne katılım oranları cinsiyetler açısından önemli farklılıklar göstermektedir. Kırsal kesimde de farklılık sürmektedir, ancak kırsal kesimde kadınların işgücüne katılım oranı kentlere göre yüksek seviyededir. Kırsal kesimde kadınların işgücü piyasasına katılım oranlarının daha yüksek çıkmasının temel nedeni, tarım sektörünün ağırlıklı sektör oluşudur. Bu sektörde ücretsiz aile işçiliği ile kendi hesabına çalışanların oranı fazladır. Kırsal kesimde kadınlar, aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla ücretsiz aile işçiliği yapmaktadır. Bu nedenle işgücü piyasasına katılım oranları yüksektir. Kentlerde ise kadınlar, çoğunlukla “ev hanımı” konumundadırlar. Bunun temel nedenleri arasında, ücret seviyesinin düşüklüğü ve çalışma koşullarının kötü olması dolayısıyla kadınların işgücüne katılma kararlarının olumsuz yönde şekillenmesi gösterilebilir¹⁰.

Ülkemizde köyden kente göç olgusunun yaygın bir şekilde devam etmesi, kadınların kentlerde işgücü piyasasının dışında kalmalarının diğer bir nedenidir. Kırsal kesimde çoğunlukla tarım sektöründe istihdam edilen kadınlar, kente göç ile işgücü piyasasından çekilmektedirler. Çünkü kırsal kesimde çalışma olanağı buldukları tarım sektörü fazla vasıf gerektirmemektedir. Oysa kentlerde istihdam

¹⁰ Cem Kılıç, “Türkiye’de İşgücü Piyasası ve Kriz”, **Kriz ve IMF Politikaları**, Editör:Ömer Faruk Çolak,Alkım Kitapevi, İstanbul, s. 211.

edilebilmek için daha yüksek vasıflara gereksinim ortaya çıkar. Dolayısıyla kırsal kesimden kente göç eden ve düşük vasıflara sahip olan kadınlar işgücü piyasasının dışında kalırlar.

Kadınların işgücü piyasasına katılımını artıran en önemli faktör eğitimidir. Kadınların eğitim düzeyi arttıkça işgücü piyasasına katılım oranları da artmaktadır. Bu nedenle istihdamda cinsiyet farklılıklarını ortadan kaldırmak için kadınların eğitim olanaklarından daha fazla yararlanması önem taşımaktadır. Bununla birlikte artan eğitim düzeyine rağmen kadınlar işgücü piyasasında istenilen konuma halen gelememiştir. İşgücü piyasasında halen ¹¹:

- İşlerin kadın işi-erkek işi ayrımına yönelik yargılar mevcuttur.
- İşyerlerinde kadınlara yönetici konumu daha az verilmektedir.
- Kadın erkek arasında, özellikle de bazı sektörlerde, ücret farklılığı uygulaması mevcuttur.

Bu nedenlerden dolayı artan eğitim düzeyine rağmen kadınlar işgücü piyasasındaki yerlerini istenilen düzeyde alamamaktadır.

Türkiye'deki kadınların işgücüne katılım oranları gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye birçok ülkenin gerisinde kalmaktadır. Gelişmiş ülkelerde genellikle kadınların işgücüne katılımı % 43 ile % 75 arasında değişmektedir. Bu ülkelerde tarımda çalışan nüfusun az olduğu da dikkate alınırsa bu oranın oldukça yüksek düzeyde olduğu daha iyi anlaşılır. OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında da benzer bir tablo ortaya çıkar. 2004 yılında 15–64 yaş arası kadınların işgücüne katılımının tüm OECD ülkeleri için ortalamasının oranı % 60,1'dir. Fransa için bu oran % 63,7, Almanya için % 66,1, İspanya için % 57,7, AB–15 için % 62,8, İtalya içinse % 50,6'dır. Hem coğrafi hem de kültürel açıdan benzerlik gösterdiğimiz Yunanistan'da bile kadınların işgücüne katılım oranı % 54,1'dir. Türkiye'de aynı yıl

---

¹¹ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Yayın No:DPT:2548-ÖİK:564, Ankara, 2001, s. 29.

gerçekleşen oranın % 27 olduğu dikkate alındığında, ülkemizde kadınların işgücü piyasasına katılımlarının ne kadar yetersiz düzeyde kaldığı daha iyi anlaşılır¹².

Kadınların işgücüne katılımının düşük düzeylerde kalmasının arkasında birçok neden vardır. Türkiye'nin kültürel yapısı, köyden kente göç olgusu ve iş hayatının bazı olumsuzlukları bu nedenlerden birkaçıdır. Ataerkil toplum yapısına sahip olan ülkemizde kadınlar yıllardır ev hanımı olmayı iş hayatına tercih etmektedirler. Erkekler aileye bakmakla yükümlü olarak kabul edilirken kadınlara toplumun belirlediği rol daha çok evde çocuk bakımından sorumlu olmaktır. Yıllardır süregelen bu yargı kadınların iş hayatındaki konumlarının da belirleyicisi olmuştur. Ancak özellikle son yıllarda kadınların eğitim olanaklarından daha fazla yararlanmaya başlaması, dolayısıyla da artan eğitim düzeyleri sayesinde iş hayatında daha çok yer almalarını sağlamıştır. Fakat kırsal kesimde bu eğitim olanaklarının kentlere göre daha sınırlı düzeyde olması, kırsal kesimde yaşayan kadınların yeterli donanımlara sahip olamamalarına neden olmaktadır. Tarımın ağırlıklı sektör olduğu kırsal kesimde ücretsiz aile işçiliği yapan kadınlar, kente göç ettiklerinde ise vasıfsız oldukları için işgücü piyasasının dışında kalmayı tercih etmektedirler. Çünkü kentlerde istihdam olanakları vasıflı bireyler gerektirmektedir. Bu nedenle özellikle kentlerde kadınların işgücü piyasasına katılım oranları düşük düzeyde kalmaktadır. Bunlara ek olarak düşük ücretler ve ayrımcılık gibi bazı olumsuz şartları nedeniyle de kadınlar işgücü piyasasının dışında kalmayı tercih etmektedirler.

1.1.2.3. İşgücüne Katılımın Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Eğitim düzeyi ile işgücüne katılım yakından ilişkilidir. Türkiye'de eğitim düzeyi gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında düşük düzeydedir. Ancak özellikle son yıllarda eğitim seviyesinin yükseltilmesi için çalışmalar yapılmaktadır. Bu amaçla zorunlu eğitim süresi 8 yıla çıkarılmış ve özellikle de kızların okutulması için birçok çalışma yapılmıştır. Bu durum işgücü piyasasına da yansımaktadır. Eğitim düzeyi

---

¹² OECD, "Statistical Annex", (Çevrimiçi), <http://www.oecd.org/dataoecd/36/30/35024561.pdf>, 20.11.2005, pp.240.

arttıkça işgücüne katılım oranı da artmaktadır. Bu durum özellikle kadınların işgücüne katılım oranları incelendiğinde dikkat çekicidir. Tablo 1.5, 2006 yılında eğitim düzeyine göre işgücü durumunu göstermektedir.

Tablo 1.5. Eğitim Düzeyine Göre İşgücüne Katılım Oranı (2006, %, 15+ yaş)

	İŞGÜCÜNE KATILMA ORANI (%)
TOPLAM	48
OKUR-YAZAR OLMAYANLAR	20,3
LİSE ALTI EĞİTİMLİLER	46,9
LİSE VE DENGİ MESLEK	57,0
YÜKSEKOKUL VE FAKÜLTE	78,5
ERKEK	71,5
OKUR-YAZAR OLMAYANLAR	40,4
LİSE ALTI EĞİTİMLİLER	70,8
LİSE VE DENGİ MESLEK	73,6
YÜKSEKOKUL VE FAKÜLTE	84,1
KADIN	24,9
OKUR-YAZAR OLMAYANLAR	16,2
LİSE ALTI EĞİTİMLİLER	21,8
LİSE VE DENGİ MESLEK	31,4
YÜKSEKOKUL VE FAKÜLTE	69,8

Kaynak: TÜİK, “Hane halkı İşgücü Anketi”, (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr>, 12.03.2007’de yararlanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye geneline bakıldığında işgücüne katılım oranının yüksek okul ve fakülte düzeyinde eğitim alanlarda en yüksek oranda gerçekleştiği görülmektedir. Aynı durum erkekler ve kadınlar için ayrı ayrı dikkate alındığında da geçerlidir. Erkeklerin işgücüne katılım oranı %71,5 iken, eğitim düzeyi arttıkça katılım oranı da artmaktadır. Yüksek okul ve fakülte bitirenlerin işgücüne katılımı %84,1 gibi yüksek bir düzeyde gerçekleşmektedir. En çarpıcı fark ise kadınlarda görülmektedir.

İşgücüne katılımı % 24,9 gibi düşük bir düzeyde gerçekleşen kadınların, eğitim düzeyi arttıkça katılımı da artmaktadır. Yüksekokul ve fakülte düzeyinde eğitim almış kadınların işgücüne katılımı % 69,8 gibi yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir.

Tüm bulgular eğitimin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Eğitim olanaklarının artırılması işgücü piyasasına daha etkin bir şekilde katılımın sağlanabilmesi için son derece önemlidir. Özellikle de kadınların işgücü piyasasında daha aktif olabilmesi eğitim olanaklarına erişebilmeleriyle yakından ilişkilidir. Çünkü her geçen gün dünya gelişmekte ve istihdam edilebilmek için belli bir eğitim düzeyi gerekli hale gelmektedir. Birçok ülkede “bilgi çağı” yaşanmaktadır. Türkiye de değişen koşullara ayak uydurmak zorundadır. Bu nedenle her geçen gün eğitimin önemi artmakta ve vasıflı bireyler işgücü piyasasına katılmakta daha avantajlı konuma gelmektedirler.

1.2. TÜRKİYE’DE İSTİHDAM

Nüfusun işgücüne katılım oranı, istihdam edilenler ile işsizlerin, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusa oranını temsil ederken; istihdam Türkiye İstatistik Kurumu’nun Hanehalkı İşgücü Anketi’nde tanımladığı gibi işbaşında olanlar ve işbaşında olmayanlar grubuna dahil olan, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfustur. İşbaşında olanlar; ücretli, maaşlı, yevmiyeli, kendi hesabına işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak referans dönemde en az bir saat bir iktisadi faaliyette bulunan kişiler olarak tanımlanmaktadır. İşbaşında olmayanlar ise iş ile bağlantısı devam ettiği halde, referans haftası içinde çeşitli nedenlerle işinin başında olmayan kendi hesabına çalışanlar ve işverenlerdir. Ücretli ve maaşlı çalışanların ve çeşitli nedenlerle referans döneminde işlerinin başında bulunmayan kişilerin istihdamda kabul edilebilmeleri için 3 ay içinde işlerinin başına geri dönmeleri gereklidir veya işten uzak kaldıkları süre içinde maaş veya ücretlerinin en az % 50 ve daha fazlasını almaya devam etmelidirler. Referans haftası içinde 1 saat bile çalışmamış ücretsiz aile işçileri ve yevmiyeliler istihdamda kabul edilmezken, üretici kooperatifi üyeleri,

mesleki bilgi ve görgülerini artırmak amacıyla para ya da mal karşılığı bir gelir elde etmeksizin çalışan çıraklar istihdamda kabul edilir¹³.

İstihdam oranı ise; istihdamın, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusa oranıdır. Türkiye’de işgücü piyasasına katılım düşük düzeylerde olduğu gibi, istihdam oranları da düşük düzeydedir. Tablo 1.3.’te görüldüğü gibi 2006 yılı verileri incelendiğinde 51.668.000 olan çalışma çağındaki nüfusun sadece % 43,2’si istihdam edilmektedir. Yani 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusun 22.330.000’i istihdam edilmiş durumdadır. Bu rakam oldukça düşük düzeydedir ve işsizlik rakamlarının yüksek olduğuna dair ipuçları taşımaktadır.

İşgücüne katılım oranında olduğu gibi istihdam oranında kentte ve kırsal kesimde farklılıklar görülür. Aynı tabloda görüldüğü gibi kentler için % 40 olan istihdam oranı, kırsal kesimde % 48,8’e çıkmaktadır. Bunun nedeni, daha önce de değinildiği gibi kırsal kesimde nüfusun büyük bölümünün tarım sektöründe istihdam edilmesine karşılık, kentlerde istihdam olanaklarının daha sınırlı olmasıdır.

İstihdam oranları cinsiyetler açısından incelendiğinde de işgücüne katılım oranlarındaki farka benzer bulgularla karşılaşılır. 2006 yılı verilerine göre Türkiye genelinde erkekler için istihdam oranı % 64,5 olarak gerçekleşirken, kadınlar için bu oran % 22,3 gibi oldukça düşük bir düzeyde kalmaktadır. Bu durum kadınların işgücü piyasasındaki yerlerini yeterli ölçüde alamadığını bir kez daha göstermektedir. Kadınlar için kır ve kent ayrımı da işgücüne katılım oranlarındaki ayrıma benzer özelliktedir. Kadınların istihdam oranı kentlerde % 16,7 iken, kırsal kesimde tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın sayısının yaygın olması sonucunda % 31,6 olarak görülmektedir. Erkekler açısından kent ve kır farkı ise makul düzeydedir. Kentlerde erkek istihdam oranı % 63 iken, kırsal kesimde % 67,2’dir. Türkiye’de istihdamın durumuna rakamlarla değindikten sonra istihdamın sektörel dağılımı, istihdamın işteki durumuna göre dağılımı ve istihdam-egitim ilişkisi incelendiğinde temel özellikleri daha doğru anlaşılacaktır.

---

¹³ TÜİK, *loc.cit.*

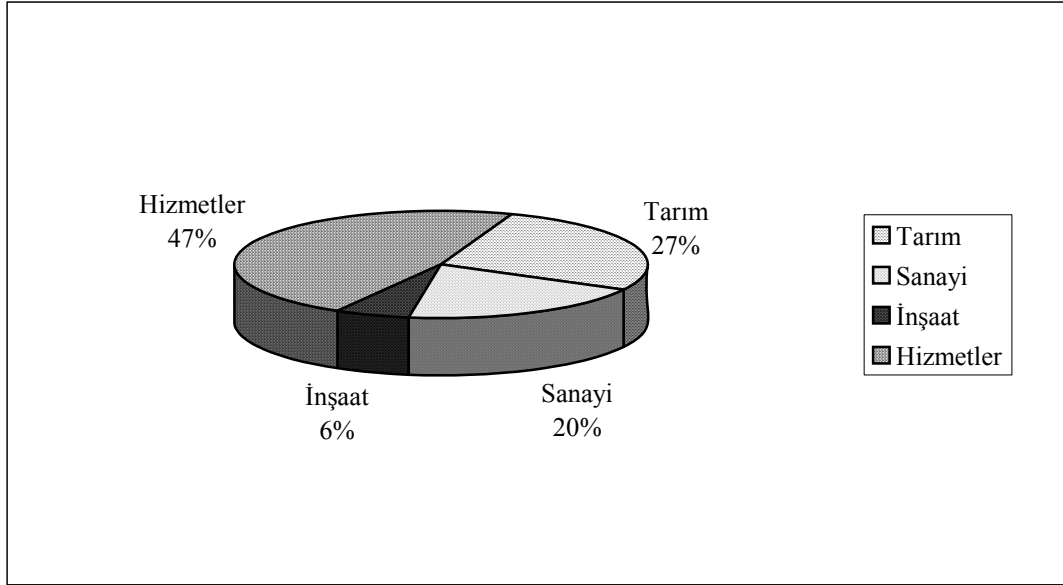
1.2.1. İstihdamın Sektörel Dağılımı

Türkiye’de istihdamın sektörel dağılımı Grafik 1.1’de görülmektedir. Bu grafiğe bakıldığında istihdam edilenlerin en büyük bölümünün hizmetler sektöründe yer aldığı anlaşılmaktadır. 2006 yılı verilerine göre çalışanların % 47’si hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir. Bunu % 27’lik oranla tarım sektörü, % 20’lik oranla sanayi ve % 6’lık bir oranla inşaat sektörü takip etmektedir. Bilgi teknolojilerinin yaygınlaşması nedeniyle bilgi çağının yaşandığı günümüzde, hizmetler sektörü tüm dünya genelinde en önemli sektör haline gelmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak da istihdamın sektörel dağılımı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de hizmetler sektöründe yoğunlaşmaktadır.

Hizmetler sektöründeki yükselişe rağmen Türkiye’de tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı toplam istihdam içinde hala önemli bir paya sahiptir. Yıllar itibariyle tarımda istihdam edilenlerin sayısında düşüş görüldüyse de tarım sektöründe istihdam oranı halen yüksektir. 1989 yılından beri tarımda istihdam azalmaya başlamış, 1989–1990 yılları boyunca 8,3–8,5 milyon kişi tarımda istihdam edilirken, 1993’te bu sayı 7,5 milyona düşmüştür. 1999 yılında 8,6 milyona yükselen tarım istihdamı 2000 ve 2001 yıllarında 6,8 milyon kişiye düşmüştür. Dolayısıyla 1999 yılından 2000 yılına gelindiğinde tarımda çalışanların sayısı 1,8 milyon azalmıştır. Bunun temel nedenleri arasında devletin tarıma desteğindeki azalış gösterilebilir. 1995 yılında 5 milyar \$’lık destek, 1999’da 3 milyar \$’a, 2000 yılında 1,5 milyar \$’a, 2001 yılında da 0,8 milyar \$’a gerilemiştir¹⁴. Oransal olarak baktığımızda ise 1989 yılında % 47,4 olan tarım sektörü istihdamının 2003 yılı itibariyle % 33,9 gibi bir orana düştüğünü görmek mümkündür¹⁵. 2006 yılı itibariyle ise bu oran %27’ye düşmüştür. Dikkat çekici olan ise ekonomide olumsuz gelişmelerin yaşandığı ve bu nedenden dolayı işsizliğin arttığı yıllarda tarım sektöründeki istihdamın artış eğilimine girmesidir. Yaşanan ekonomik olumsuzluklar neticesinde kentlerde daralan iş imkânları kentten köye göçe neden olmuştur. İşsiz kalan birçok kişi kırsal kesimde tarım sektöründe istihdam edilmiştir.

¹⁴ Tunali, *op.cit.*, pp. 22.

¹⁵ TÜSİAD, *Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik*, s. 30.

Grafik 1.1. İstihdamın Sektörel Dağılımı (2006, %)

Kaynak: TÜİK, “Hane halkı İşgücü Anketi”, (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr>, 21.03.2007’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tarım sektöründe istihdam oranındaki azalış olumlu bir durum olarak değerlendirilmektedir. Bunun temel nedeni tarım sektöründeki verimliliğin düşük olmasıdır. Verimliliği düşük bir sektörde, gereğinden çok işgücünün bulunması işgücü piyasasının etkinliğini sınırlandırmaktadır¹⁶. Örneğin 2001 yılında tarımın GSMH’deki oranı % 14 olarak gerçekleşirken, işgücünün % 40’ından çoğu bu sektörde istihdam edilmekteydi. Tarım sektörünün GSMH’ya katkısının diğer sektörlerle kıyaslandığında düşük bir düzeyde seyretmesinin temel nedenleri arasında; kırsal kesimde toprakların küçük parçalara ayrılmış olması ve işgücünün büyük çoğunluğunun niteliksiz oluşu olarak gösterilebilir. Bu durum tarım sektöründe düşük gelirli istihdama ve düşük verimliliğe yol açar¹⁷. Kadınlar açısından durum ise daha olumsuzdur. Kadın işgücünün % 70’i tarım sektöründe istihdam edilmektedir¹⁸.

¹⁶ TÜRK-İŞ, “Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik”, (Çevrimiçi), <http://www.turkis.org.tr/icerik/makaleistihdamveissizlik.htm>, 16.11.2005.

¹⁷ Recep Varçın, **İstihdam ve İşgücü Piyasası Politikaları**, Siyasal Kitapevi, Ocak 2004, s.88.

¹⁸ Tunalı, **op.cit.**, pp. 22.

Tarım sektöründe çalışanların büyük bir bölümü ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Genellikle küçük ölçekli aile işletmelerinin yoğun olduğu ve mevsimlik dalgalanmaların görüldüğü bir sektördür. Tarımda bu tür işletmelerin yaygın olmasının bir sonucu olarak da çoğunlukla kendi hesabına çalışanlar ve daha önce de bahsedildiği gibi ücretsiz aile işçileri mevcuttur. Ayrıca, ücretsiz aile işçilerinin büyük bölümünü kadınlar ve 15+ yaş gençler oluşturmaktadır. Zaten istihdam edilen kadınların büyük bir bölümü tarım sektöründedir. Bunlara ek olarak, tarım sektöründe çalışanların büyük bir bölümünün eğitim seviyesi düşük düzeydedir ve bu durum bu sektörün yeniden yapılandırılmasının önündeki önemli engellerden biridir. Son olarak, tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı diğer ülkelerle karşılaştırıldığında istihdam oranının yüksek düzeyde olduğu daha iyi anlaşılır. Tarım, ülkemizde toplam istihdamın neredeyse üçte birini oluştururken gelişmiş ülkelerde bu oran daha düşük düzeydedir¹⁹. OECD ülkeleriyle Türkiye'nin tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayılarına bakıldığında da benzer bir tablo görmek mümkündür.

Tablo 1.6. : Tarım Sektörü İstihdamının Bazı OECD Ülkelerine Göre Dağılımı (2006)

Ülke	İstihdam
Avustralya	357.169,70
Finlandiya	114.000,00
İspanya	944.275,00
Avusturya	217.000,00
Türkiye	2.816.000,00

Kaynak: OECD, “Statistical Annex” , <http://www.oecd.org>, 14.03.2007’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹⁹ TÜSİAD, *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik* , s.67–69.

1.2.2. İstihdamın İşteki Duruma Göre Dağılımı

Türkiye’de istihdamın işteki duruma göre dağılımı yapılırken çalışanlar; ücretli, yevmiyeli, işveren, kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçisi olarak sınıflandırılmaktadırlar. 2006 yılı verileri incelendiğinde ücretlilerin en büyük orana sahip oldukları görülür. Ücretliler istihdam edilenlerin % 43,3’ünü oluştururken, onları sırasıyla % 23,5’lik oranla kendi hesabına çalışanlar, % 14,6 ile ücretsiz aile işçileri, % 7,2 ile yevmiyeliler ve % 5,4 ile işverenler takip etmektedir²⁰. Ücretli çalışanların oranının yüksek oluşunun en önemli nedeni Kasım 2000 ve Şubat 2001’de yaşanan ekonomik krizlerin ardından kendi hesabına çalışan birçok kişinin ücretli olarak çalışmaya başlamasıdır. Birçok küçük işletme birleşme ya da devir yolunu tercih etmiş böylece kendi hesabına çalışan birçok kişi ücretli konumuna geçmiştir.

Ücretli sayısındaki artışa rağmen ücretsiz aile işçilerinin toplam istihdam içinde halen önemli bir paya sahip olduğu da bu verilerde görülmektedir. 1990 yılındaki % 30’luk oranla karşılaştırıldığında önemli bir düşüş söz konusudur ama

Tablo 1.7. Kadınların İşteki Duruma Göre Dağılımı (2006, Bin kişi, 15+ yaş)

	Toplam	Tarım	Tarım Dışı
Ekonomik Faaliyetler	5.810	2.816	2.994
Ücretli	2.388	10	2.378
Yevmiyeli	326	173	153
İşveren	69	11	58
Kendi Hesabına Çalışan	761	527	234
Ücretsiz Aile İşçisi	2.267	2.094	172

Kaynak: : TÜİK, “Hane halkı İşgücü Anketi”, (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr>; 21.03.2007’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

²⁰ TÜİK, “Hane halkı İşgücü Anketi 2006 Sonuçları”,(Çevrimiçi),<http://www.tuik.gov.tr/isgucu/IstihdamRapor.do> , 13.03.2007.

% 14,6 ülkemiz açısından halen yüksek bir orandır²¹. Ücretsiz aile işçilerinin büyük bir bölümü düşük niteliklere sahiptir ve % 90'a yakını tarım sektöründe yer almaktadır. Ayrıca ücretsiz aile işçilerinin büyük bölümünü kadınlar oluşturmaktadır. Kadınların 2006 yılı itibariyle işteki durumlarına göre dağılımına baktığımızda bu durum daha net anlaşılır. Kadınların % 39'unun ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilmektedir.

Ücretsiz aile işçileri ekonomideki dalgalanmalardan en çok etkilenen kesimdir. Bu kesim ekonomideki olumsuz gelişmeler karşısında işgücü piyasasını terk eder ya da kayıt dışı ekonomiye geçiş yapar. Ücretsiz aile işçilerinin yüksek oranda olması, çalışabilir durumdaki nüfusun önemli bir bölümünün atıl durumda olduğu anlamına geldiği için ekonomi açısından arzu edilen bir durum değildir²².

1.2.3. İstihdam-Eğitim İlişkisi

Türkiye'de eğitim düzeyi son yıllarda önemli ölçüde artmıştır. 1989–1999 yılları arasında okuryazar olmayanların oranı erkeklerde % 45, kadınlarda ise % 36 azalmıştır²³. Bunun doğal bir sonucu olarak da, işgücünün eğitim düzeyinde bir artış meydana gelmiştir. 1989 yılında lise altı eğitim düzeyine sahip erkeklerin istihdam oranı %79'a yakınken, 2001 yılına gelindiğinde bu oran % 65'e düşmüştür. Fakülte ve yüksekokul mezunlarının istihdam oranı ise % 8'den % 12'ye yükselmiştir. Kadınlar için de benzer bir durum söz konusudur. 1989 yılında lise altı eğitim düzeyinde olan kadınların istihdam edilme oranı % 58'e yakınken, 2001 yılında bu oran % 42 olarak gerçekleşmiştir. Fakülte ve yüksekokul düzeyinde ise istihdam edilen kadın oranında oldukça olumlu bir gelişme söz konusudur. 1989 yılında % 19 olan oran, 2001 yılında % 29'a yükselmiştir²⁴.

---

²¹ Torun, **op.cit.**, s.50.

²² **Ibid.**, s. 51–53.

²³ Peter Auer, Natalia Popova, "Labour Market Policy for Restructuring in Turkey: The need for more active policies", (Çevrimiçi), <http://www.ilo.org/public/english/employment/start/download/ep51.pdf>, 23.11.2005, pp. 14.

²⁴ TÜSİAD, **Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, s. 93.

2006 yılı itibariyle istihdam edilenlerin eğitim durumuna göre dağılımına bakıldığında ise; toplam istihdamın % 46,9'unun lise altı eğitim düzeyine sahip olanlardan, % 57'sinin lise ve dengi meslek lisesi mezunlarından, % 78,5'inin ise yüksekokul ve fakülte mezunlarından oluştuğu görülür²⁵. Dolayısıyla istihdam edilenlerin eğitim seviyesi 90'lı yıllarla kıyaslandığında yükselmiştir ancak henüz istenilen düzeye ulaşmamıştır.

Özellikle son yıllarda istihdamın eğitim düzeyindeki artış, değişen dünya koşulları ile yakından ilişkilidir. Bilgi teknolojilerindeki yaygınlaşma ile yaşanan bilgi çağında iş gücünü oluşturan bireyler de bu değişime ayak uydurmak zorundadırlar. Birçok işveren yeni teknolojiyi takip eden ve bu teknolojiyi kullanabilecek kişileri istihdam etmeyi tercih etmektedir. Bunun sonucunda da istihdamda eğitimin önemi artmaktadır. Dolayısıyla da eğitim düzeyi artmakta ve istihdamın eğitim düzeyine göre dağılımı da değişmektedir.

1.3. TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK

İşsizlik, günümüzde tüm dünyanın en önemli sorunlarından biridir. Bir yandan küreselleşme ile ülke sınırları ortadan kalkarken, işsizlik sorunu günden güne yaygınlaşmaktadır. Türkiye uzun yıllardan beri bu sorun ile karşı karşıyadır. 1960'lı yıllar boyunca % 3,5 dolaylarında seyreden işsizlik oranları, 1960'ların sonundan itibaren artış eğilimine girmiştir. 1970'lerin sonunda yaşanan ekonomik krizin de etkisiyle, 1976 yılında işsizlik oranı % 9 olarak gerçekleşmiş, 1978 yılında ise % 10,1 seviyesine ulaşmıştır. 1980'li yıllarda az da olsa bir düşüş yaşanmış, 1985 yılında işsizlik oranı % 7,3 olarak gerçekleşmiştir. Her ne kadar 1990'lı yılların başında bir düşüş yaşandıysa da, 1993 yılında % 7,8 olan işsizlik oranı 1994'te yaşanan ekonomik krizin de etkisiyle % 8,1'e yükselmiştir²⁶. 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başı işgücü piyasası açısından zorlu olmuştur. 1994 yılında yaşanan krizden sonra 1999 yılında Rusya'daki ekonomik krizin etkileri, yaşanan depremler

²⁵ TÜİK, "Hane halkı İşgücü Anketi 2006 Sonuçları", (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr/isgucu/IstihdamRapor.do>, 13.03.2007.

²⁶ Hacer Ansal vd., **Türkiye'de Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, Kasım 2000, s. 103.

son olarak da 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleriyle işsizlik oranı gitgide artmıştır. 2000 yılında yaklaşık 1,5 milyon kişinin işsiz olduğu ve bu rakamın 2001 yılında 1,9 milyona yükseldiği tahmin edilmektedir. İşsizlik oranı %6,6'dan %8,4'e yükselmiştir²⁷.

Türkiye'deki işsizliğin temel nedenleri arasında; 1990'lı yıllardan itibaren büyümenin yatırımlara değil ithalata dayandırılması, bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları, hızlı nüfus artışı, ülke içerisindeki göçler, eğitim sistemimizin işgücü piyasasının gereksinimlerini karşılayamaması, peş peşe yaşanan ekonomik krizler ve yeterli düzeyde iş olanaklarının yaratılmaması gösterilebilir²⁸. Bununla birlikte işgücü piyasasını düzenleyen kurumların yeterince işlevsel olmamaları, istihdam ve ücret politikalarının plansız olarak yürütülmesi, işgücü yapısının tam olarak analiz edilmemiş olması diğer eksikliklerdir²⁹.

2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerden sonra ekonomi toparlanma eğilimine girmişse de işsizlik oranları halen yüksek düzeydedir. Tablo 1.3.'te yer alan 2006 yılı verilerine bakıldığında Türkiye genelinde işsizlik oranının % 9,9 olduğunu görmek mümkün olur. Bu oldukça yüksek bir orandır. 24.776.000 kişiden 2.446.000 kişi işsiz durumdadır. Bir önceki yıllara bakıldığında ise işsizlik oranında kısmen de olsa bir iyileşme mevcuttur. Nitekim 2003 yılında % 10,5 olarak gerçekleşen işsizlik oranı, 2004 yılında % 10,3, 2005'te ise % 10,3 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranlarındaki bu iyileşme kriz sonrası ekonominin toparlanma eğilimine girmesiyle görülmüştür. Peş peşe yaşanan ekonomik krizlerin etkisiyle ekonomide büyük bir daralma yaşanmıştır. Birçok işyeri iflas etmiş ve önemli bir bölümü de kapasitesini küçültmüştür. Bunun sonucunda da birçok kişi işini kaybetmiştir. Şirketler yeniden yapılanma eğilimine girmiş ve daha az çalışanla aynı işi yapmayı tercih eder hale gelmiştir. Bu tablo 2001 yılı sonrasındaki işsizlik rakamlarına da yansımıştır. Bu yıllarda ekonomi toparlanmaya başlamış ancak yaşanan büyüme daha çok eski üretim seviyesini yakalamaya yönelik olmuş, bu

---

²⁷ Tunalı, **op.cit.**, pp. 40,45.

²⁸ Aydoğuş vd., **op.cit.**, 219.

²⁹ Torun, **op.cit.**, s.41.

nedenle de istihdamda yeterli düzeyde bir artış sağlanamamıştır. 2005 ve 2006 yıllarında ise ekonomi büyüme eğilimine girmiş bunun bir sonucu olarak da az da olsa işsizlik oranlarında azalış görülmüştür.

Tablo 1.8. İşsizlik Oranının Yıllara Göre Dağılımı (2004–2006, %)

İşsizlik	2004	2005	2006
Toplam	10,3	10,3	9,9
Kent	13,6	12,7	12,1
Kır	5,9	6,8	6,5

Kaynak: TÜİK, “Hane halkı İşgücü Anketi” , (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr>; 13.03.2007’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kriz sonrası yaşanan toparlanmaya rağmen, büyümenin işgücü yaratmadığını görmek mümkündür. Örneğin 2004 yılında Türkiye’de, %9,9’luk bir büyüme oranı gerçekleşmiş; buna rağmen işsizlik oranı sadece %0,2 oranında azalmıştır. Bu durumun birçok nedeni vardır. Bunlardan bir tanesi kriz sonrası yaşanan verimlilik artışıdır. Daha az işçiyle aynı üretim yapılmakta ya da aynı işçiyle daha fazla üretim gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla büyüme sağlansa da istihdam artmamaktadır³⁰. Bu nedenle işsizlik rakamlarında beklenen iyileşme görülmemektedir.

İşsizlik oranı bazı OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında da Türkiye’nin nispetten yüksek işsizlik oranına sahip olduğu görülür. Toplam nüfus genelinde işsizlik oranına bakıldığında Türkiye’nin birçok ülkeden yüksek bir işsizlik oranına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1.9. İşsizlik Oranının Bazı OECD Ülkelerine Göre Dağılımı (2006, %)

³⁰ Ibid..

Ülke	2006		
	Toplam	Kadın	Erkek
Fransa	9,4	10,4	8,6
Almanya	8,4	9,2	7,7
Yunanistan	8,9	13,6	5,6
İtalya	6,8	8,8	5,4
İspanya	8,6	11,6	6,4
AB-15	7,4	8,5	6,5
OECD	6,0	6,4	5,7
Türkiye	9,9	10,3	9,7

Kaynak: OECD, “Statistical Annex” , (Çevrimiçi),<http://www.oecd.org>, 13.03.2007’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu veriler önemli birer göstergedir. Ancak işsizlik sorununun boyutlarını tam olarak yansıtmamaktadır. Çünkü Türkiye İstatistik Kurumu’nun Hanehalkı İşgücü Anketi’nde yapılan tanıma göre işsiz: “Referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan kişilerden iş aramak için son üç ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki tüm kişilerdir”. Ayrıca üç ay içinde başlayabileceği bir iş bulduğu ya da kendi işini kurduğu halde işe başlamak için çeşitli eksikliklerini tamamlamak amacıyla bekleyen kişilerden, 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek kimseler de işsiz olarak tanımlanmaktadır³¹. Dolayısıyla bu tanımdan da anlaşılacağı gibi bir kimsenin işsiz sayılabilmesi için sadece çalışmayı istemesi önemli değildir. Aktif olarak iş arıyor olması da gerekmektedir. Bu tanım Uluslar arası Çalışma Örgütü (ILO) standartlarına göre yapılmaktadır. Fakat işsizlik tanımlaması içine girmeyen ama fiilen bir işte çalışmayan kişiler de vardır. “İş bulma ümidi olmayan” kişiler olarak adlandırılan bu kişiler, iş olsa çalışmaya hazır olan fakat iş bulma ümidini kaybettiği için aktif olarak iş aramayan kişilerdir. Bazı kişiler ise zaman zaman iş arayıp, referans dönemi içinde aktif olarak iş aramamış kişiler olabilmektedir. Bu kişiler ILO

³¹ TÜİK , “Tanım ve Kavramlar”.

standartlarına göre “işsiz” tanımlamasına uymazlar³². Bu nedenle işsizliğin boyutları tam olarak ortaya konulmamaktadır.

İşsizlik oranı kent ve kırsal olarak ayrı ayrı değerlendirildiğinde ise oldukça büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Tablo 1.3.’te yer alan 2006 yılı verilerine göre kırsal kesimde % 6,5 olan işsizlik oranı, kentlerde % 12,1’dir. Tablo 1,8’de yer alan 2004, 2005 ve 2006 yılı verilerine göre ise kırsal kesimde işsizlik oranının sırasıyla % 5,9 , % 6,8 ve % 6,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Kentte ise bu oran sırasıyla % 13,6 , % 12,7 ve % 12,1’dir. Bu verilere bakıldığında kentlerde işsizlik sorununun daha çok olduğu yargısına ulaşılır. Bu durumun temel nedeni, kırsal kesimde nüfusun büyük bir bölümünün tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışmasıdır. Ülkemizde tarım sektöründe çoğunlukla aile tipi işletmeler yer almakta ve çalışanların büyük bir bölümü ya kendi hesabına çalışmakta ya da ücretsiz aile işçiliği yapmaktadır. Dolayısıyla referans dönem içinde 1 saat bile çalışmış olanlar “işsiz” tanımına girmediğinden ve aile işletmelerinde aile fertleri bir şekilde üretime katıldığından tarımda işsizlik düşük oranlarda çıkmaktadır. Bu durum açık işsizlik rakamlarının sadece kırsal kesimde değil Türkiye genelinde düşük çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenden dolayı işgücü piyasasına ilişkin veriler sınıflandırılırken tarım dışı işsizlik oranı ayrı bir kategori olarak yer almaktadır. Bu ayırım işgücü piyasası verilerinin daha doğru değerlendirilebilmesi için yapılmıştır. Tarım dışı işsizlik oranı Türkiye genelinde % 12,6, kentlerde % 12,5 ve kırsal kesimde % 13,7’dir. Bu oranlar işsizliğin gerçek boyutunu göstermektedir.

1.3.1. İşsizliğin Nedenlere Göre Dağılımı

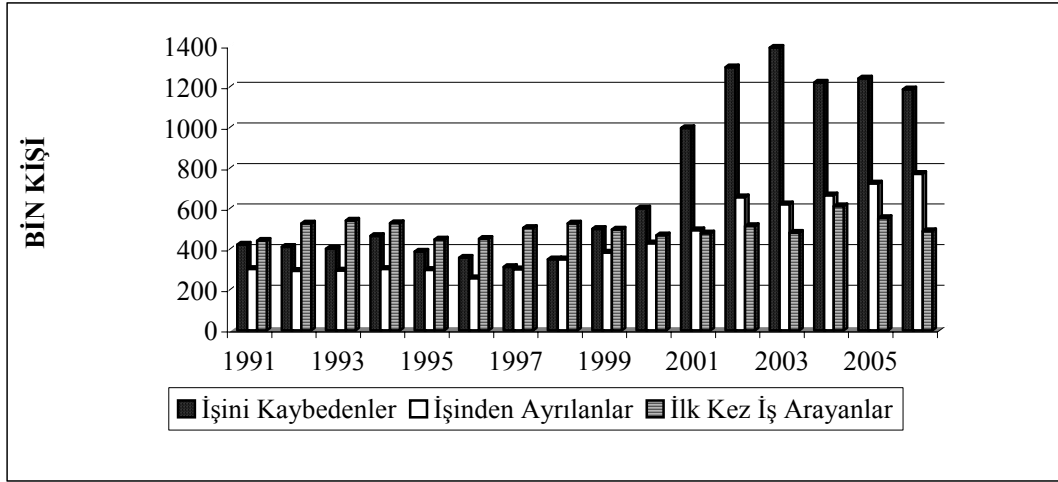
İşsizlik gönüllü olabileceği gibi, kişinin iradesi dışından kaynaklanan sebeplere de dayanabilir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun Hanehalkı İşgücü Anketi’nde işsizliğin nedenlere göre dağılımı 3 ana grupta toplanmıştır³³: 1) İşini kaybedenler, 2) İşinden ayrılanlar, 3) İlk kez iş arayanlar. Bu dağılım ekonomide

³² TÜSİAD, *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, s.17.

³³ TÜİK, “Tanım ve Kavramlar”.

yaşanan gelişmelere paralel olarak farklılık göstermiştir. Grafik 1.2 1991–2006 yılları boyunca kentlerde işsizliğin nedenlere göre dağılımını göstermektedir.

Grafik 1.2. İşsizliğin Nedenlere Göre Dağılımı 1991–2006 (Bin Kişi)

Kaynak: TÜİK, “Hane halkı İşgücü Anketi”, (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr>, 13.03.2007’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

1991–1998 yılları boyunca işsizliğin en çok ilk kez iş arayanlar arasında yaygın olduğu görülmektedir. 1999 yılından itibaren ise işini kaybedenlerin sayısında hızlı bir artış söz konusudur. Bu tablonun ortaya çıkmasında Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin önemli bir payı vardır. Ekonomideki daralma önemli miktarda işgücü kaybına sebebiyet vermiş ve 2001 yılında işini kaybedenlerin oranı % 50’ye ulaşmıştır. 2001 yılında 700.000’e yakın kişi işini kaybetmiştir³⁴. 2006 yılı verileri incelendiğinde (Tablo 1.10) de işini kaybedenlerin işsizler arasında en büyük paya sahip oldukları görülür. İşsizlerin 1.187.000’i işini kaybedenlerden, 771.000’i işinden ayrılanlardan, 489.000’i ise ilk kez iş arayanlardan oluşmaktadır.

³⁴ Tunalı, **op.cit.**, pp. 46,47.

Tablo 1.10. Nedenlere Göre İşsizlik (2006, Bin Kişi)

	2006		
	Toplam	Kadın	Erkek
İşini Kaybedenler	1.187	156	1.031
İşinden Ayrılanlar	771	283	485
İlk Kez İş Arayanlar	489	229	260

Kaynak: TÜİK, “Hane halkı İşgücü Anketi”, (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr>; 12.03.2007’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

1.3.2. İşsizliğin Cinsiyetlere Göre Dağılımı

Türkiye’de işgücü piyasası değerlendirildiğinde işsizliğin cinsiyetlere dağılımının 2000 yılından sonra değiştiği görülür. 1988–2000 yılları arasında kentte, erkekler arasındaki işsizlik oranları genellikle pek değişmeyerek aynı seviyede kalırken, kadınlar için bu oran azalmaktaydı. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra ise işsizlik oranlarındaki değişim erkekler aleyhine gelişmiştir. 2001 yılında 11 milyon olan işgücünün, 1,4 milyonu işsizdi ve bunun yaklaşık 1 milyonunu erkekler oluşturmaktaydı. Yaşanan krizle birlikte kadınlar aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla iş gücü piyasasında daha çok yer almışlardır³⁵.

2001 yılında kentte erkekler arasında işsizlik oranı % 10,3 iken bu oran kadınlar için % 16,8’dir. 2004, 2005 ve 2006 yılı verilerine bakıldığında ise Türkiye genelinde erkeklerde işsizlik oranının sırasıyla % 10,5 , % 10,3 ve %9,7 olduğu; kadınlar içinse bu oranların sırasıyla % 9,7, %10,3 ve %10,3 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Kent toplamına bakıldığında ise 2004, 2005 ve 2006 yıllarında erkeklerde işsizlik oranının sırasıyla %12,5, % 11,6 ve %10,9 şeklinde gerçekleştiğini görmek mümkündür. Kadınlarda ise bu oranlar sırasıyla %17,9, %17 ve %16,4’tür. Kırsal

³⁵ **Ibid.**, pp.45.

kesimde erklere işsizlik oranı ise sırasıyla %7,3, %8,1 ve %7,6 olarak gerçekleşmiştir. Kadınlar açısından kent-kır farkı daha belirgindir. Belirtilen yıllarda kırsal kesimde işsizlik oranı, kadınlarda sırasıyla %3,2, %4,1 ve %4,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumun temel nedeni daha önce de belirtildiği gibi kırsal kesimde nüfusun büyük bölümünün kendi hesabına ya da ücretsiz aile işçisi olarak çalışmasıdır. Bu da işsizlik oranlarının kırsal kesimde düşük düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Ücretsiz aile işçilerinin %90'a yakını da kadınlardan oluştuğu için

Tablo 1.11. İşsizliğin Cinsiyetlere Göre Dağılımı (2004–2006, %)

YIL	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
2004	9,7	10,5	17,9	12,5	3,2	7,3
2005	10,3	10,3	17	11,6	4,1	8,1
2006	10,3	9,7	16,4	10,9	4,3	7,6

Kaynak:TÜİK, “Hane halkı İşgücü Anketi” , (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr>; 12.03.2007’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

kırsal kesimde kadınlar arasında işsizlik oranları düşük düzeydedir. Kentlerde ise istihdam olanakları daha çok vasıflı işgücü için mevcuttur. Bu durumda köyden kente göç ile birlikte kırsal kesimde eğitim olanaklarının yetersiz olduğu için vasıfsız olan kadınlar, iş bulamamakta bu durumda da kentlerde işsizlik oranları yüksek çıkmaktadır.

1.3.3. İşsizliğin Yaş Gruplarına ve Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

İşsizlik her ülkede farklı yaş gruplarını farklı düzeylerde etkilemektedir. Türkiye açısından durum değerlendirildiğinde 15–24 yaş arasında işsizliğin en yaygın olduğu görülür. Bu durumda ülkemizde “genç işsizlik” sorununun olduğu yargısına varılır. Bu, ülke açısından ciddi bir sorundur. Çünkü en üretken yaşta işgücü atıl kalmaktadır. 2004, 2005 ve 2006 yıllarında gerçekleşen işsizlik

oranlarının 15–24 ve 15+ yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında; 15–24 yaş için bu oranların sırasıyla %19,7, %19,3 ve %18,7 olduğu görülmektedir. 15+ yaş grubu içinse bu oranlar sırasıyla %10,3, %10,3 ve %9,9’dur. Bu rakamlar “genç işsizlik” sorununun boyutlarının anlaşılabilmesi açısından önemli birer göstergedir. Yıllar itibariyle düşüş yaşanmış olsa da %19 civarında seyreden oran oldukça yüksektir.

Tablo 1.12. İşsizliğin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2004–2006, %)

	2004		2005		2006	
	15–24	15+	15–24	15+	15–24	15+
Toplam	19,7	10,3	19,3	10,3	18,7	9,9
Kadın	18,81	9,7	19,3	10,3	19,7	10,3
Erkek	20,1	10,5	19,3	10,3	18,2	9,7

Kaynak: TÜİK, “Hane halkı İşgücü Anketi”, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr>, 11.03.2007’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu durumun temel nedeni Türkiye’nin demografik yapısıdır. Türkiye genç bir nüfusa sahiptir. Ayrıca genç nüfus hızlı bir artış temposuna sahiptir. Her yıl çalışma çağındaki nüfus yaklaşık 1 milyon artmakta ve işgücü piyasasına 800 bin genç girmektedir. Bununla birlikte ekonominin istihdam yaratma performansı düşüktür. Örneğin 1997–2004 yılları arasında toplam nüfus yılda ortalama %1,4 oranında artarken, istihdamın artış hızı yıllık ortalama %0,5 olarak gerçekleşmiştir³⁶. Yani Türkiye’de ekonomik büyüme nüfustaki artışı karşılayabilecek miktarda değildir. Bu nedenle özellikle işgücü piyasasına yeni katılan genç nüfus arasında işsizlik oldukça yaygındır.

Genç işsizlik sorunundan daha vahim olansa, eğitilmiş genç nüfus arasındaki işsizliğin yüksek olmasıdır. 2004 yılında işsizlik en çok lise ve dengi meslek lisesi

³⁶ İşkur, “Ulusal İstihdam Politikaları ve İşsizlik Sorununa Çözüm Önerileri” (Çevrimiçi), <http://www.iskur.gov.tr/mydocu/3.Genel%20Kurul%Kararkari.doc>, 12.02.2006.

mezunları ile yüksekokul ve fakülte mezunları arasında yaygındır. Okuryazar olmayanlar arasındaki işsizlik oranı ise % 3,7 ile en düşük düzeydedir. Ancak bu kesimin işgücüne katılım oranları da düşük düzeydedir.

Tablo 1.13. Eğitim Durumuna Göre İşgücü Durumu (2004–2006, %)

Eğitim Durumu	2004		2005		2006	
	İşgücüne Katılım oranı(%)	İşsizlik Oranı (%)	İşgücüne Katılım oranı(%)	İşsizlik Oranı (%)	İşgücüne Katılım oranı(%)	İşsizlik Oranı (%)
Toplam	48,7	10,3	48,3	10,3	48	9,9
Okur-yazar olmayanlar	24,4	3,7	21,9	4,5	20,3	4,4
Lise altı eğitilmişler	48,2	9,1	47,4	9,6	46,9	9,3
Lise ve dengi meslek	56,6	15,1	57,1	13,6	57,0	12,8
Yüksekokul ve fakülte	80	12,4	79,1	10,2	78,5	9,5

Kaynak: TÜİK, “Hane halkı İşgücü Anketi”, (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr>, 16.03.2007’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

2005 yılı verilerine bakıldığında da benzer değerlendirmeler yapılabilir. Lise ve dengi meslek liseleri mezunlarında işsizlik % 13,6’lık oranla en yüksek düzeydedir. Yüksekokul ve fakülte mezunları arasında, işsizlik oranı ise % 10,2’dir. Bu durumun birçok nedeni vardır. Bunlardan biri de artan rekabet olgusudur. Hem iç hem de dış rekabetin artmasıyla şirketler işgücü maliyetlerini düşürmeyi, verimliliği artırmayı yani aynı işi daha az çalışanla yapmayı tercih etmişlerdir. Bu durum düşük ücret alan iş gücü lehine olmuştur. Düşük ücrette çalışmayı kabul eden kesim kısmen daha düşük eğitim düzeyine sahiptir³⁷. Bunun bir sonucu olarak da eğitim düzeyi daha düşük olan kesimde işsizlik oranları düşük düzeydedir. Ancak tek sebep bu değildir. Türkiye’de eğitim politikaları ile istihdam politikalarının birbirine paralel yürütülmemesinin de bu duruma etkisi vardır.

³⁷ Türkan, **op.cit.**, s.14.

Genç nüfus arasında mevcut olan işsizlik sorununun eğitimli kesimde de oldukça yüksek düzeyde oluşu, ülke ekonomisi açısından son derece olumsuz bir durumdur. Vasıflı ve genç işgücünün atıl kalması önemli bir sorundur. Bu sorunun sadece ekonomik boyutu mevcut değildir. İşsizlik, sosyal açıdan da gerek bireylere gerekse topluma zarar vermektedir. Bu nedenle, bu sorunun çözülmesini sağlayacak aktif önlemler geliştirilmeli, eğitim sistemi işgücü piyasasının gereksinimlerini karşılayacak şekilde gözden geçirilmeli, kırdan kente göçü önleyecek çözümler üretilmeli ve iş olanakları yaratan bir ekonomik yapı oluşturulmalıdır.

1.3.4. Eksik İstihdam

İşsizlik sorunu incelenirken değinilmesi gereken iki önemli kavram eksik istihdam ve kayıt dışı istihdamdır. Bunlardan ilki olan eksik istihdam Türkiye İstatistik Kurumu'nun Hanehalkı İşgücü Anketi'nde iki alt başlığa ayrılarak tanımlanmıştır. Buna göre eksik istihdam “görülebilir eksik istihdam ve “diğer” şeklinde iki alt başlıkta tanımlanır. Görülebilir eksik istihdam; referans dönemde ekonomik nedenlerle 40 saatten daha az çalışıp, mevcut işinde ya da ikinci bir işte daha fazla süre çalışmaya müsait olan kişilerden oluşur. Ekonomik nedenler olarak da ekonomik veya teknik nedenlerle geçici olarak işin yavaşlatılması veya durdurulması, iş olmaması, tam gün iş bulunamaması ve işin son hafta içinde başlaması ve/veya bitmesi gösterilmektedir. “Diğer” başlığı ise görülebilir eksik istihdam dışında kalanlardan mevcut işinde elde ettiği gelirin azlığı ya da kendi mesleğinde istihdam edilmemesi gibi nedenlerle mevcut işini değiştirmek istediğini veya ikinci bir iş aradığını belirten kişileri kapsamaktadır³⁸.

Eksik istihdam, işsizlik sorunu analiz edilirken önemle üzerinde durulması gereken bir kavramdır. Çünkü toplam atıl istihdamı temsil eder. Yani bu kavram istihdamda olup da işsiz olanları gösterir. Dolayısıyla sadece işsizlik oranları işgücü piyasasının durumunu yansıtamayacağı için eksik istihdam verileri de değerlendirilmelidir. Eksik istihdam daha çok işsizlik sigortası uygulamasının

---

³⁸ TÜİK, “Tanım ve Kavramlar”.

olmadığı gelişmekte olan ülkelerde görülür. Ülkemizin de dahil olduğu bu ülkelerde işsiz kalmanın maliyeti oldukça yüksek olduğu için kişiler işin niteliğine ya da ücretin düzeyine bakmaksızın buldukları işe girmek zorunda kalırlar. Gerçi Türkiye’de 25.08.1999 tarihinde Sosyal Sigortalar Kanunu’nda yapılan değişikliklerle işsizlik sigortası uygulamasına başlanmıştır, ancak ödenen miktar yetersiz olduğu için eksik istihdam olgusu halen önemli bir sorundur³⁹.

Tablo 1.3.’te yer alan eksik istihdam verilerine bakıldığında, Türkiye’de istihdam edilenlerin % 3,6’sının eksik istihdam kapsamına girdiği görülmektedir. Bu oran kentlerde %3,2, kırsal kesimde ise %4,2’dir. Ayrıca genç nüfus arasında eksik istihdam daha fazla görülmektedir. Bunun nedeni işgücü piyasasına her yıl katılan genç nesil için yeterince iş olanağı yaratılamamasıdır. Her yıl artan işgücüne rağmen istihdam artışının yetersiz düzeyde gerçekleşmesi nedeniyle işgücü piyasasına yeni katılan bireyler iş bulamadıkları için eksik istihdamda yer almaktadırlar. Dolayısıyla iş olanaklarının yetersiz oluşu ülkemizde “eksik istihdam” olgusunu yaygınlaştırmaktadır. İşsizlik konusunda daha sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesi için de eksik istihdam verileri de dikkate alınmalıdır. Çünkü eksik istihdam verileri atıl durumdaki işgücünü göstermektedir.

1.3.5. Kayıt dışı İstihdam

Kayıt dışı ekonomi Türkiye’nin önemli sorunlarından biridir. Kayıt dışı ekonomi, kayıt sistemine geçirilemediği için izlenemeyen ekonomik faaliyetler olarak tanımlanabilir. Kayıt dışı ekonomi toplumun bütün kesimini etkilemektedir ve olumsuz sonuçları öncelikle çalışma hayatında ortaya çıkar ve kendisini kayıt dışı istihdam şeklinde ortaya koyar. Kayıt dışı istihdam, kişinin yaptığı işten dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmamasıdır⁴⁰.

³⁹ Nusret Ekin, **Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları**, Yayın No:2000–33, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayını, 2000, s. 224–226.

⁴⁰ TÜSİAD, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, s. 34–38.

Kayıt dışı ekonomi ile kayıt dışı istihdam arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Kayıt dışı üretimde bulunan işletmelerde istihdam da kayıt dışındadır. Bununla birlikte, kayıt altında üretim yapan bazı işletmeler de kısmi bildirimlerle kayıt dışı istihdamı arttırmaktadır. Yukarıda maddelenen nedenlerin yanı sıra kayıt dışı istihdamı etkileyen faktörler iki ana başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki ülkenin içinde bulunduğu konjonktür ve ülke ekonomisinin yapısı ile ilgili faktörlerdir. Örneğin yüksek işsizlik sebebiyle işgücü arzının yüksek oluşu kayıt dışılığı arttırabilir. İkinci olarak ise, hukuki ve bürokratik yapı kayıt dışılığı etkilemektedir. Ağır işleyen hukuki yapı, vergi kontrollerinin yetersizliği ve vergi yüklerinin ağır oluşu gibi nedenler kayıt dışılığı arttırmaktadır⁴¹.

Kayıt dışı istihdamın ortaya çıkmasının nedeni olarak yukarıda belirtilenlere ek olarak birçok faktör gösterilebilir. Ancak en önemli faktörler istihdam üzerindeki vergilerin yüksek oluşu ve nüfus artışını dengeleyemeyen istihdam artışıdır. Örneğin 1990–2003 yılları arasında kurumsal olmayan çalışma yaşındaki nüfusun artış hızı % 2,47 olarak gerçekleşirken istihdam artış hızı %1,02 gibi bir düzeyde gerçekleşmiştir. Bu durumda işgücü piyasasına katılan bireyler yeterli istihdam olanaklarının olmamasından dolayı kayıt dışı sektöre kaymaktadır⁴².

Tablo 1.14. : Herhangi Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayanlar (2004–2006, Bin Kişi)

	TOPLAM	TARIM	TARIM DIŞI
2004	11.549	6.661	4.888
2005	11.050	5.726	5.323
2006	10.827	5.319	5.508

Kaynak: TÜİK, “Hane halkı İşgücü Anketi”, (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr>, 16.03.2007’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

⁴¹ Ekin, **loc.cit.**

⁴² TÜSİAD, **loc.cit.**

Tablo 1.14'te yer alan verilere göre 2006 yılında 10.827.000 kişi herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değildir. Yani Türkiye'de 2006 yılı itibariyle 10.827.000 kişi kayıt dışı olarak istihdam edilmektedir. Dolayısıyla toplam istihdamın % 48.5'i kayıt dışıdır. Kayıt dışı istihdam edilenlerin 5.319.000'i tarım sektöründe, 5.508.000'i ise tarım dışı sektörlerde yer almaktadır.

Hak-İş'e bağlı Öz İplik-İş Sendikasının yapmış olduğu araştırmaya göre ise Türkiye 1 milyonu yabancı işçi olmak üzere toplam 5,5 milyon kişi kayıt dışı istihdam edilmektedir ve bu durumdan dolayı devletin yılda 14 katrilyon 545 trilyon 278 milyar lira tutarında prim ve gelir kaybı söz konusudur. Özellikle Uzakdoğu ve komşu ülkelerden gelenlerle birlikte 5,5 milyona ulaşan kayıt dışı istihdamın başta tekstil, inşaat, deri ve turizm sektörlerinde olmak üzere tüm sektörlerde etkin olduğu saptanmıştır.

Tüm bunlardan da anlaşılacağı gibi kayıt dışı istihdam oldukça yüksek düzeydedir. İstihdamın yarısından çoğu kayıt dışı çalışmaktadır. Bu durum ülke ekonomisine zarar vermektedir. Bir yandan kayıt dışı çalıştırılan işçiler sosyal güvenlikten yoksun çalışmakta bir yandan da işverenler arasında haksız rekabet olgusu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdamı önleyici tedbirler alınmalıdır. Bu amaç doğrultusunda istihdam üzerindeki vergiler azaltılmalı ve bürokratik yapı yeniden gözden geçirilmelidir. Ayrıca işverenler yeni istihdam olanakları yaratmak konusunda teşvik edilmelidir.

İKİNCİ BÖLÜM

1990 VE SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE YAŞANAN EKONOMİK KRİZLER

Türkiye 1980'li yıllarda ekonomi politikaları açısından önemli değişiklikler yapmış ve dışa açık politikalar izlemiştir. Bu değişim doğrultusunda yeni kararlar alınmıştır. Sırasıyla mal hareketlerinin ardından da sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile dışa açık politikalar benimsenmiştir. Ancak bu kararların uygulanmasıyla birlikte Türkiye dış faktörlerden daha çok etkilenen bir konuma gelmiştir. Dünya genelinde 1990'lı yıllar finansal serbestleşmenin gerçekleştirildiği bir süreç olmuş, ülkelerin birbirleriyle etkileşimi artmış, bir ülkede meydana gelen ekonomik istikrarsızlıklar önce o ülkenin finans piyasasını ardından da reel piyasasını etkilemiştir. Finansal serbestliğin getirdiği bütünleşmiş finans piyasaları olgusuyla da krizler diğer ülkelere de sıçramaktadır. Türkiye ekonomisinde de, dışa açılma sonrasında ekonomi politikasının kontrolü zorlaşmış ve yaşanan krizler daha derin izler bırakmıştır.

1980 sonrası ekonomi politikasında yaşanan değişimin daha iyi analiz edilebilmesi için ilk olarak 1980 sonrası dönem ayrıntılı olarak incelenmiş, daha sonra ise sırasıyla 1994 ve 2001 krizlerinin oluşmasında etkili olan temel nedenler üzerinde durulmuştur. Bu krizlerin sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinden sonra meydana geliş ekonomik göstergelerin daha çok bozulmasında rol oynamıştır.

2.1. 1980 SONRASINDA EKONOMİDE YAŞANAN BAŞLICA GELİŞMELER

Türkiye 1970'li yıllarda dışa kapalı bir ekonomik yapıya sahipti ve ithal ikameci sanayileşme politikaları uygulamaktaydı. Ancak bu politikalar 1978–1979

yıllarında önemli döviz sıkıntılarının yaşanmasına neden olmuş ve ekonomik kriz ile son bulmuştur. Ekonomik kriz olarak tanımlanabilecek gelişmeler herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalardır¹. Yaşanan döviz sıkıntısının neden olduğu bu ekonomik krizden sonra 1980'li yıllarda ihracata dayalı sanayileşme stratejileri benimsenmiş ve öncelikle mal hareketlerinin serbestleştirilmesi amaçlanmıştır². İhracatın artırılmasını hedefleyen bu politikaların benimsenmesinin temel amacı döviz darboğazından kurtulmak ve dış dengeyi sağlamaktır. İhracatın artırılmasına dayalı politikaları desteklemek için de bir dizi uygulama hayata geçirilmiş; devalüasyon ile TL'nin değeri ve reel ücretler düşürülmüş, ihracata doğrudan bazı destekler verilmiştir. TL'nin değerinin düşürülmesi ile ihracat artışı gerçekleşmiş ancak yurtiçinde üretilen mallara artan talebin karşılanabilmesi için iç talebin kısılması yoluna gidilmiş, bu nedenle de reel ücretler düşürülmüştür. Böylelikle 1980–1988 yılları boyunca önemli bir ihracat artışı gerçekleşmiştir. Ancak bu artış yatırımların ve üretimin artmasıyla değil, iç talebin kısılması sonucu oluşan arz fazlasının dış pazara yönlendirilmesi ile karşılanmıştır. Ayrıca, yapılan devalüasyonlar yurtiçinde üretilen ürünlerin fiyatını uluslar arası fiyatlar düzeyine indirirken yatırım mallarının fiyatlarını olumsuz etkilemiştir³. Dolayısıyla, 1980–1988 yıllarında artan ihracat daha çok iç talebin kısılmasından kaynaklandığı için yeni yatırımlara ve sanayileşme artışına dönüşmemiştir.

1980 yılında mal hareketlerinin serbestleştirilmesi ile uygulamaya konulan dışa açık politikalar, 1989 yılında kabul edilen 32 sayılı kararnameyle birlikte finansal serbestliğe geçilerek pekiştirilmiştir. Finansal serbestleşme ile sermaye hareketlerinin önündeki tüm engeller kaldırılmış ve yurtiçinde yerleşik kurum ve

---

¹ Aykut Kibritçioglu, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969–2001”, **Yeni Türkiye**, Yıl:7, Sayı:41 (Ekonomik Krizler Özel Sayısı I)/ Eylül-Ekim, s.175.

² Nurhan Yentürk, “Kısa Dönemli Sermaye Girişlerinin Makroekonomik Yapı Üzerine Etkileri: 1994 Krizinin Öncesi ve Sonrası”, **Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,s.103.

³ Nurhan Yentürk, “Yangın Söndü, Arsayı Kurtardık: 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, **Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 33,34.

bireylerin yabancı paralar kullanarak işlem yapmalarına olanak tanınmıştır⁴. Bu kararın alınmasının en önemli nedeni, 1988 yılından sonra artan popülist politikaların etkisiyle artan maliyetlerin kaynak ihtiyacını artırmasıdır. Özellikle de üretimin yeterli oranlarda artmaması ve doğrudan yabancı sermaye akımlarının yetersiz olması nedeniyle kaynak sıkıntısı ülkeyi farklı alternatifler aramaya yöneltmiştir. Finansal serbestleşme ile Türkiye sermaye piyasası, dünya piyasaları ile bütünleşmiş ve kamu kesimi, kaynak ihtiyacını uluslar arası sermaye piyasalarından temin etme imkânına sahip olmuştur⁵.

1989 yılında uygulamaya konulan finansal serbestleşme ile bu uygulamayı hayata geçiren gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'ye de yabancı sermaye girişi başlamıştır (Grafik 2.1). Ancak bu sermaye daha çok spekülasyon sermayesidir. Yani 1980'li yılların sonundaki sermaye girişi daha çok portfolyo yatırımlarına yönelik kısa vadeli sermaye girişidir. Çünkü o dönemde Türkiye'nin mali ve kurumsal altyapı koşulları doğrudan yabancı yatırımları çekebilecek bir ortam oluşturmuyordu. Bu nedenle yabancı sermaye daha çok borç nitelikli finansal araçlara yönelmiştir⁶. Bu durum gelişmekte olan birçok ülke gibi Türkiye'de de belirsizliklerin artmasına neden olmuştur. Ayrıca sermaye girişlerine hiçbir denetim de uygulanmamış, bu durum olumsuzlukların artmasında etkili olmuştur.

Dışa açık bir ekonomi bir yandan farklı politika alternatifleri sunarken, bir yandan da gelişmekte olan ülkelere ekonomi yönetimini zorlaştırmaktadırlar. Çünkü genellikle gelişmekte olan ülkelere bütçe açıkları, yüksek faiz oranları, zayıf bankacılık kesimi ve siyasi istikrarsızlık mevcuttur. Böyle bir durumdaki ülkenin dışa açılması ekonomi politikasının kontrolünü zorlaştırmaktadır⁷.

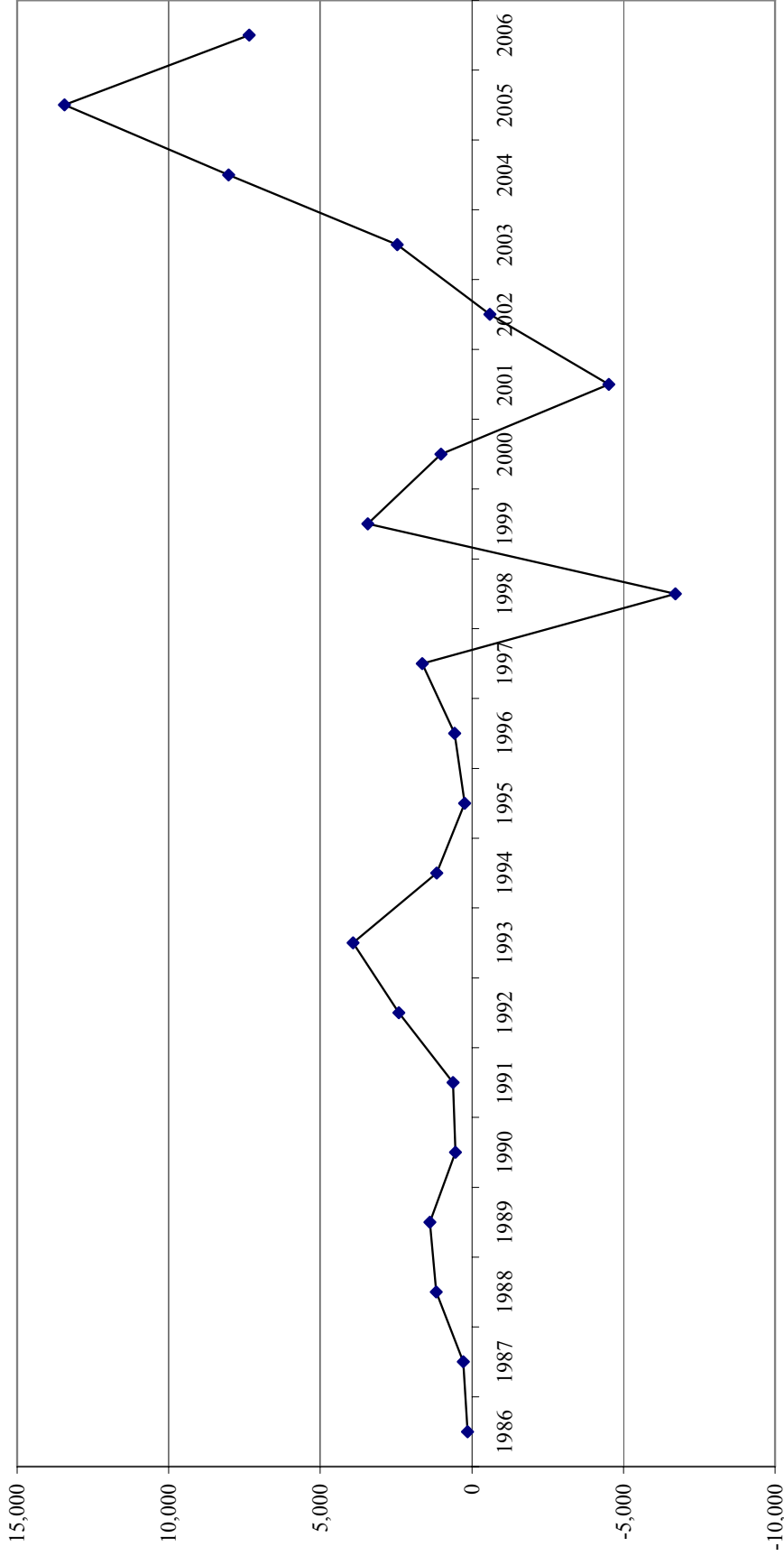
---

⁴ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, 13. Basım, Remzi Kitapevi, s.211.

⁵ Öner Günçavdı, Suat Küçükçifçi, "Türkiye Ekonomisinin Üretim ve İstihdam Yaratma Kapasitesi Üzerine Gözlemler", **İktisat İşletme ve Finans**, 19.Yıl, Mart 2004, s.19,20.

⁶ Merih Celasun, "2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası", (Çevrimiçi), <http://www.econ.utah.edu/ehrbar/erc2002/pdf/053pdf,25.06.2006>, s.6.

⁷ Aydan Kansu, **Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri**, İstanbul, Derin Yayınları, 2004, s. 154.

Grafik 2.1. Yabancı Sermaye Girişi (1986-2006, Milyon \$)

Kaynak: TCMB, "Elektronik Veri Dağıtım Sistemi" , (Çevrimiçi), <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 08.02.2007'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Birçok gelişmekte olan ülke gibi, Türkiye de 1989 yılında gerçekleştirilen finansal serbestleşme ile dışa açık bir ekonomik yapıya sahip olmuştur. Ancak, 1990 yılından sonra spekülatif sermaye girişinin de etkisiyle ülkenin iç koşullarından bağımsız olarak ekonomik dengelerde olumsuzluklar görülmüştür. Bu olumsuzluklardan en önemlileri; yerli paranın yabancı paralar karşısında değer kazanması, faiz oranlarının yükselmesi ve iç talebin artmasıdır.

Finansal serbestleşme sonucunda ülkeye yönelen spekülatif sermaye, yerli paraya olan talebin artmasına neden olur. Böyle bir durumda da yerli para yabancı paralar karşısında değer kazanır; ihracat pahalılaşır ithalat ise ucuzlar. Artan ithalat ve azalan ihracat sonucunda da dış ticaret dengesinde bozulmalar görülür. Spekülatif sermaye girişinin ikinci olumsuz etkisi ise faiz oranlarının yükselmesidir. Bunun temel nedeni, ülkeye giren yabancı sermayenin reel yatırımlara değil de kısa vadeli kazançlara ynelmesidir⁸. nk ülkeye giren yabancı sermaye yatırım amaçlı değildir. Daha çok “sıcak para” olarak nitelendirilen ve yüksek faiz oranlarından faydalanmayı isteyen kısa vadeli sermayedir. Faiz getirisi yüksek ülkelere yönelmekte ve en ufak bir olumsuzlukta ülkeyi terk etmektedir. Dolayısıyla sıcak paranın daha çok finansal sektöre yönelmesi, ülkede faiz oranlarının artmasına, artan faiz oranları ise reel yatırımların azalmasına neden olmaktadır.

Yabancı sermaye girişinin artmasıyla görülen olumsuzluklara ek olarak, Türkiye’de 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren sürekli olarak artan kamu açıkları, ekonomik göstergelerin daha da bozulmasına yol açmıştır. Aşırı spekülatif sermaye girişinin neden olduğu ithalat artışının ve yerli paranın değerlenmesinin önüne geçmek için merkez bankaları uluslar arası rezerv biriktirmektedir. Ancak rezerv artışı parasal tabanın genişlemesine neden olur ki; bu durum beraberinde yüksek enflasyon olgusunu da getirir. Parasal tabanın genişlemesini önlemek amacıyla spekülatif sermaye girişlerini caydıran “zorunlu karşılık oranı” uygulaması yapılır ya da parasal tabandaki genişlemeyi emmesi için merkez bankası

---

⁸ Oya Celasun, “The 1994 Currency Crisis in Turkey”, (evrimii), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=6150085, p.6.

piyasaya süreceği kâğıtlarla sterilizasyon işlemini gerçekleştirir. Türkiye’de bu yöntemlere başvurmak yerine, parasal tabandaki genişleme hazinenin kâğıtlarıyla kamu kesimine aktarılmıştır. Böylelikle gelir artışı gereksinimi olmaksızın kamu harcamaları artmıştır. 1989–1994 yılları arasında aşırı bir borçlanma, borcun borçla finanse edilmesi ve yüksek bir faiz yükü ekonominin dengelerini olumsuz yönde etkilemiştir⁹.

Tüm bunlara ek olarak, bankacılık sektörü de bu yıllarda olumsuz göstergelere sahiptir. Bu dönemde bankalar gerçek bankacılık fonksiyonlarını gerçekleştirmek yerine daha yüksek getiriler elde etmelerini sağladığı için devleti finanse etmeyi tercih etmişlerdir. Bankalar yurtdışından %6–7 faizle aldıkları kredileri daha yüksek faizlerle devlete borç vermek için kullanmışlardır. Artan kamu harcamaları ile kamu borçlanma gereksinimi de hızla artmış bu durumda da bankalar daha yüksek reel faizlerle devleti finanse etmiştir. Böyle bir finansmanı da gittikçe artırdıkları yurtdışı borçlanmaları ile temin etmişlerdir. Bu durumda da açık pozisyonlarını artırarak riskli bilânçoların oluşmasına neden olmuşlardır¹⁰.

Dolayısıyla gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi ekonomik dengesizliklere sahip olan Türkiye’de de, finansal serbestliğin sağlanması ile artan spekülasyon sermaye girişi ekonomik dengeleri olumsuz yönde etkilemiştir. Buna ek olarak, kamu kesiminin siyasi popülerite uğruna uyguladığı hatalı politikalar, gittikçe artan kamu açıkları, bankacılık sektöründeki dengesizlikler, artan dış ticaret açığı 80’li yılların sonu ile 90’lı yılların ilk yarısında sorunlu ekonomik göstergelerin oluşmasına neden olmuştur. Reel ekonomi de bu durumdan etkilenmiş ve ekonomik daralmayla birlikte işsizlik oranlarında da önemli bir artış görülmüştür.

---

⁹ Yentürk, “Yangın Söndü, Arsayı Kurtardık: 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, s. 40,39.

¹⁰ Kansu, **op.cit.**, s.157,158.

2.2. 1994 EKONOMİK KRİZİ

1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile ekonomik göstergelerde gözlenen olumsuzluklara ek olarak 90'lı yılların başında uygulanan kuralsız politikalar 1994 ekonomik krizinin temellerinin atılmasına neden olmuştur. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile ülkeye giren yabancı sermaye, yerli paranın değer kazanmasına ve cari açığın artmasına neden olmuştur. İç talepteki artış cari açığı daha da büyütmüş ve kamu kesiminin harcamalarındaki artışın da etkisiyle enflasyon oranı % 60–70 oranında gerçekleşmiştir.

1990–1993 yılları arasında dünyada genel bir ekonomik durgunluk yaşanırken, Türkiye hızla büyümekteydi. Bu büyüme iç talep artışına neden olmuş, ancak artan iç talebin ithalata yönelmesiyle, 1991 yılındaki 250 milyon dolarlık cari denge fazlası 1992 yılında 950 milyon dolarlık bir cari denge açığına dönüşmüştür. Özellikle 1991 yılında Amerika'nın Irak'a müdahalesi nedeniyle, Türkiye'de bir kriz yaşanmış ama ekonomi bu dışsal şokun etkisinden çabuk kurtulmuştur¹¹. Ancak cari açık artmaya devam etmiş ve 1993 yılının ilk on bir ayında 5,5 milyar dolara tırmanarak rekor bir seviyeye ulaşmıştır¹². Dış ticaret dengesi ve cari işlemler hesabındaki değişimi gösteren Grafik 2.2'de bu durumu görmek mümkündür. Makro ekonomide ortaya çıkan olumsuzluklara ek olarak kamu harcamalarındaki artış durumun daha da kötüleşmesine yol açmıştır. 1991 yılında Türkiye'de döviz rezervleri çok olmasına rağmen iç denge zayıftı ve bunun temel nedeni gittikçe artan kamu kesimi borçlanma gereksinimiydi¹³. 1989–1993 yılları arasında kamu kesiminin gelir ve giderleri arasındaki farkın hızla açıldığı da görülmektedir. Türkiye'de 1990 öncesinde KKBG'nin GSMH'ya oranı %5 dolayındayken, 1990

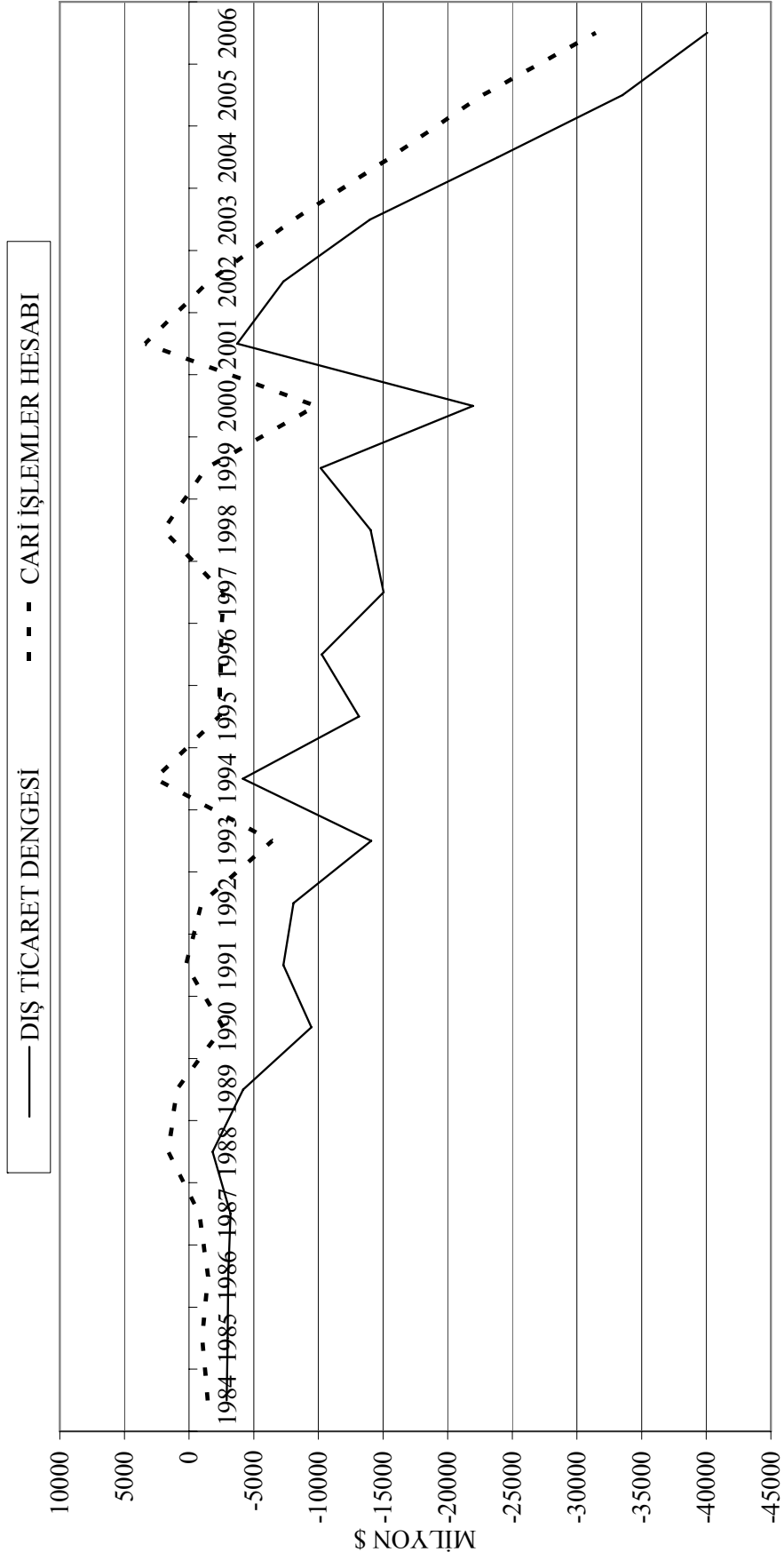
---

¹¹ Günçavdı, Küçükçifçi, *loc.cit.*

¹² Deniz Gökçe, "Kriz Gerekli Miydi?", *Görüş*, TÜSİAD Yayını, Mart 1994, s. 28.

¹³ Seyhun Doğan, *IMF İstikrar Programları ve Türkiye*, Işıklı Yayın-Tanıtım, İstanbul, 1997, s.198.

Grafik 2.2. Dış Ticaret Dengesi/Cari İşlemler Hesabı (1984-2006, Milyon \$)

Kaynak: TCMB, "Elektronik Veri Dağıtım Sistemi", (Çevrimiçi), <http://www.tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 11.02.2007'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

sonrasında 1994 krizine kadar % 10 seviyesine ulaşmıştır¹⁴. Özellikle 1991 yılındaki seçimlerden sonra kamu kesiminin açığı kötüleşmiş ve 1992 yılında bu açığın GSMH'ya oranı %14,9 olarak gerçekleşmiş ve hükümetin 32 trilyon olarak planladığı konsolide bütçe açığı 60 trilyona yakın bir rakama ulaşmıştır.1993 yılında da benzer bir durum gerçekleşmiş; toplam kamu kesimi açığının GSMH'ya oranı % 16,3 oranına yükselirken, 60 trilyon olarak planlanan konsolide bütçe açığı 130 trilyona ulaşmıştır¹⁵. Kamu kesiminin harcamalarındaki artışın temel nedeni; hükümetin popülist politikaları sonucu kamu çalışanlarına verilen ücret artışı, yüksek tarım destekleri, Güneydoğu Anadolu'daki askeri operasyonların maliyeti, artan faiz ödemeleri ve KİT'lerin gitgide kötüleşen performanslarıdır¹⁶. 1994 yılı itibariyle gelinen nokta incelendiğinde, kamu maliyesi göstergelerinin ne denli bozulduğunu görmek mümkündür. Genel ve katma bütçeleri, fonları, sosyal güvenlik kurumları ve KİT'leri ile kamu maliyesi iflasın eşiğindedir. Bu bozulma 1980'lerin sonunda başlayıp, 1991 seçiminden sonra daha vahim boyutlara ulaşmıştır.

Tablo 2.1.'de de görüldüğü gibi kamunun harcamaları gittikçe artmıştır. Öte yandan Tablo 2.2.'de kaynakların nasıl kullanıldığına baktığımızda ise, kamu tasarruflarının gitgide azalarak 1992 ve 1993 yıllarında negatif olduğunu görmek mümkündür. Negatif tasarruf, hükümetin cari harcamalarını bile borçlanarak karşıladığının göstergesidir¹⁷.

1989 yılında gerçekleşen finansal serbestliğin ekonominin temel göstergelerinde bazı değişikliklere yol açması doğaldır. Ancak finansal serbestlikle birlikte kamu harcamalarında görülen artış, ülkeye giren sıcak paranın hatalı politikalarla yönetildiğinin bir göstergesidir. Daha önce de değinildiği gibi genellikle ülkeye giren yabancı sermayenin ithalatı artırmasının ve yerli paranın değer

---

¹⁴ Yentürk, "Kısa Dönemli Sermaye Girişlerinin Makroekonomik Yapı Üzerine Etkileri: 1994 Krizinin Öncesi ve Sonrası", s.112.

¹⁵ Gökçe, **op.cit.**, s.27.

¹⁶ Özgür Demirkol, "Korea in 1997 and Turkey in 1994 How Did Crisis Happen?", **Hazine Dergisi**, Sayı 13, Ocak 2000.

¹⁷ Asaf S. Akat, "1994 Bunalımı Üstüne Çeşitlemeler", **Görüş**, TÜSİAD Yayını, Haziran 1994, s.18.

Tablo 2.1. : Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin Bütçe Türlerine Göre Dağılımı
(1989–1993, Cari Fiyatlarla, Milyar TL)

	1989	1990	1991	1992	1993
Toplam Kamu	12.282,9	29.428,7	64.468,7	64.468,7	244.224,3
Konsolide Bütçe	7.672,5	11.954,7	33.515,8	33.515,8	133.857,0
KİT	4.419,7	15.116,5	19.943,2	19.943,2	48.925,2
Mahalli İdareler	475,3	160,3	1.730,7	1.730,7	18.872,2
Döner Sermayeli Kuruluşlar	-32,8	-68,1	76,3	76,3	86,0
Sosyal Güvenlik	-840,7	-1.085,8	874,7	874,7	11.536,0
Fonlar	899,1	2.423,8	5.944,9	5.944,9	16.898,7
Özel Kap.Kur.	-310,3	927,2	2.383,1	2.383,1	14.049,2

Kaynak: Aydan Kansu, **Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri**, İstanbul, Derin Yayınları, 2004, s. 159.

Tablo 2.2. : Kaynaklar ve Kullanımı (1989–1993)

	1989	1990	1991	1992	1993
Özel Tasarruf-GSMH	17.3	18.4	22.8	23.1	24.1
Kamu Tasarrufları/GSMH	6.4	4.5	0.7	-1.4	-4.7
Top. İç Tasarruflar/GSMH	23.7	22.9	23.6	21.6	19.4
Dış Tasarruflar/GSMH	-1.2	2.3	-0.3	0.8	4.2
Toplam Yatırım/GSMH	22.4	25.2	23.3	22.4	23.6
Özel Yatırım/GSMH	12.5	13.5	12.3	13.2	14.2
Kamu Yatırımı/GSMH	9.9	11.7	11.1	9.3	9.4
Özel Tas.-Yatırım Farkı	4.9	4.9	10.6	9.9	9.9
Kamu Tas. Yat. Farkı	-3.5	-7.2	-10.3	-10.7	-14.1

Kaynak: Asaf S. Akat, “1994 Bunalımı Üstüne Çeşitlemeler” , **Görüş, TÜSİAD** Yayını, Haziran 1994, s.18.

kazanmasının önüne geçebilmek için merkez bankalarının uluslar arası rezerv biriktirmeleri gereklidir. Türkiye’de de böyle olmuş ve 1990 yılından itibaren uluslar arası rezervler artmıştır. Ancak rezerv artışı parasal tabanın da genişlemesine neden olmaktadır. Parasal tabandaki genişleme ise enflasyonun yükselmesine neden olacağı için, merkez bankası piyasaya müdahale eder. Parasal tabandaki genişleme merkez bankasının piyasaya süreceği kâğıtlarla sterilize edilir. Oysa 1990’lı yılların ilk yarısında Türkiye’de parasal tabandaki genişleme merkez bankası tarafından sterilize edilmemiştir. Bunun yerine likidite fazlası hazinenin kâğıtlarıyla kamu kesimince kullanılabilir hale getirilmiştir. Bu sayede kamu kesiminin gelirlerinde bir artış gereksinimi olmaksızın, kamu harcamalarını artırma olanağı doğmuştur. Türkiye’de herhangi bir vergi reformu yapılmadan başta personel harcamaları olmak üzere birçok kamu harcaması artırılmıştır¹⁸. Dolayısıyla hükümetin uygulamaya koyduğu popülist politikalar, ekonomik göstergeleri iyice bozmuş ve 1994 yılında krizin ortaya çıkmasında rol oynamıştır.

Kamu maliyesi göstergelerindeki olumsuzluklar 1994 yılında yaşanan krize zemin hazırlarken, hükümetin harcamalarını finanse etmek için kullanılan yöntemler de krizi tetiklemiştir. 1989 yılında gerçekleştirilen finansal serbestleşmeden sonra kamu kesimi, harcamalarını çoğunlukla dış borçla finanse etmekteydi. Aynı yıl Hazine’nin Merkez Bankası kaynaklarına, bütçe gerçekleşmesinin %15’ini aşmayacak şekilde başvurması kararlaştırılmıştır. Ancak 1989 yılının sonlarında dış borcun yerini iç borçlanma almış, bütçe açıklarının finansmanında iç borçlanmanın payı dış borçlanmayı aşmıştır. İç borçlanma ise genellikle yurtiçindeki ticari bankalar tarafından temin edilmiştir¹⁹. Bankalar düşük faizlerle yurtdışından aldıkları krediyi çok daha yüksek faizlerle devleti finanse etmek için kullanmışlardır. Ancak bu durum bankaların açık pozisyonlarını artırmış ve riskli bir bankacılık sektörünün oluşmasına neden olmuştur.

---

¹⁸ Kepenek, Yentürk , **op.cit.** , s.219.

¹⁹ Yentürk, “Kısa Dönemli Sermaye Girişlerinin Makroekonomik Yapı Üzerine Etkileri: 1994 Krizinin Öncesi ve Sonrası” , s.112,113.

1990 yılında Türkiye önemli miktarda yabancı sermaye çekmeyi başarmış, dolayısıyla iç borçlanma senetleri aracılığıyla kamu kesimi açıkları rahatlıkla finanse edilmiştir. Ancak 1991 yılında yaşanan “Körfez Savaşı” sermaye piyasalarında tedirginliğe yol açarak ülkeden bir miktar sermaye kaçışına neden olmuştur. Bu tarihten sonra dış borçlanmanın maliyeti yükselmiş ve vadeler kısalmıştır. 1991 yılında yapılan genel seçimlerin neticesinde göreve yeni gelen hükümet yüksek enflasyon oranlarını düşürmeye yönelik programını açıklamıştır. Enflasyonu düşürmek için de kamu açıklarının azaltılması kararlaştırılmıştı. Ancak yüksek faiz ödemeleri bunun önündeki en büyük engeldi. İç borç ödeme servisi gittikçe artan hükümet, 1992 yılından itibaren Merkez Bankası kaynaklarına daha çok başvurmaya başlamıştır. İç borç yapısını gösteren Grafik 2.3’te de görüldüğü gibi kısa vadeli avans kullanımı hızla artmıştır. Yılın ilk yarısında Merkez Bankası’ndan kullanılan kısa vadeli avansın miktarı yasal limite neredeyse ulaşmıştır. Bununla da yetinmeyerek iç borçlanma vadelerini uzatmış ve uluslar arası tahvil piyasalarından 1 milyon dolar borçlanmıştır. 1992 yılının ikinci yarısında ise Merkez Bankası’ndan kısa vadeli avans kullanmanın dövizin yükselmesine neden olduğu, bu durumun ise Merkez Bankası’nın uluslar arası rezervlerini olumsuz yönde etkilediği anlaşılmıştır. Bu nedenle Hazine 3 aylık bonolarında % 10’luk faiz artırımını kabul etmiş ve yurtdışından 1,5 milyar dolarlık bir borçlanma daha gerçekleştirmiştir. Ancak 1993 yılının ilk yarısına gelindiğinde 1992 yılında gerçekleştirilen borçlanma nedeniyle faiz yükünün arttığı görülmüştür. Oysa hükümetin amacı bütçede önemli bir paya sahip olan faiz ödemelerini düşürmek ve borçlanmayı daha uzun vadelerde gerçekleştirmektir. Bu nedenle kısa vadeli borç faizleri düşürülmüş, uzun vadeli borç faizleri ise yükseltilmiştir. Ayrıca yurt dışından 1,7 milyar dolar borç alınmış ve Merkez Bankası avansları yasal limitin yarısı kadar kullanılmıştır²⁰.

1993 yılının başında koalisyon partilerinden DYP’nin genel başkanı değişmiş ve Tansu Çiller başbakan olarak göreve başlamıştır. Hükümet en önemli amacının faiz yükünü azaltmak olduğunu belirterek kısa vadeli borç faizlerinde indirim gitmiştir. Ancak yüksek kamu harcamaları sorunu çözülmeden gerçekleştirilen bu

---

²⁰ Celasun, **op.cit.** , pp. 9–11.

uygulama herhangi bir iyileşme sağlamamıştır. 1993 yılının Ağustos ayında Hazine'nin Merkez Bankası'ndan kullanabileceği kısa vadeli avans miktarı artırılmıştır. Ancak 1993 yılının sonlarına doğru kamu kesiminin finansman sorunu o kadar vahim boyutlara ulaşmıştır ki Merkez Bankası kaynakları da yetersiz kalmış ve tahkim metodu uygulanmıştır. Tahkim metodu ile 21 trilyon liralık Hazine ve KİT borcu Merkez Bankası hesaplarından silinmiştir²¹. Ancak bu tedbir de yeterli olmamış Hazine 80 trilyon TL'yi aşan bir ek bütçe çıkararak Merkez Bankası'ndan 26,8 trilyon TL'lik ek bir avans kullanmıştır. Böylelikle 1993 yılının sonlarında 1993 yılına ait kısa vadeli avansın yasal limiti kullanılmakta kalınmamış 1994 yılının ilk üç haftasında 1994 yılına ait yasal limitin de % 53'i kullanılmıştır²² (Grafik 2.3). Ancak kamu harcamalarının finansmanı için Hazine tarafından kullanılan kısa vadeli avans, piyasalarda likiditenin artmasına neden olmuştur. Bu durumda da genişleyen parasal taban enflasyonist baskıyı artırmıştır. Dolayısıyla Merkez Bankası'ndan kısa vadeli avans kullanımı 1994 krizinin en önemli tetikleyicisi olmuştur.

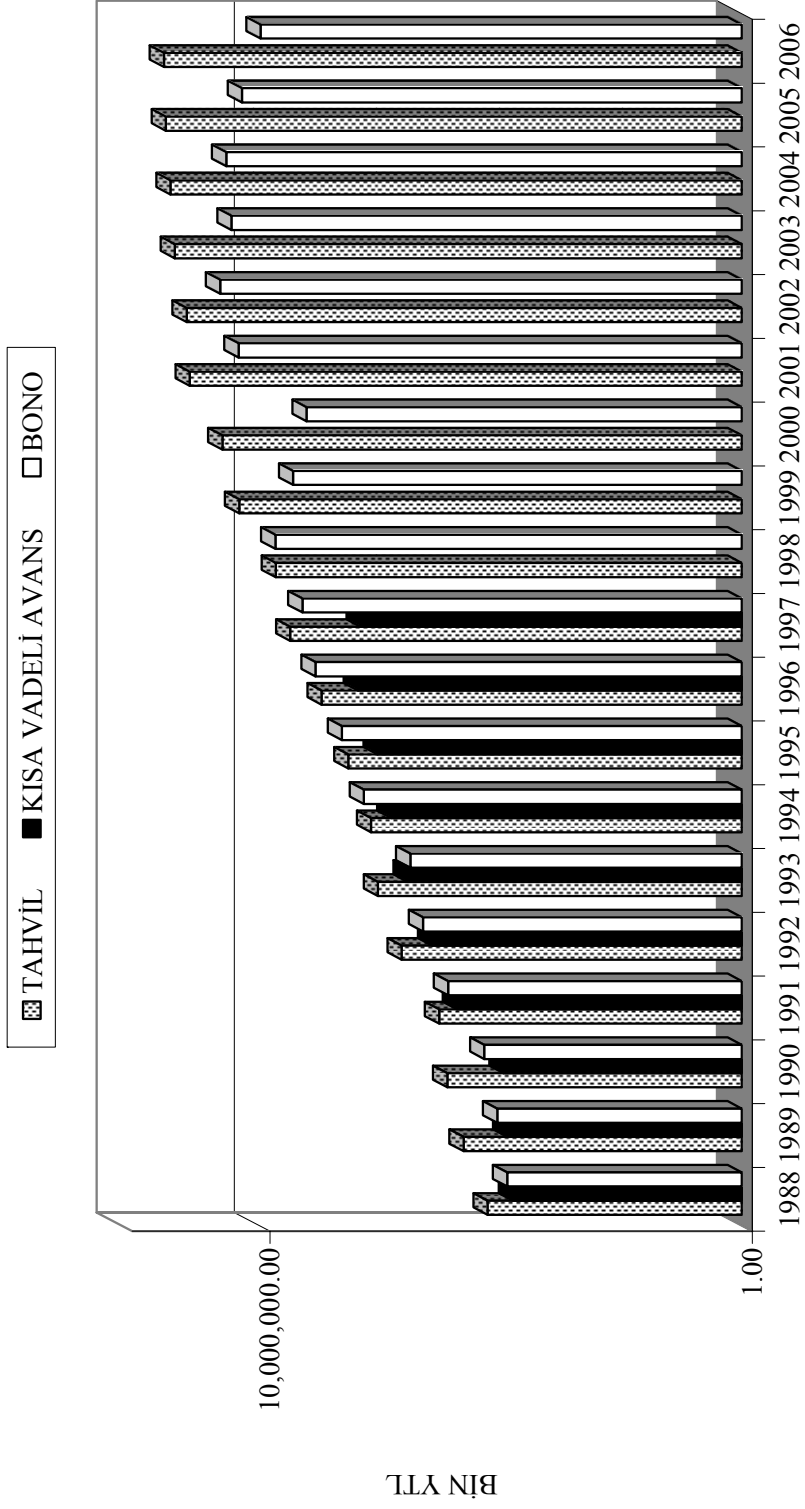
1993 yılının sonlarında hükümet Merkez Bankası kaynaklarına artan oranlarda başvurmakla yetinmemiş, kısa vadeli yurt içi ihalelerini de iptal etmiştir. Amaç Hazine'nin borçlanma maliyetini düşürmek ve borçlanma vadesini uzatmaktır. Bu nedenle 3 aylık hazine bonosu faiz oranları düşürülmüş, 12 aylık bonoların faiz oranları ise artırılmıştır. Bu durumda 3 aylık bono arzı neredeyse kaybolmuş ve kısa vadeli bono ihalelerine katılım oldukça kısıtlı oranda gerçekleşmiştir. Böylece hükümetin iç borçlanma imkânı gitgide azalmış ve artan oranlarda kısa vadeli avans kullanımına gidilmiştir²³. Ancak 1994 yılının ilk üç haftasında kısa vadeli avansın yasal limitinin yarısı kullanılınca, % 73'lük faiz oranını yüksek bulduğu için iç borçlanma ihalelerini iptal eden Hazine, Ocak 1994'te % 94'lük faiz oranı ile yeniden iç borçlanma gerçekleştirmeyi denemiştir. Ancak iç borçlanma ihalelerinin peş peşe iptal edilmesi ile halkta oluşan güvensizlik iç borçlanma ihalelerine olan

---

²¹ Gökçe, **op.cit.** , s. 27.

²² Celasun, **op.cit.** , p.1.2

²³ Bülent Gültekin, "Krizin Nedeni: Reel Dengelerde Bozulma" , **Görüş**, TÜSİAD Yayını, Mart 1994, s. 32.

Grafik 2.3. İç Borç Yapısı (1988-2006, Bin YTL)

Kaynak: TCMB, "Elektronik Veri Dağıtım Sistemi", (Çevrimiçi), <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 01.03.2007'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

talebin düşmesine neden olmuştur²⁴. Böylelikle Hazine'nin iç piyasalardan borçlanması zorlaşmıştır.

Hazine'nin iç borçlanma ihalelerine olan talebin düşmesiyle, Merkez Bankası kaynaklarına başvurmadan başka seçenek kalmamış ve artan oranlarda bu finansman biçimi kullanılmıştır. Ancak daha önceden de belirtildiği gibi Merkez Bankası'ndan kısa vadeli avans kullanılması piyasada likiditeyi artırmıştır. Artan likidite, düşen faiz oranları nedeniyle Hazine bonoları yerine dövize yönelmiş, böylelikle döviz talebi artmıştır. Döviz talebinin artmasında açıklanan 94 bütçesinin kamu dengelerine yönelik herhangi bir iyileştirme içermemesi ve enflasyonist beklentilerin artması nedeniyle halkta oluşan güvensizlik de etkili olmuştur. 1994 yılının ilk üç ayında TL dolar karşısında % 70'e yakın bir değer kaybetmiştir. Hükümet yabancı paraya olan talebi önce Merkez Bankası'nın uluslararası rezervlerini satarak kırmayı, spekülasyon sermayeyi İMKB'ye yönlendirerek sınırlandırmayı amaçlamıştır. Ancak rezerv satışı döviz talebinin düşmesinde etkili olmamıştır. Çünkü yüksek getiriler uğruna yurt dışından düşük faizlerle borç alarak devleti finanse etmeyi tercih eden ticari bankalar, döviz açık pozisyonlarını kapamak için Merkez Bankası'nın piyasaya sürdüğü döviz alarak kurların düşmesini engellemişlerdir²⁵. Böylece Merkez Bankası'nın piyasaya sürdüğü döviz, bankaların talepleri nedeniyle gerekli etkiyi gösterememiştir.

Merkez Bankası'nın piyasadaki fazla likidite miktarını çekmek ve TL'nin dolar karşısında değer kaybetmesini önlemek için uluslararası rezervlerini satması kısa dönemde kullanılabilen bir politikadır. Çünkü bu politika seçeneği Merkez Bankası'nın rezervlerinin azalmasına ve olumsuz beklentilerin oluşmasına neden olmaktadır. Merkez Bankası piyasadaki likidite fazlasını çekmek için genellikle iç borçlanma senetlerini kullanmaktadır. Hazine, Merkez Bankası'na olan borçlarına karşılık iç borçlanma senetleri temin ederek, Merkez Bankası'nın açık piyasa işlemleri yoluyla piyasada oluşan likidite fazlasını çekmesine olanak tanımaktadır.

---

²⁴ Celasun, **op.cit.** , p. 14.

²⁵ Yentürk, "Kısa Dönemli Sermaye Girişlerinin Makroekonomik Yapı Üzerine Etkileri: 1994 Krizinin Öncesi ve Sonrası" , s.118.

Ancak 1993 yılının ikinci yarısında ve 1994 yılının başlarında Hazine Merkez Bankası'na iç borçlanma senetleri vermemiştir²⁶. Böylece Merkez Bankası'nın açık piyasa işlemleri yoluyla piyasadan likidite çekmesini önlemiştir. Bunun temel nedeni faiz oranlarını düşürme amacıdır. Böylelikle açık piyasa işlemleri yoluyla oluşabilecek herhangi bir faiz artışı önlenmeye çalışılmıştır. Ancak bir yandan artan kamu harcamalarının finansmanı için başvuru olan Merkez Bankası kaynakları piyasada likiditeyi artırırken, bir yandan da Merkez Bankası'nın likiditeyi kontrol etme olanağının ortadan kaldırılması, kurlar üzerinde baskı yaratmış ve Merkez Bankası uluslararası rezervlerini satarak müdahale etmek zorunda kalmıştır. Hazine, likidite fazlasının insanları dövizde değil de borsaya yönlendireceği varsayımı ile hareket etmiştir. Ancak İMKB'nin işlem hacmi 1993 yılında ülkeye giren yabancı sermaye miktarının altındaydı. 1993 yılında ülkeye giren spekülasyon sermayesinin miktarı 150 milyar dolara ulaşırken İMKB'nin toplam işlem hacmi 52 milyar dolarda kalmıştır²⁷. Bu nedenle borsaya yönelmeyen likidite fazlası döviz talebinin artmasına neden olmuş ve Merkez Bankası rezerv satarak piyasaya müdahale etmek zorunda kalmıştır.

Dolayısıyla, kamu harcamalarını azaltacak hiçbir önlem almadan, hükümetin faiz oranlarını düşürmek amacıyla yürüttüğü politikalar ülkeyi 1994 krizine sürüklemiştir. Seçilen hatalı finansman yöntemleri; giderek artan oranlarda Merkez Bankası kaynaklarına başvurulması, Merkez Bankası'nın bağımsız bir para politikası uygulamasına izin verilmemesi hem faiz oranları hem de döviz kuru üzerindeki baskının artmasına neden olmuş ve ekonomide gittikçe artan bir belirsizlik kendini göstermiştir. Hazine'nin iç borçlanma ihalelerini gerçekleştirememesi üzerine, sadece Merkez Bankası kaynaklarını kullanma imkânı olduğu görüşünün oluşmasıyla ülkede devalüasyon beklentileri artmış ve panik süreci başlamıştır. Bu durumda döviz talebi daha da artmıştır. Bu talebin artmasında döviz açık pozisyonlarını kapamak isteyen bankaların döviz satın almaları da etkili olmuştur. Merkez Bankası piyasalara döviz satarak müdahale etmeye çalışmış, ancak bu müdahale Merkez

---

²⁶ Kansu, **op.cit.**, s. 165.

²⁷ Yentürk, "Kısa Dönemli Sermaye Girişlerinin Makroekonomik Yapı Üzerine Etkileri: 1994 Krizinin Öncesi ve Sonrası", s. 118.

Bankası'nın rezervlerinin hızla erimesine neden olurken dövizdeki yükseliş de engellenememiştir. Döviz satışının herhangi bir etkinliğinin olmaması üzerine Merkez Bankası müdahaleden vazgeçmiştir²⁸.

Bir yandan rezerv satışının döviz kurları üzerindeki baskıyı azaltamaması, bir yandan da faiz oranlarının yükselmemesi için Merkez Bankası'na açık piyasa işlemlerini gerçekleştirmek üzere Hazine tarafından iç borçlanma senetleri temin edilmemesi tedirginliği artırırken, uluslar arası derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi durumun daha da kötüleşmesine neden olmuştur. 13 Ocak 1994'te "Moody's" Türkiye'nin ratingini yatırım yapılabilir kategorisinden spekülâtif kategoriye düşürmüş ve onu "Standart and Poors" takip etmiştir. Bu durum yabancı sermayenin ülkeden kaçmasına neden olmuş ve döviz üzerindeki baskıyı artırmıştır. Dolayısıyla resmi devalüasyon kaçınılmaz hale gelmiştir²⁹.

Ocak 1994'te döviz kuru 19.000 TL/\$ iken, yapılan devalüasyon sonucu Nisan 1994'te 38.000 TL/\$ olmuştur (Grafik 2.4). Devalüasyon kararının alınmasında 7 milyar dolar olan Merkez Bankası rezervlerinin piyasa müdahaleleri sonucu 3 milyar dolara düşmesi de etkili olmuştur. Buna ek olarak açık pozisyonlarının varlığı nedeniyle riskli konumda bulunan bankalardan, mevduat çekişleri başlamış ve bazı bankalar iflas etmiştir. Bankalardan mevduat çekilmesi hükümet tarafından tasarruf mevduatlarına sınırsız devlet güvencesi verilmesi ile son bulmuştur³⁰.

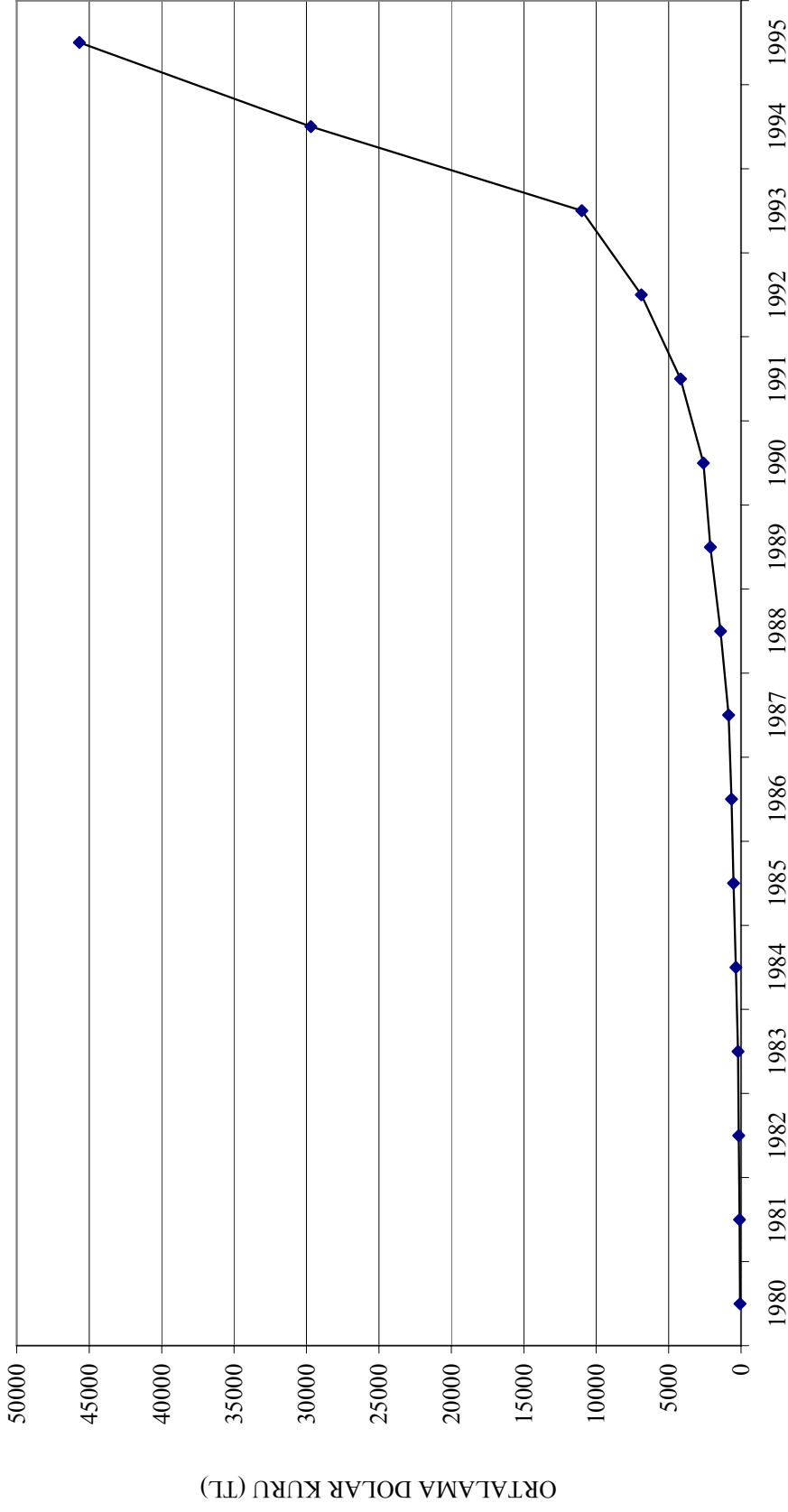
Dolayısıyla 1989 yılında gerçekleştirilen finansal serbestleşme ile ekonomik dengelerde başlayan bozulma, 1993 ve 1994 yıllarında uygulanan hatalı ekonomi politikaları sonucunda 1994 yılının Nisan ayında krizle sonuçlanmıştır. TL değer kaybetmiş, bankalar iflas etmiş ve tüm ekonomi olumsuz yönde etkilenmiştir.

---

²⁸ Ali Alp, **Finansal Krizler, Çözüm Önerileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme**, s. 234.

²⁹ Gökçe, **op.cit.**, s.30,31.

³⁰ Mahfi Eğilmez, Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası**, 6. Basım, Remzi Kitabevi, Haziran 2004, s.282.

Grafik 2.4.Döviz Kuru Değişimi 1980-1995

Kaynak: TCMB, "Elektronik Veri Dağıtım Sistemi", (Çevrimici), <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 23.02.2007'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

İşgücü piyasası da yaşanan krizden önemli ölçüde etkilenmiştir. İşsizlik oranı kentlerde %11; kırsal alanlarda ise %4,4 olarak gerçekleşmiştir. Bundan daha endişe verici olan durum ise özellikle eğitilmiş kesimde işsizlik oranının %30 seviyesine yaklaşmış olmasıdır³¹.

5 Nisan 1994'te hükümet ekonomideki dengesizlikleri giderebilmek için "istikrar programı" uygulamaya koymuştur. IMF ile imzalanan stand-by anlaşması sonucunda hazırlanan bu program ile enflasyonun azaltılması, TL'nin istikrar kazanması ve ekonominin yeniden dengeye oturması amaçlanmıştır. "5 Nisan Kararları" olarak da bilinen bu istikrar programının amaçlarına ulaşabilmesi içinse kamu kesimi açıklarının azaltılması ve bir dizi yapısal düzenlemenin hayata geçirilmesi kararlaştırılmıştır. Programın en önemli özelliği de "Şok Stratejiyi" benimsemesidir. Programın başarılı olabilmesi için kamu mal ve hizmetlerinin fiyatlarında ani bir artışın sağlanması, sıkı maliye politikası kararlarının çok kısa sürede hayata geçirilmesi gerekmektedir. Böylece ekonominin hızlı bir şekilde istikrara kavuşması amaçlanmaktaydı. Ayrıca uygulamaya konulması hedeflenen yapısal düzenlemeler ile uzun süreli istikrar sağlanacaktır³².

Kamu kesimi açıklarının azaltılması için gelir artırıcı ve gider azaltıcı bir takım önlemler alınmıştır. Gelirleri artırmak için KİT mal ve hizmet fiyatları artırılacak ancak 6 ay boyunca ek bir zam yapılmayacaktır. Başta akaryakıt ve TEKEL ürünlerinden alınanlar olmak üzere, dolaylı vergi artırılacak ayrıca gelir vergisinde de artış yapılacaktır. Bunlara ek olarak bir seferliğine mahsus olmak üzere servet vergisi alınacaktır.

Harcama kısıtıcı önlemler çerçevesinde ise; kamu çalışanlarının maaşları dondurulacak, kamuya personel alımı gerçekleştirilmeyecek, 1994 yılı boyunca yeni bir yatırım yapılmayacaktır. Ayrıca tarımsal desteklemeler dünya fiyatları gözetilerek yeniden ayarlanacak, tarımsal destekleme azaltılacaktır. "5 Nisan Kararları"

---

³¹ Dilek Eyüboğlu, **2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları**, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No:674, Ankara, 2003, s.33.

³² Doğan, **op.cit.**, s.222-226.

çerçevesinde uygulanması kararlaştırılan yapısal düzenlemeler ise KİT'lerin özelleştirilmesi, sosyal güvenlik reformu ve sınırlı bir vergi yasası değişikliğini içermektedir. Vergi reformu çerçevesinde başta gelir vergisi olmak üzere vergi miktarlarının artırılması kararlaştırılmıştır. Özelleştirme uygulamaları kapsamında ise 1994 yılının sonuna kadar Erdemir, Tüpraş, Petrol Ofisi, Petkim, Turban, Havaş ve THY'nin kısmen ya da tamamen özelleştirilmesi söz konusudur. Ayrıca TEK ve PTT de özelleştirilecek, PTT'nin cep telefonu ve kablolu TV lisansı satılacaktır. Bankacılık sektöründe de kamu bankalarından Sümerbank ve Etibank özelleştirilecek, Emlakbank ise halka açılacaktır. Yapısal düzenlemelerin üçüncü bileşeni sosyal güvenlik alanında yapılacak düzenlemelerden oluşmaktadır. Amaçlanan, sosyal güvenlik kuruluşlarının kamuya olan yükünün azaltılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda ise SSK'ya tabi çalışanlarca prim ödenen gün sayısı artırılabilecek, işyeri denetimleri sıklaştırılacak, daha fazla çalışanın sigortalı olması sağlanacak ve özel sağlık ve emeklilik sigortası teşvik edilecektir³³.

5 Nisan 1994'te uygulamaya konulan istikrar programına ek olarak IMF ile yapılan stand-by anlaşması neticesinde, IMF Türkiye'ye 742 milyon dolarlık kredi vermeyi de kabul etmiştir. Ancak yapısal reformların uygulanmasına büyük önem vermiştir.

Alınan önlemler neticesinde bütçe açığı azalmış, hatta fazla vermiştir. Ancak 1994 krizinin etkileri büyük olmuş enflasyon % 150 gibi bir orana ulaşmış ve ekonomi %6,1 oranında daralmıştır. Dolayısıyla yaşanan kriz; yüksek enflasyon oranları, reel ücretlerde düşüş ve ekonomik daralma ile neticelenmiştir. Özellikle 5 Nisan Kararları ile dondurulan ücretler, kriz sonrası gelir azalışına neden olmuş ve işsizlik oranı da artmıştır.

---

³³ M.İlker Parasız, **Kriz Ekonomisi, Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları**, Bursa, 1995, s.175-185.

Tablo 2.3. 1989–1994 Yıllarında Türkiye’nin Temel Ekonomik Göstergeleri

	1989	1990	1991	1992	1993	1994
GSMH (% değişim)	1,6	9,4	0,3	6,4	8,1	-6,1
KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GSMH(\$)	1.647,0	1.760,0	1.732,0	1.808,0	1.919,0	1.769,0
DIŞ TİCARET AÇIĞI/GSMH	3,9	6,3	4,8	5,1	7,8	3,2
CARİ İŞLEMLER DENGESİ/GSMH (%)	-0,9	-1,7	0,2	-0,6	-3,5	2,0
ULUSLAR ARASI REZERVLER (Milyon \$)	9.283,0	11.387,0	12.250,0	15.252,0	17.761,0	16.514,0
YABANCI SERMAYE (Milyon \$)	663,0	684,0	810,0	844,0	636,0	608,0
DIŞ BORÇ (Milyon \$)	41.751,0	49.035,0	50.489,0	55.592,0	67.356,0	65.601,0
DIŞ BORÇ/GSMH	38,4	32,2	33,2	34,6	37,0	49,6
İTERBANK GECELİK FAİZ ORANI (%)	26,87	62,72	59,87	67,77	69,93	92,05
KONSOLİDE BÜTÇE AÇIĞI/GSMH	-3,3	-3,0	-5,3	-4,3	-5,7	-3,9
İÇ BORÇ STOKU (Bin YTL)	41.954,0	57.201,0	97.668,0	194.257,0	357.367,0	799.329,0
ENFLASYON ORANI (%)	64,2	50,0	52,6	67,1	55,2	120,5
İŞSİZLİK ORANI (%)	9,0	8,0	8,0	9,0	9,0	9,0

Kaynak: DPT, “Ekonomik Göstergeler”, (Çevrimiçi), <http://ekutup.dpt.gov.tr>, 18.03.2007’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.3, 1989 ile 1994 yılları arasında ekonominin temel göstergelerinde meydana gelen değişiklikleri göstermektedir. GSMH 1989–1994 yılları arasında değişken bir seğir izlemiştir. Ancak dikkat çekici olan 1994 yılında meydana gelen düşüştür. 1994 yılında ekonomi önemli ölçüde daralmıştır. Kişi başına düşen milli gelir ise 1989 yılına kıyasla artmıştır ancak 1993 yılı ile karşılaştırıldığında azalmıştır. Öte yandan kriz sonrası TL’nin değer kaybetmesine bağlı olarak 1994 yılında dış ticaret açığının GSMH’ya oranı azalmıştır. Bununla birlikte Merkez Bankası’nın döviz kuruna müdahalesinin sonucu uluslar arası döviz rezervleri azalmıştır. Yabancı sermayedeki azalış ise ekonomik istikrarsızlık sonucu kısa vadeli sermaye akımlarının ülke dışına yöneldiğinin kanıtıdır. Ekonomi; yüksek faiz ve enflasyon oranı ile artan iç borç sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır.

2.3. 1994–1999 YILLARINDA EKONOMİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

1994 yılında yaşanan krizden sonra, ekonomideki dengesizlikleri gidermek için uygulamaya konulan “5 Nisan Kararları”, bozulan makroekonomik göstergelerde geçici bir düzelme görülmesini sağlamıştır. Ancak önlemlerin uzun vadede çözüm sunacak düzenlemeleri içermemesi nedeniyle 1995 yılından itibaren, ekonomik göstergeler kriz öncesi döneme benzer özellikler göstermiştir.

5 Nisan istikrar paketi, artan bütçe açığının azaltılması için bazı önlemler içermektedir. Bunlar, daha önce de değinildiği gibi; kamu harcamalarının azaltılması, vergilerde artış ve bir seferliğine mahsus olarak refah vergisinin alınmasıdır. Bu önlemler bütçe açığının makul seviyeye düşmesini sağlamıştır. Ancak bütçe açığını azaltmak amacıyla alınan önlemlerin, uzun dönemli bir vergi reformu içermemesi ve var olan koalisyon hükümetinin vergi reformunu gerçekleştirememesi nedeniyle 1996 yılının ikinci yarısından itibaren bütçe açığı yeniden yükselişe geçmiştir³⁴. Böylece, 1994 krizinin ortaya çıkmasında rol oynayan yüksek bütçe açığı olgusu tekrar ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir.

1994 krizini tetikleyen en önemli faktör, kamu kesiminin açıklarının finansmanı için Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmasıdır. Kriz sonrası dönemde bu uygulamadan vazgeçilmiş ve dış borçlanma imkânı sınırlı olduğu için finansmanın büyük kısmı yurtiçi para piyasasından sağlanmıştır. Ancak yurtiçi para piyasasından fon temin edebilmek için yüksek faiz oranları ile borçlanma gerçekleştirilmiş, %406 gibi yüksek bir oranla finansman ihtiyacı karşılanmıştır. Borç bulmak amacıyla uygulanan bu politika, yurtiçi borçlanmasının hızla artmasına neden olurken, kamu bütçesindeki faiz ödemelerinin payı da artmıştır³⁵. Bu durum 1990’lı yılların sonunda ekonomiye büyük zararlar vermiştir.

³⁴ Yentürk, “Kısa Dönemli Sermaye Girişlerinin Makroekonomik Yapı Üzerine Etkileri: 1994 Krizinin Öncesi ve Sonrası”, s. 119.

³⁵ Fatih Özatay, “The 1994 Currency Crisis in Turkey”, **Yapı-Kredi Research Department, Discussion Paper Series**, No:99-01, January 1999, p. 1-25.

5 Nisan istikrar paketinin en önemli diğ er bir eksikliğ i de kısa vadeli sermaye girişlerine yönelik herhangi bir dzenleme iç ermemesidir. Bunun sonucunda da 1995 ve 1996 yılları boyunca, T rkiye kısa vadeli sermaye akımlarından kazanç sağ lamayı s rd r m ũ ũ t t r. Ancak bu sermaye akımlarının spekulatif nitelikte oluş u, ekonomi iç in istenmeyen sorunların ortaya ç ıkmasına neden olmuş tur. 1994 yılında gerç ekleş tirilen devalüasyonun etkisiyle, artan ihracat ve azalan ithalat sayesinde cari aç ık azalırken, kriz sonrası artan sermaye akımları nedeniyle TL yeniden değer kazanmış ; bunun sonucunda da ihracat azalmış , ithalat artmış tır. B oylelikle 1996 yılı itibariyle cari aç ık yeniden artış eğ ilimine girmiş tır³⁶. Yani, 5 Nisan istikrar

Tablo 2.4. : 1995–1998 Yıllarında T rkiye’nin Temel Ekonomik Göstergeleri

	1995	1996	1997	1998
GSMH (% değ iş im)	8,0	7,1	8,3	3,9
Kİ Ő İ BAŞ INA D ũ Ő EN GSMH(\$)	1.875	1.972	2.097	2.140
DIŞ Tİ CARET AÇ IĐ I/GSMH (%)	7,7	5,7	7,9	6,9
CARI İ Ő LEMLER DENGESİ/GSMH (%)	-1,4	-1,3	-1,4	1,0
ULUSLAR ARASI REZERVLER (Milyon \$)	23.317	24.966	27.138	29.499
YABANCI SERMAYE (Milyon \$)	885	722	805	940
DIŞ BORÇ (Milyon \$)	73.278	79.194	84.182	96.429
DIŞ BORÇ/GSMH	43,1	42,9	43,3	46,8
İ NTERBANK GECELİK FAİZ ORANI (%)	106,31	74,33	77,93	79,00
KONSOLİ DE B ũ TÇ E AÇ IĐ I/GSMH	-4,0	-8,3	-7,6	-7,3
İ Ç BORÇ STOKU (Bin YTL)	1.361.026	3.149.004	6.283.446	11.612.906
ENFLASYON ORANI (%)	88,0	71,6	78,4	68,8
İ Ő SİZ LİK ORANI (%)	8,0	7,0	7,0	7,0

Kaynak: DPT, “Ekonomik Göstergeler”, (Ç evrimiç i), <http://ekutup.dpt.gov.tr>, 18.03.2007’den yararlanılarak hazırlanmış tır.

³⁶ Yentürk, “Kısa Dönemli Sermaye Girişlerinin Makroekonomik Yapı Üzerine Etkileri: 1994 Krizinin Öncesi ve Sonrası” s. 120.

paketinde kamu gelirlerini artırıcı, kalıcı önlemlerin alınmamış olması, kamu finansman ihtiyacının iç ve dış borçlanmayla temin edilmesine neden olmuş ve kamu borç yükü yeniden artmıştır. Tablo 2.4'te görüldüğü gibi krizi takip eden yıllarda iç borç stoku sürekli artmıştır. Bu durum 1994 krizi öncesinde oluşan tablonun bir benzerinin kriz sonrasında da oluştuğunun göstergesidir. Alınan istikrar kararlarına rağmen GSMH'da düşüş devam etmiştir. Özellikle 1997 Asya Krizi ve 1998 Rusya Krizi'nin de etkisiyle uluslar arası sermayenin gelişmekte olan piyasalardan çıkmasıyla 1998 yılında GSMH %3.9 oranına düşmüştür. Enflasyon oranı da oldukça yüksek oranlarda seyretmiş işsizlik oranı ise %7'de kalmıştır. Makroekonomik göstergelerdeki bu olumsuzlukları gidermek amacıyla 1998 yılının Haziran ayında IMF ile “Yakın İzleme Anlaşması” imzalanmıştır³⁷. Bu program 2000 yılında uygulanması planlanan fon destekli programa geçiş şartlarını sağlamak amacını taşımaktadır. Özellikle enflasyon oranının düşürülmesinde etkili olan bu program, küresel krizlerin, maliye politikası uygulamalarındaki aksaklıkların, siyasi istikrarsızlıkların ve 17 Ağustos 1999 depreminin etkisiyle, sınırlı bir başarı yakalamıştır³⁸.

2.4. 2000 ENFLASYONU DÜŞÜRME PROGRAMI VE KASIM 2000-ŞUBAT 2001 EKONOMİK KRİZLERİ

1994–1999 yılları boyunca ekonomik göstergelerde sadece geçici bazı iyileşmeler sağlanmıştır. Uzun dönemde istikrar sağlayacak reformların hayata geçirilmemesi; bütçe açığı, cari açık ve yüksek faiz yükü sorunlarını yeniden gündeme getirmiştir. Bunlara ek olarak Doğu Asya ve Rusya'da yaşanan önemli ekonomik krizler de ülkeyi olumsuz yönde etkilemiş ve ülkeden sermaye çıkışına neden olmuştur. 1999 yılında yaşanan deprem ekonominin iyice daralmasına yol açmış ve Türkiye 1999 yılının sonlarına doğru IMF yönetiminde yeni bir istikrar programı yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır.

---

³⁷ Seyhun Doğan, “2000’li Yıllarda Türkiye’nin Ekonomik İstikrar Arayışları”, **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 49. Seri, Yıl:2006, s.104.

³⁸ Seyhun Doğan, “Yakın İzleme Programı (Staff Monitored Program)’nın 1999 Yılı Hedefleri-Sonuçları ve Beklentiler”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Yıl:36, Sayı: 11, Kasım 1999, s.12,13.

2.4.1. 2000 Enflasyonu Düşürme Programı

2000 yılının Ocak ayında yürürlüğe giren “Enflasyonu Düşürme Programı” 2002 yılının sonuna kadar sürmesi planlanan 3 yıllık bir programdı. Programın temel amacı 2002 yılı itibariyle enflasyonunun tek haneli rakamlara düşürülmesiydi. Bu hedefe ulaşmak için döviz kuru çıpa olarak kullanılmıştır. Başta döviz kurunun dalgalanma oranı olmak üzere mali dengeye kadar birçok büyüklükte hedefler belirlenmişti. Programın en önemli özelliği ise hedeflerin tarihleri ile birlikte önceden açıklanması ve açıklanan hedeflerin yerine getirilmesinin IMF için performans kriteri olarak değerlendirilmesiydi. Böylece ekonomide her şey önceden belirlenecek ve belirsizlikler ortadan kaldırılacaktı. IMF ile imzalanan stand-by anlaşması kapsamında mali destek verilmesi de kararlaştırılmıştır. Buna göre üçer aylık dilimlerle kullandırılmak üzere toplam 4 milyar dolar kredi verilecektir. İlk aşamada ise acil olarak 300 milyon dolar verilmesi konusunda mutabakat sağlanmıştır³⁹. IMF’nin stand-by anlaşması ile desteklediği programın temel bileşenleri⁴⁰:

1. Hedeflenen faiz dışı fazlanın tutturulması için kamu harcamalarında disiplinin sağlanması,
2. Önceden belirlenen sürünen sabit kur uygulaması ile döviz kurlarının belirlenmesi,
3. Yapısal reformların ve özelleştirmenin gerçekleştirilmesiydi.

Uygulamaya konulan programın temel amacı enflasyonun düşürülmesiydi ve bu amaç doğrultusunda döviz kuru çıpa olarak kullanılmıştır. Hedeflenen 2000 yılı sonunda %80 oranında seyreden enflasyonun TEFE’ye göre %20, TÜFE’ye göre ise %25 olarak gerçekleştirilmesiydi. 2001 yılı itibariyle bu oranın sırasıyla %10 ve %12, 2002 itibariyle de %5 ve %7’ye düşmesiydi. Bu hedeflerin tutturulması içinse, çıpa olarak belirlenen döviz kurunun değerini gösteren kur sepeti oluşturulmuştur.

³⁹ Seyhun Doğan, “2000–2002 Dönemi Stand-by Programı’nın Türkiye Ekonomisi Hedefleri-Politikaları”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl:37, Sayı:5, Mayıs 2000, s.7.

⁴⁰ Eğilmez,Kumcu,**op.cit.**,s.384.

Buna göre kur sepeti 1 ABD doları + 0,77 Euro'dan oluşturulmuş; bu kur sepetinin günlük değişim oranının Merkez Bankası'nca önceden belirlenmesi kararlaştırılmıştır ve 2000 yılı sonu itibariyle %20'lik bir değişim öngörülmüştür⁴¹. Bu şekilde 3 yılın ilk 18 ayı kur sabitlenecek, 18 ayın sonunda ise sürünen çıpa uygulamasının yerini sürünen bant uygulamasının alacaktır. Her altı ay boyunca da bandın genişliği %15 oranında artırılabilecek ve 2002 yılının sonu itibariyle Türkiye esnek kur sistemine geçiş yapacaktır⁴².

Döviz kurunun çıpa olarak kabul edildiği Enflasyonu Düşürme Programı'nın diğer bir özelliği de kur hedefinin tutturulabilmesi için Merkez Bankası'nın parasal genişleme imkânına sınır getirmesidir. Buna göre Merkez Bankası'nın parasal tabanı genişletebilmesinin tek yolu, bilançosundaki net dış varlıkların artırılmasıdır. Merkez Bankası'nın net iç varlıkları Aralık 1999'daki değerine sabitlenmiş, parasal tabanın genişlemesinin tek yolu, net dış varlıkların artışı olarak belirlenmiştir. Net iç varlıklardaki artış ise parasal tabanın +/-%5'i oranında gerçekleştirilebilecektir. Bankaların olası likit ihtiyaçlarını karşılayabilmek içinse munzam karşılık oranları düşürülmüştür⁴³. Dolayısıyla bu durum ülkede yarı para kurulu uygulamasına geçildiğinin bir göstergesidir. Merkez Bankası'nın para politikası araçlarından biri olan para politikası sadece döviz kuru ayarlamaları için kullanılacaktır. Böyle bir durumda Merkez Bankası ekonominin gereksinim duyduğu likit ihtiyacını ancak rezerv karşılığı verebilecektir. Dahası, Merkez Bankası sterilizasyon da yapamayacak, makroekonomik denge, faiz oranlarındaki değişim ile sağlanacaktır. Yurtiçi faiz oranlarındaki bir artış, yabancı sermaye girişini artırırken, sermaye girişi beraberinde parasal genişleme getirecektir. Likiditenin arttığı durumlarda ise düşen faiz oranları sermaye çıkışına neden olacak, böylelikle para piyasaları dengelenecektir.

---

⁴¹ Merih Celasun, **op.cit.** , s.13,14.

⁴² Erinç Yeldan, "On the IMF-Directed Disinflation Program in Turkey:A Program for Stabilization and Austerity or A Recipe for Impoverishment and Financial Chaos" , (Çevrimiçi), <http://www.bilkent.edu.tr/yeldane/TurkCrisis2001.PDF>,12.04.2006, p.5.

⁴³ Emre Alper, "The Turkish Liquidity Crisis of 2000: What Went Wrong", **Russian and East European Finance and Trade**, Vol.37, No.6, 2001, pp.54.

Para politikası önlemlerine ek olarak, maliye politikası önlemleri de programda koşul olarak belirlenmiştir. Buna göre faiz dışı bütçe fazlasının GSMH'nin % 6,5'i olması hedefleniyordu ve bu amaç doğrultusunda kamu harcamalarının kısıtlanması, gelirlerin ise artırılması gerekmektedir. Bu nedenle kamu kesimindeki ücret artışları ve destekleme fiyatları enflasyon artışına endekslenmiştir⁴⁴. Kamu kesiminde hedeflenen gelir artışının ise özelleştirme gelirlerinden gelmesi planlanmaktadır. 2000 yılında 4,5 milyar doları Telekom ve enerji sektörü özelleştirmelerinden olmak üzere, 7,6 milyar dolarlık bir özelleştirme geliri beklenmekteydi⁴⁵. Ancak kamu gelirlerinin artırılmasının temel unsuru olarak özelleştirmenin belirlenmesi kısa vadeli bir önlemdir. Çünkü bu özelleştirme gelirleri program boyunca kamu maliyesinde bir rahatlama sağlasa da, uzun dönemli bir gelir kaynağı olamaz. Vergi gelirlerini artırıcı vergi reformunun gerçekleştirilmesi uzun vadeli olarak kamu gelirlerini artırmada daha etkili bir yöntemdir.

Programın diğer önemli koşulu ise bir dizi yapısal reformun hayata geçirilmesidir. Bu yapısal reformlar arasında tarım kesimi reformları, kamu ve özel bankacılık reformları, sosyal güvenlik sistemi reformları ve bütçe dışı fonlarda yapılacak reformlar bulunmaktadır. Reformlarla hedeflenen, ekonomideki dengesizliklerin ortadan kaldırılmasıdır. Ancak programın uygulamaya konulmasından bir yıl sonra, kararlaştırılan yapısal reformların gerçekleştirilmemesi programa duyulan güvenin sarsılmasında etkili olmuştur⁴⁶.

Aslında uygulamaya konulduğu ilk zamanlarda bile nominal çıpa uygulamasına bağlı enflasyon ile mücadele programı bir takım riskler içermekteydi. Öncelikle döviz kurunun belli bir aralıkta tutulabilmesinin koşulu, dış kaynak girişine endekslenmişti. Böyle bir durumda ekonomi fazlasıyla dış kaynağa bağımlı hale gelmektedir. İkinci risk ise sabit döviz kuru uygulamasının bir sonucu olarak yerli paranın değer kazanmasıdır. Bu durumda ihracat azalır ve ithalat artarak dış

---

⁴⁴ Kazgan, *op.cit.*, s.235- 239.

⁴⁵ Yentürk, "Finansal Sermaye Girişi Gölgesinde İstikrar Uygulaması: 2000 İstikrar Paketinin İncelenmesi", **Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 65,66.

⁴⁶ *Ibid.* ,s.42,43.

ticaret açığının da artmasına neden olur. Bu riskler Türkiye’de gerçekleşmiş ve programın krizle sonuçlanmasına neden olmuştur. Ayrıca döviz kurunun kontrol altına alınarak görece fiyatlar arasındaki yapıyı bozan her tür kur politikaları belli finansal riskler içerir ve bu riskler ülkelerde belli bir kesim tarafından üstlenilir. Türkiye’de kriz öncesi bu riskleri genelde bankacılık kesimi üstlenmiştir⁴⁷.

Yürürlüğe konan programın temel hedefleri ve araçları bu şekilde belirlenmişti. Uygulamaya konulduğu ilk aylarda başarılı bazı sonuçlar elde edilmesini sağlasa da Türk ekonomisinin denetim ile ilgili eksikleri ve yapılan uygulama hataları nedeniyle kriz kaçınılmaz hale gelmiştir.

2.4.2. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Ekonomik Krizleri

Türkiye’nin Ocak 2000 itibariyle yürürlüğe koyduğu “Enflasyonu Düşürme Programı’nın” yürütülebilmesinin en önemli şartlarından birisi hükümetin kredibilitesi idi. Aslında kredibilite, enflasyon ile döviz kuru bağlantılarının güçlü olduğu ortamlarda, döviz kurunun nominal çıpa olarak kabul edildiği programların ön koşuludur. Kredibilite kamuoyunun ve piyasa aktörlerinin programa inanarak, programın gereklerini yerine getirmeleri açısından önemlidir.

Programın uygulamaya konulduğu ilk aylarda harfiyen yerine getirilen reformlar, programın güvenilirliğini artırmış ve enflasyon planlandığı gibi düşme eğilimine girmiştir. Ancak yılın ikinci yarısında, ekonomik göstergelerde yaşanan bazı olumsuzluklar Kasım 2000 itibariyle likidite krizi olarak sonuçlanmıştır. Bu krize neden olan birçok faktör vardır. Krizin nedenlerini anlayabilmek için öncelikle enflasyon düzeyi, faiz oranları, sermaye hareketleri, cari açık gibi göstergelerin değişimi ve bankacılık sektörünün sorunları incelenmelidir.

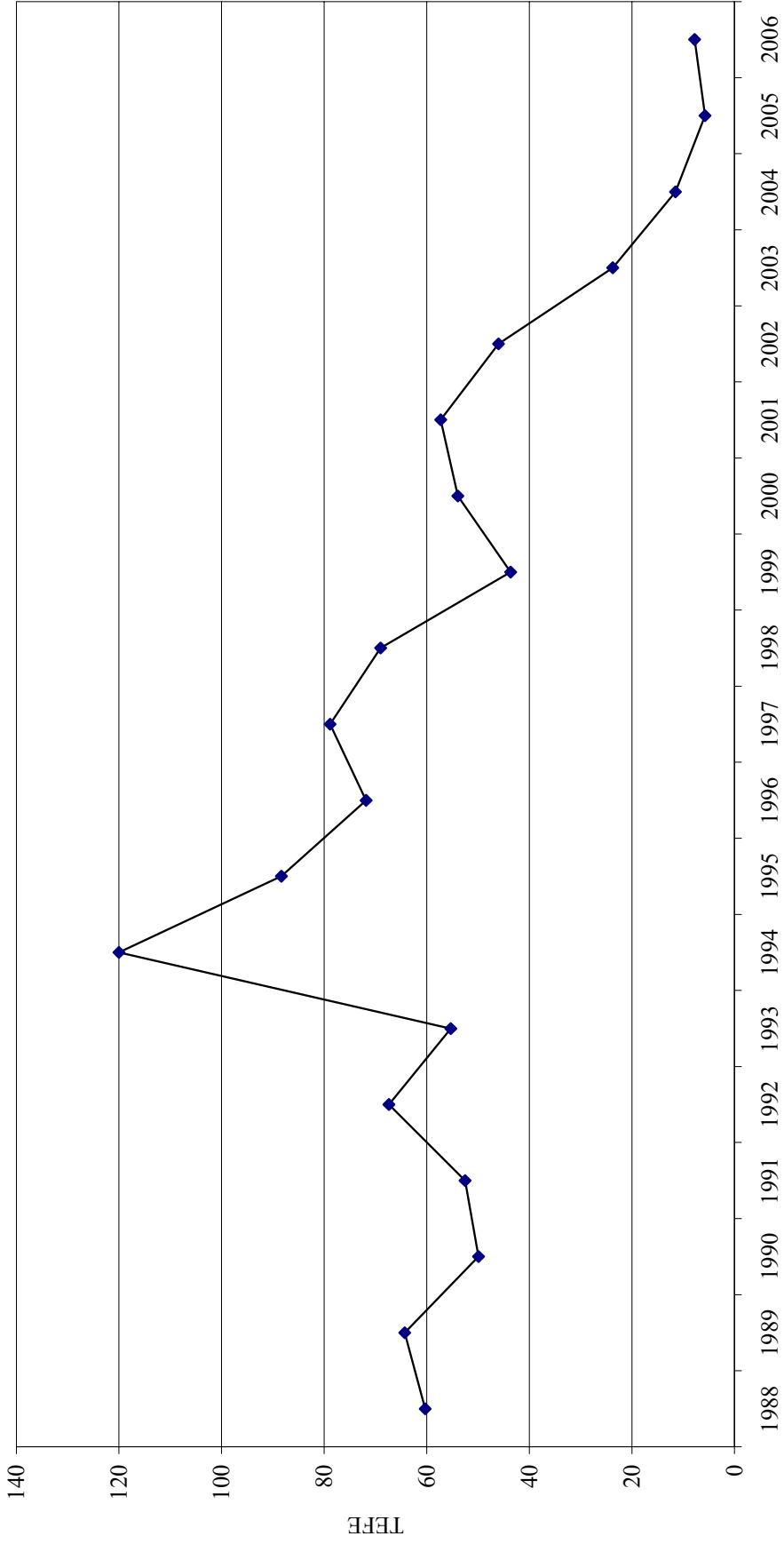
⁴⁷ E.Alpan İnan, “Finansal Krizler, Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 41, 2002, s.53.

Programın temel amacı enflasyonun düşürülmesiydi. Yıllonun için hedeflenen enflasyonun %20 seviyesine gerilemesiydi. Ancak enflasyon düşüşü beklenilenden daha yavaş oldu (Grafik 2.5). Bu durum programın kredibilitesi açısından olumsuz bir durum teşkil ediyordu. Enflasyonda beklenen düşüş yerine başka bir ekonomik göstergede; faiz oranlarında hızlı bir düşüş yaşanmıştı (Tablo 2.6).

Tablo 2.5. : 12 Aylık Cari Açık/Döviz Rezervi Oranı (1999–2001)

Ay	12 Aylık Cari Açık/Rezerv	12 Ay Sonra Beklenen TEFE Enflasyonu (%)	12 Ay Sonra Kur Sepeti Değişmesi (%)
1999 12	0,059	44,1	19,9
2000 1	0,102	37,5	18,5
2	0,152	38,6	17,1
3	0,215	38,0	15,7
4	0,229	36,3	14,8
5	0,267	35,3	13,8
6	0,277	34,9	12,8
7	0,286	33,0	12,3
8	0,335	34,0	11,8
9	0,336	32,2	11,4
10	0,392	30,5	11,2
11	0,467	29,9	11,0
12	0,497	29,9	10,9
2001 1		27,1	10,7

Kaynak: Ercan Uygur, “Krizden Krize Türkiye:2000 Kasım ve Şubat Krizleri”, (Çevrimiçi), <http://www.tek.org.tr/tartisma/pdf/KRIZ-2000-20013.pdf>, 26.06.2006, s.21.

Grafik 2.5. TEFE (1988-2006, % Değişim)

Kaynak: TCMB, "Elektronik Veri Dağıtım Sistemi", (Çevrimiçi), <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 21.02.2007'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Faiz oranındaki hızlı düşüş, başlarda borçlanma maliyetini azalttığı için olumlu bir gelişme olarak algılanmıştır. Ancak düşen faiz oranları beraberinde tüketim artışını da getirmiş ve tüketimdeki bu artış daha çok ithalat artışı olarak gerçekleşmiştir⁴⁸. Bunlara ek olarak sabit döviz kuru politikasının bir sonucu olarak yerli paranın yabancı para karşısında değer kazanmasıyla ithalat artışı sürmüştür, ihracat hacmi ise düşmüştür. Bu durum beraberinde cari açığa hızlı bir artışı da getirmiştir. 1999 yılında cari açığı 1,36 milyon dolar olan Türkiye, 2000 yılı itibariyle yaklaşık 9,7 milyon dolarlık cari açık rakamına ulaşmıştır. Dolayısıyla yılın son aylarında programın sürdürülebilirliği konusunda ciddi kuşkular oluşmuştur⁴⁹. Tablo 2.5'te cari açığın artış düzeyi daha net görülmektedir. Cari açığın uluslar arası rezervlere oranı 2000 yılı boyunca hızla artmış ve mevcut rezervlerinin bu açığı karşılayabilmesi zorlaşmıştır.

Faiz oranlarındaki yükselişten ve kurun sabit olmasından yararlanan yabancı sermayenin ülkeye büyük miktarlarda girişi finansal sistemin kırılganlığının artmasına neden olmuştur. Çünkü ülkeye giren para “sıcak para” olarak adlandırılan kısa vadeli ve spekülatif özellikler taşıyan yabancı sermayedir. Yabancı yatırımların dağılımını gösteren Grafik 2.6'da da görüldüğü gibi Türkiye'ye yönelik yabancı sermaye genellikle portfolyo yatırımları şeklindedir. Doğrudan yabancı yatırımların payı ise daha sınırlı düzeydedir. Yani Türkiye sıcak para akımı olarak adlandırılan kısa vadeli sermaye hareketlerini çekmektedir. Ülkedeki en ufak bir olumsuzluk karşısında ülkeyi terk eden sıcak para akımları ise, ekonomide sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır.

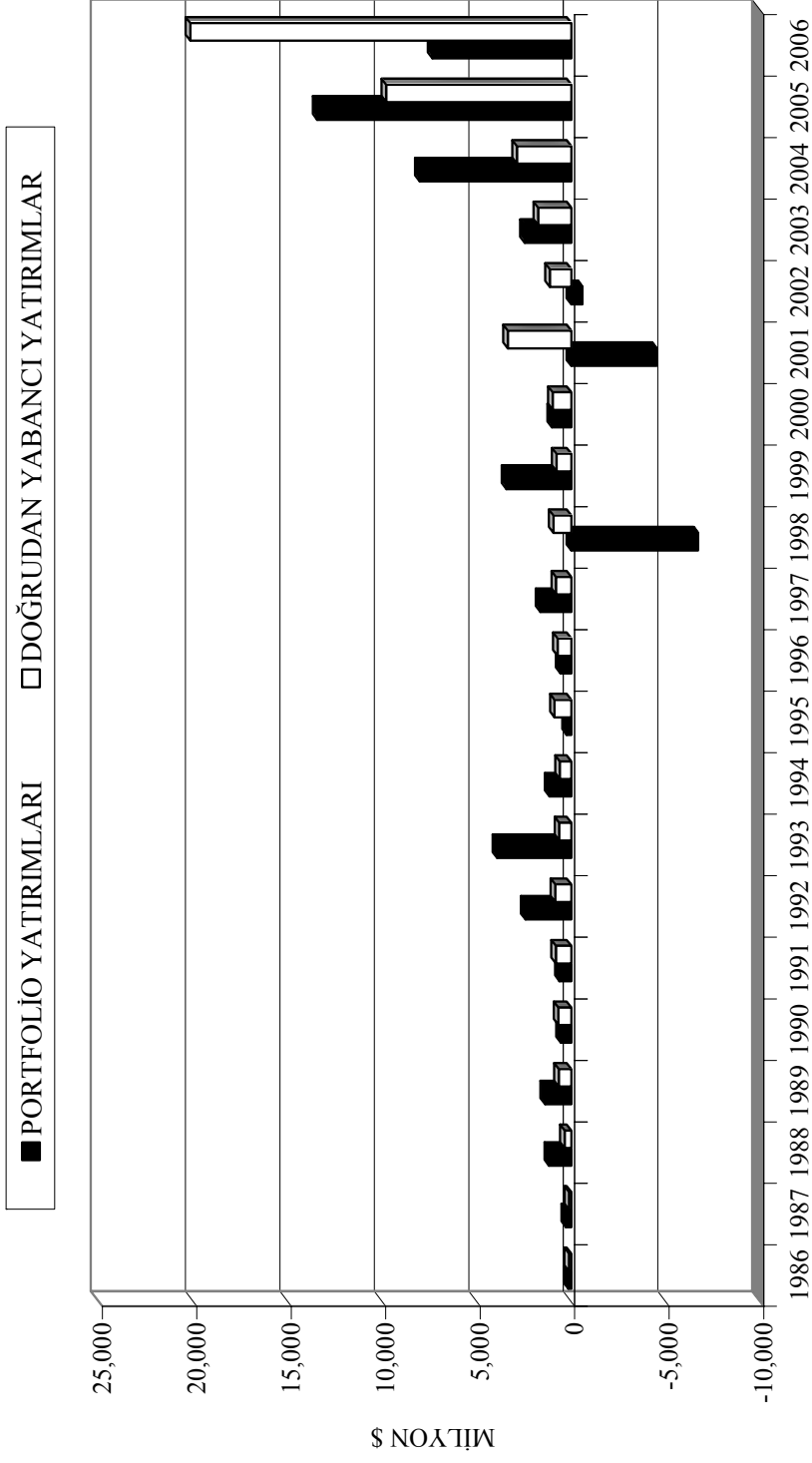
Tüm bu etmenler Kasım 2000 krizinin oluşmasında rol oynamıştır. Kasım krizini tetikleyen en önemli etmen ise bankacılık sektörü olmuştur. Programın uygulamaya konulduğu ilk zamanlarda da sorunlu olan bankacılık kesiminde, gerekli denetimlerin olmayışı nedeniyle yaşanan olumsuzluklar ülkede likidite krizinin yaşanmasına neden olmuştur. Yüksek faiz oranları ve sabit kurun yarattığı güvenin

---

⁴⁸ Ercan Uygur, “Krizden Krize Türkiye:2000 Kasım ve Şubat Krizleri”, (Çevrimiçi), <http://www.tek.org.tr/tartisma/pdf/KRIZ-2000-20013.pdf>,26.06.2006, s.6.

⁴⁹ Yeldan, **op.cit.** ,p.6.

Grafik 2.6. Yabancı Yatırımlar (1986-2006, Milyon \$)

Kaynak: TCMB, "Elektronik Veri Dağıtım Sistemi", (Çevrimiçi), <http://www.tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 10.02.2007'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

olduğu bir ortamda yurt dışından kısa vadeli kredilerle, yüksek getirileri nedeniyle hazineyi fonlamayı seçen bankalar döviz açık pozisyonlarının fazlalığı nedeniyle likidite krizinde önemli bir rol oynamıştır. Elbette yaşanan krizin tek sorumlusu olarak kabul edilemezler ama paylarının büyük olduğu da açıktır.

Bankacılık sektörü, ekonomi açısından son derece önemli olan bir sektördür. Çünkü bir bankada yaşanan olumsuzluk, tüm bankacılık sektörünü etkileyebilme gücüne sahiptir. Böyle bir durumda ise ekonominin geneli olumsuz yönde etkilenir. Örneğin bir bankanın iflas etmesiyle diğer bankalarda mevduatı bulunanlar da aynı durumu yaşamamak için mevduatlarını çekmek isteyebilirler. Bu durum bankalar için ödeme güclüğü anlamına gelir ve iflasları da beraberinde getirir. Türkiye’de 2000 yılının Kasım ayında bankalarda başlayan likidite krizi 2000 Enflasyonu Düşürme Programı’nın yara almasına neden olmuş, 2001 Şubat ayında da tamamen terk edilmiştir. Gecelik repo faizlerinin Kasım 2000’de %1500’lere tırmanması ile faiz riskiyle karşı karşıya gelen bankalar, Merkez Bankası’nın likit sağlamasıyla biraz durulabilmiştir⁵⁰.

Aslında 2000 yılında uygulamaya konulan program iki temel riskle karşı karşıyaydı. Bunlardan birincisi ülkenin vaat edilen reformları yerine getirememesi riski, diğeri ise fazlasıyla yabancı sermaye girişine endekslenen ekonomiden, ani bir çıkış olması sonucu para ve kur programı gereğince Merkez Bankası’nın piyasaya müdahale edememesi nedeniyle bankaların fon olanaklarının yok olarak kırılganlıklarının artmasıydı. Bu iki risk de gerçekleşerek ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir⁵¹. Türkiye’de “2000 Enflasyonu Düşürme Programı” yürürlüğe konulduğunda, bankacılık sektörü zaten sorunlu bir yapıya sahipti. Özellikle denetim eksikliğinin olması sektörün dikkatsiz hareket etmesine neden olmaktaydı. Bankacılık sektöründe sorunlar yaşanmasının dört temel nedeni vardı⁵²: 1) Devletin tasarruf mevduatına uyguladığı %100 güvencenin gereğinden uzun süre devam etmesi, 2) İç borçlanmanın daha çok bankalardan yapılıyor olması, 3) Hatalı kur

⁵⁰ Metin Toprak, Osman Demir, “Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar”, (Çevrimiçi), <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/111.pdf>, 11.06.2006, s.13.

⁵¹ Kansu, **op.cit.**, s.178.

⁵² Toprak, Demir, **loc.cit.** .

çıpası politikası, 4) Kamu bankalarının hükümetlerin popülist politikalarına alet edilmeleri.

1994 yılında kabul edilen 5 Nisan kararları çerçevesinde, bankalarda toplu bir iflası önlemek için tasarruf mevduatlarına devlet tarafından %100 güvence verilmekteydi. Bu durum banka sahiplerinin risk faktörlerini yeterince dikkate almamalarına yani ahlaki rizikoya neden olmaktadır⁵³. Bankalar bu güvenceye dayanarak dikkatsiz politikalar yürütmekteydi. Dolayısıyla Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri öncesinde hem kamu hem de özel bankaların mali yapıları bozdu. Kamu bankalarının mali yapılarının bozulmasındaki temel nedenler; tarım kesimi ve KOBİ'lerin desteklenmesi ile oluşan zararlar, politik müdahaleler, aşırı istihdam ve şubeleşme olarak gösterilebilir. Mali yapıdaki bozulma nedeniyle kamu bankalarının kaynak ihtiyacı artmış, artan kaynak ihtiyacının kısa vadeli ve yüksek maliyetli fonlarla karşılanmıştır⁵⁴. Bu durum kriz öncesi mali kesimin kırılganlığının artmasına neden olmuştur. Özel sektör bankalarının mali yapıları ise ekonomik program uygulamaya konulduğunda bozdu. Özel bankalar Rusya krizi sonrasında alacaklarını tahsil edemez duruma geldikleri için sorunlu hale gelmişlerdi.

Ekonomide var olan bir diğer sorun da iç borçlanmanın çoğunlukla bankalardan yapılmasıydı. 2000 yılına gelene kadar devletin artan harcamaları Kamu Kesimi Borçlanma Gereği'nin artmasına neden olmuş, dış borçlanma olanakları yeterli düzeyde olmadığı için daha çok iç borçlanma yapılmıştır. Artan iç borçlanma ile birlikte ülkedeki faiz oranları da hızla artmıştır. Bu durumda devlete borç vermek, düşük riskli yüksek kazançlı bir olanak haline gelmiş, bankalar da gerçek bankacılık fonksiyonlarını yerine getirmektense devleti fonlamayı tercih eder hale gelmişlerdir. Özellikle uygulamaya konulan program neticesinde kur değerlerinde görülen düşüş ile bankalar yurt dışından borç alarak devlete borç vermeyi seçmiş ve açık pozisyonlarını artırmışlardır. Mevduat sigortası ve sabit kur uygulamaları, yani hükümetin açık ve örtük garantileri nedeniyle de bankalar kurun terk edilme riskini dikkate almadan açık pozisyonlarını artırmışlardır. Aslında Eylül 1999'da bankacılık

---

⁵³ Kansu, *op.cit.*, s.228.

⁵⁴ TCMB, *Yıllık Rapor*, 2001, s.115,116.

sektörünün açık pozisyonlarına sınırlandırma getirilmiş, ancak bu sınırlama çoğu kez ihlal edilmiştir. Bunun sonucunda Eylül 2000 itibariyle bankaların açık pozisyonları olması gerekenin tam 10 katına çıkmıştır⁵⁵.

Bankalar, daha çok düşen kurdan ve yüksek faiz oranlarından yararlanmak için dış borçlanma gerçekleştirmişlerdir. Ancak dış borçlanma arttıkça parasal taban genişlemiş ve TL değer kazanmıştır. Genişleyen para tabanı ile daha da düşen faiz oranları beraberinde tüketim artışını da getirmiştir. Artan tüketim daha çok ithal mallara yöneldiği için cari açık da hızla artmıştır. 2000 yılında TL’de görülen %20’lik değer artışı cari açığın 9,8 milyar dolar gibi tarihi bir seviyeye yükselmesine neden olmuştur. Bu durum karşısında ekonomik programa olan güven yavaş yavaş yitirilmiştir. Yabancılarda ve yerleşiklerde cari açıkla ilgili endişeler programın sürdürülebilirliğine dair güvenin yitirilmesine neden olmuştur.

2000 yılının son aylarında ekonominin genel görünümü bu şekildeydi. Uygulamaya konulan ekonomik program için beklentiler çok önemliydi. Bu nedenle en küçük bir olumsuzluğun ekonominin geneline yayılma riski vardı. Kasım 2000 krizinin başlaması da bu şekilde olmuştur. Bir yandan cari açığın boyutu, bir yandan enflasyon düzeyinin beklenen düzeye düşmemesi bir yandan da bankaların risk oluşturan döviz açık pozisyonları, en ufak bir olumsuzlukla krize dönüşme potansiyeline sahipti. Kasım 2000’de yaşanan kriz birkaç bankanın tetikleme sonucu likidite krizine dönüşmüştür. 2000 yılının Eylül ayında Bayındırbank’ın Romanya’daki bankası BRT’nin batması Türkiye’de fazla yankı yapmamıştır. Bankayı kurtaracak gerekli kaynak bulunamadığı için Vakıfbank bu kaynağı sağlamıştır. Bu durum yurt dışında, Türkiye’deki bankacılık sektörünün durumuna ilişkin endişeler oluşmasına neden olmuştur. Bir ay sonra Ekim 2000’de Etibank da batma konumuna geldiği için TMSF’na devredilmiştir. Etibank’ın batmasıyla, bu bankayla yakın ilişkide olduğu düşünülen Demirbank’ın da zor durumda olduğu endişeleri yaygınlaşmıştır⁵⁶.

---

⁵⁵ Uygur, **op.cit.**, s. 15.

⁵⁶ **Ibid.**, s.16,17.

Demirbank sıradan bir banka değildir. 2000 yılında ihraç edilen Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) yaklaşık %15'in almıştı ve toplam DİBS stokunun %10'unu bulundurmaktaydı. Bu DİBS stokunu alabilmek için de kısa vadeli iç ve dış borçlanmaya gidilmişti. Demirbank ile ilgili endişelerin ortaya çıkmasıyla, bankanın dış borçlanma olanağı bitmiştir. İç borçlanma olanağı da ortadan kalkınca, sahip olduğu DİBS stokunun bir bölümün satmak istemiştir. Bunun üzerine DİBS'nin fiyatları düşmeye, faiz oranları ise hızla artmaya başlamıştır. Kısa vadeli borçlanma yapan kamu bankaları da faizler üzerinde ek bir baskı oluşmasına neden olmuştur. DİBS'nin fiyatlarındaki düşüş belli bir seviyeye ulaşınca, elinde DİBS olan yabancılar da satışa başlamıştır⁵⁷. Faiz oranlarındaki bu hızlı artış bankaların mali yapılarını olumsuz yönde etkilemiştir. Merkez Bankası da program gereği piyasaya müdahale edemediği için durum daha da kötüleşmiştir.

Bankalar, yaşadıkları likidite sıkışıklığını çok yüksek faiz oranlarıyla borçlanarak gidermeye çalışmışlardır. Ancak bu durum bankaların mali yapılarının iyice bozulmasına yol açmıştır. Böylece bankacılık sektörüne karşı oluşan güvensizlik sonucu yaşanan likidite sıkıntısı bankaları krizle karşı karşıya getirmiştir. Bu nedenle Merkez Bankası sadece döviz karşılığı likidite verme kuralını bozarak 22 Kasım 2000'de 6,8 milyar dolarlık fonu piyasaya vermiştir. Fakat 30 Kasım 2000'de yeniden bu kuralına geri döndüğünü açıklamış, bu durum faiz oranlarının % binleri aşmasına neden olmuştur⁵⁸. Dolayısıyla Kasım 2000'de mevcut ekonomik sorunlar ve bankaların yürüttüğü riskli politikalar uygulamaya konulan ekonomik programın ilk krizi yaşamasına neden olmuştur. Grafik 2.8'de de görüldüğü gibi bankaların net dış varlıkları 2000'li yılların negatif değerlere ulaşmıştır. Bu durum bankaların dış yükümlülüklerinin hızla arttığının bir göstergesidir. Bunun üzerine IMF'den 4,5 milyar dolarlık "Ek Rezerv Kolaylığı" kullanılarak piyasalardaki tedirginliğin biraz olsun azalması sağlanmış, kriz geçici olarak ertelenmiştir.

---

⁵⁷ Hakan Tunç, "The Lost Gamble: The 2000 and 2001 Turkish Financial Crises in Comparative Perspective", **The Turkish Economy in Crisis**, Editors Ziya Öniş and Barry Rubin, London: Portland, OR; Frank Cass, 2003, pp. 45,46.

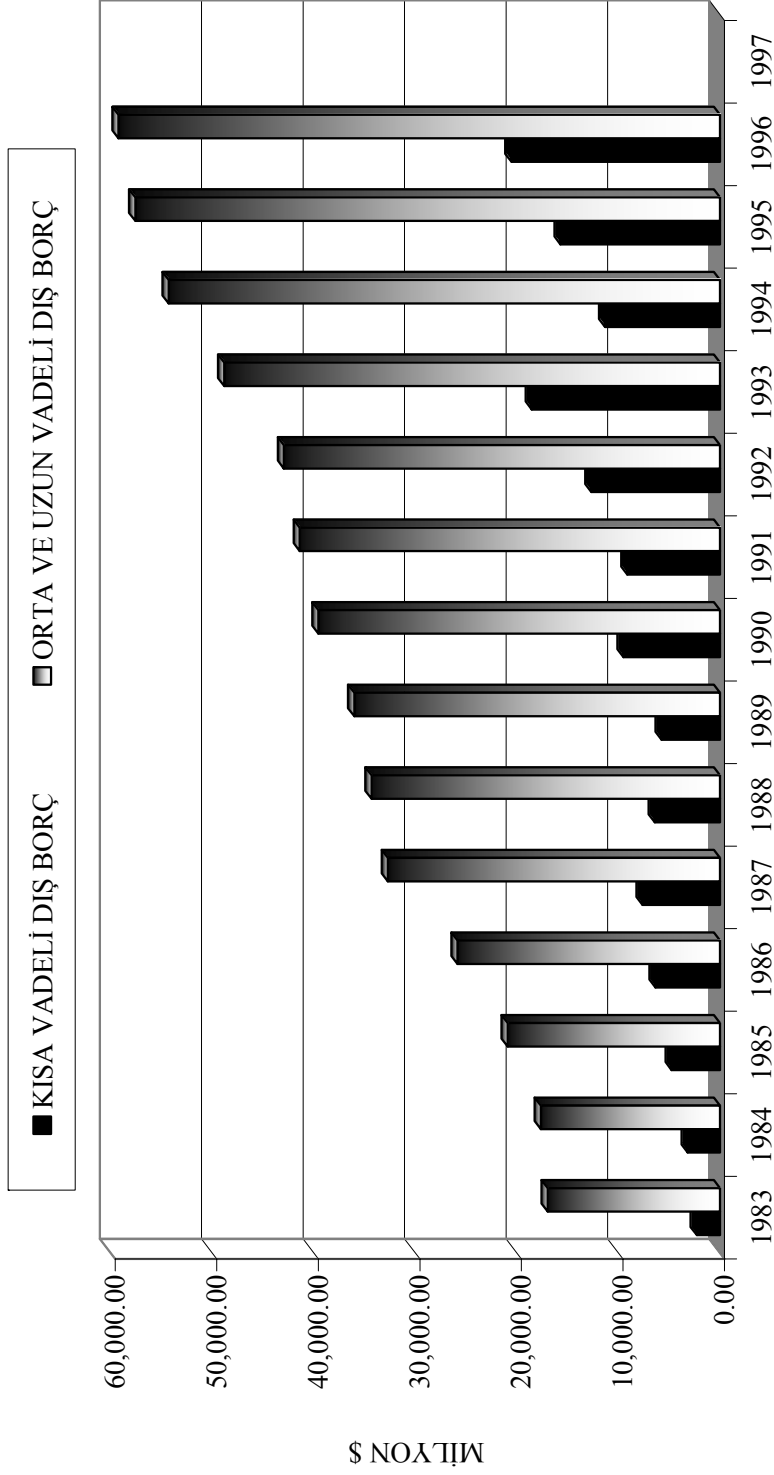
⁵⁸ Kansu, **op.cit.**, 192-195.

Kasım 2000’de yaşanan kriz, ekonominin genelinde oluşan olumsuzluklardan kaynaklanmıştır. Hatalı kur politikası ile sürdürülemez bir boyuta erişen cari açık güvensizliğe neden olmuş, enflasyon düşüşü de beklenildiği kadar hızlı olmayınca programın kredibilitesi iyice azalmıştır. Öte yandan hızla artan faiz oranları ve bankaların izlediği riskli politikalar Kasım krizinin tetikleyicisi olmuşlardır. Özellikle denetim eksikliğinin olduğu bankacılık sektörü, yüksek getiriler için dış borçlanma ile devleti finanse etmeyi tercih edince, risk oluşturan döviz açık pozisyonları likidite krizinin yaşanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla ekonomide var olan sorunlar bankaların riskli politikaları nedeniyle Kasım 2000’de krize neden olmuş ve uygulamaya konulan “2000 Enflasyonu Düşürme Programı” ilk ciddi yarayı almıştır.

Merkez Bankası’nın rezervleri ile piyasaya müdahale etmesi ve IMF’den alınan “Ek Rezerv Kolaylığı” her ne kadar durumu biraz yumuşattıysa da, mali kesimde ortaya çıkan güvensizlik Kasım sonrasında da sürmüştür. Alınan önlemler sayesinde programın devam ettirilmesi sağlanmış ancak Kasım krizinin bankacılık sektörünün mali yapısına verdiği hasar nedeniyle ekonominin kırılabilirliği artmıştır. Bu nedenle 2001 yılının başlarında Türkiye ekonomisi krize açık bir ekonomi izlenimi vermekteydi. 2001 yılında yaşanan kriz, daha çok sermaye kaçışından kaynaklanmıştır. Ekonomide görülen kısmi düzelmeye rağmen, programa duyulan güvenin sarsılması ve İnterbank piyasada faiz oranlarının düşmesi yabancı sermaye kaçışına neden olmuştur. Şubat ayı boyunca 4 milyar dolarlık yabancı sermaye çıkışı olmuştur. Bu durum dövizin hızla değer kazanmasına neden olurken, yerleşik halkta mevcut olan dolar ikamesinin de etkisiyle 19 Şubat’ta 686.500 TL olan dolar kuru, 23 Şubat’ta 920.000 TL’ye yükselmiştir⁵⁹. 19 Şubat 2001’de yaşanan siyasi gerginlik de mevcut durumu iyece kötüleştirmiştir. Döviz hücum başlamış ve ekonomi yeni bir krizin eşiğine gelmiştir. Merkez Bankası Kasım ayındaki likidite krizi ile başlayan ve Şubat 2001’de döviz hücum krizine dönüşen olumsuz durumu giderebilmek ve TL’nin değerini korumak için rezervlerinin büyük bölümünü

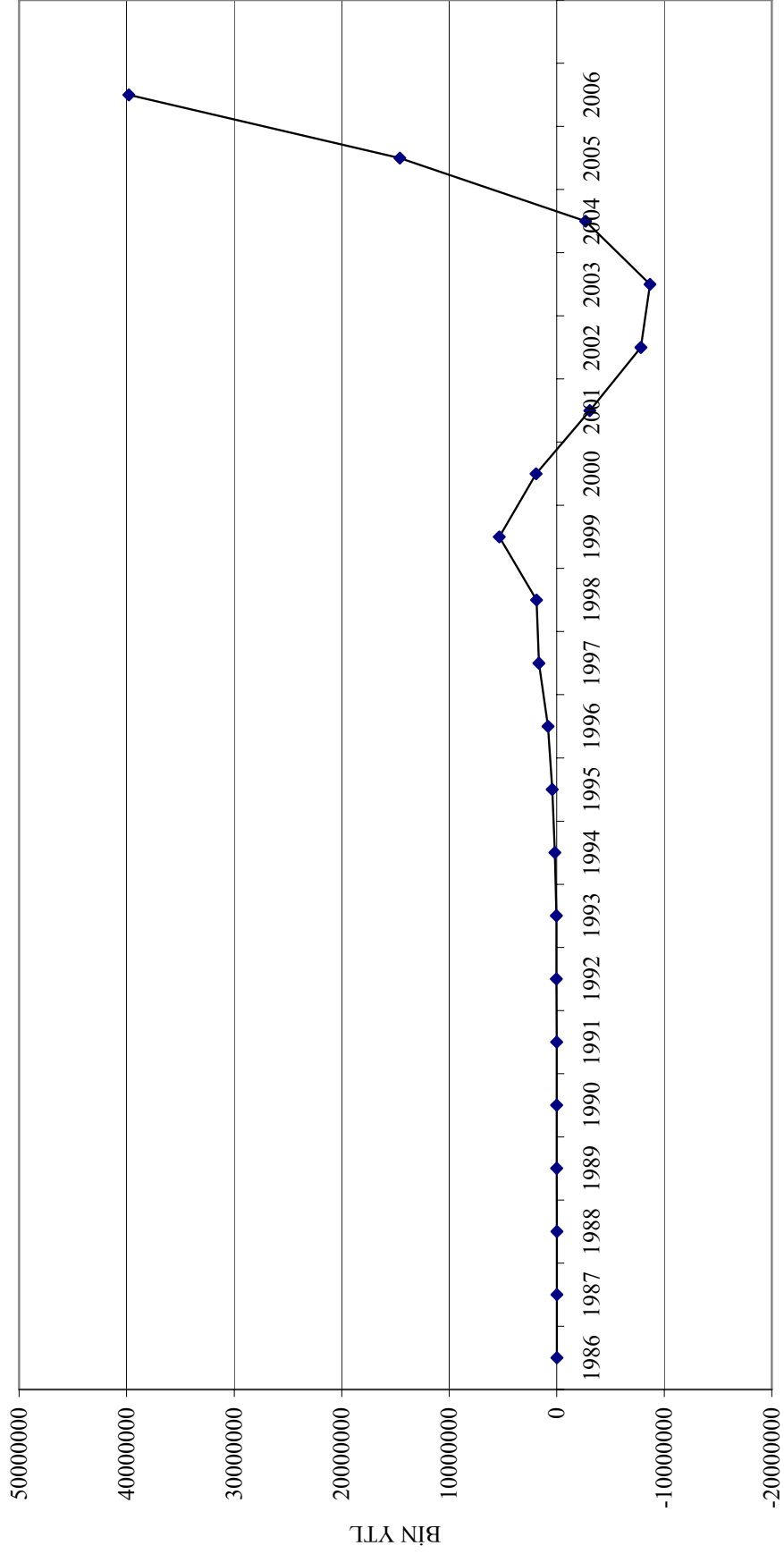
---

⁵⁹ Seyhun Doğan, Halil Özekicioğlu, “Güney Kore ve Türkiye’de Uygulanan IMF Politikaları”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, 2005, s. 156,157.

Grafik 2.7. Dış Borç Yapısı (1983-1997)

Kaynak: TCMB, "Elektronik Veri Dağıtım Sistemi", (Çevrimiçi), <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr>, 13.03.2007'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 2.8. Bankaların Net Dış Varlıkları (Dış Varlıklar-Dış Yükümlülükler) (1986-2006)

Kaynak: TCMB, "Elektronik Veri Dağıtım Sistemi", (Çevrimiçi), <http://www.tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 02.02.2007'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

satmak zorunda kalmıştır. Bu durum kısa dönem faiz oranlarının %5000'in üstüne fırlamasına neden olmuştur. Piyasalardaki baskı üzerine hükümet uygulanan kur politikasını daha fazla uygulayamayacağını anladığı için 22 Şubat 2001'de kuru dalgalanmaya bırakmıştır⁶⁰.

Yaşanan her iki kriz de ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiş ve telafisi güç sorunlara neden olmuştur. Türkiye ekonomisinde ilk defa 13 adet banka peş peşe iflas etmiştir. Bu iflaslar devletin sırtına eklenen bir yüküdür. Çünkü batan bankalar Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmekte ve bu şekilde zararları kamulaştırılmaktadır. Devredilen bu bankaların zararlarının tahsili de çoğunlukla gerçekleştirilememektedir⁶¹. Ancak 2001 Şubat ayında yaşanan kriz 2000 Kasım krizine göre daha şiddetli olmuştur. Kasım krizinde döviz fiyatları fazla etkilenmezken, Şubat krizinde döviz ve faizdeki artış çok daha fazla olmuştur. Bu durum karşısında da dövizdeki artışı durdurmak için rezerv satışı yapılmış ve rezervler önemli oranlarda azalmıştır. Ekonomik krizlerin reel ekonomiye etkileri de önemli boyutlarda olmuştur. Şubat krizi sonrasında GSMH yılın ilk çeyreğinde % 4,5 oranında daralmış, imalat sanayide kapasite kullanım oranı düşmüş ve yatırım harcamaları azalmıştır⁶². Ayrıca kriz sonrası dönemde 434 bin kişilik bir istihdam kaybı yaşanmıştır. İşsizlik oranı da 2001'de %6.9 iken; 2002 yılında % 9.6 olarak gerçekleşmiştir⁶³. Dolayısıyla Kasım ve Şubat Ekonomik krizleri ekonominin tümünü etkilemiş, üstesinden gelinmesi güç kalıcı problemlerin oluşmasına neden olmuştur. Ekonomi %9.5 oranında daralmıştır. Öte yandan yabancı sermaye 2001 yılında 3 milyar 266 milyon dolar iken, 2002 yılında 585 milyon dolara düşmüştür. Dış borç ise 131 milyar 200 milyon dolara yükselmiş ve faiz oranları artmıştır.

---

⁶⁰ Yeldan, **op.cit.**, p.2.

⁶¹ Gülten Kazgan, "Küreselleşmiş Dünyada Küreselleşen Türkiye'nin Krizleri", **İktisat Dergisi**, Şubat-Mart 2001, s.29.

⁶² Kazgan, **op.cit.**, s. 244,245.

⁶³ Eyüboğlu, **op.cit.**, s. 36.

Tablo 2.6. :1999–2002 Yıllarında Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

	1999	2000	2001	2002
GSMH (% değişim)	-6,1	6,3	-9,5	7,8
KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GSMH(\$)	1.975	2.065	1.838	1.950
DIŞ TİCARET AÇIĞI/GSMH (%)	5,6	11,1	3,1	4,6
CARİ İŞLEMLER DENGESİ/GSMH (%)	-0,7	-4,9	2,3	-0,8
ULUSLAR ARASI REZERVLER (Milyon \$)	33.751	34.159	30.192	38.067
YABANCI SERMAYE (Milyon \$)	783	982	3.266	585
DIŞ BORÇ (Milyon \$)	102.992	118.702	113.826	131.200
DIŞ BORÇ/GSMH	54,9	59,0	79,0	72,2
İTERBANK GECELİK FAİZ ORANI (%)	69,90	198,95	59,00	44,00
KONSOLİDE BÜTÇE AÇIĞI/GSMH	-11,9	-10,9	-16,9	-15,2
İÇ BORÇ STOKU (bin YTL)	22.920.166	36.420.620	122.157.260	149.869.691
ENFLASYON ORANI (%)	43,7	53,7	57,7	45,0
İŞSİZLİK ORANI (%)	8,0	6,5	8,4	10,3

Kaynak: DPT, “Ekonomik Göstergeler”, (Çevrimiçi) , <http://ekutup.dpt.gov.tr>, 18.03.2007'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

2.5. ŞUBAT 2001 EKONOMİK KRİZİ SONRASINDA EKONOMİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Türkiye’de kronikleşen enflasyon sorununa ve istikrarsız makroekonomik göstergelere çözüm getirmek amacıyla uygulamaya konulan 2000 Enflasyonu Düşürme Programı daha ilk yılında ekonomik krizlerle sarsılmıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri Türkiye’nin ekonomik tarihinde meydana gelen en büyük krizlerdir ve ekonomik göstergelerde günümüze kadar uzanan sorunların oluşmasına neden olmuştur. 2002 yılına kadar sürmesi planlanan ekonomik program Şubat krizinin ardından son bulmuştur. Bu programın çöküşünden sonra ise “Güçlü

Ekonomiye Geçiş Programı” adıyla yeni bir istikrar programı yürürlüğe konulmuştur.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı IMF’nin görüşleri doğrultusunda hazırlanmış olan bir programdır. Bu programla amaçlanan enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmek, sürdürülebilir büyümeye ulaşabilmek, kamu kesimi finansman dengesini güçlendirmek ve 2000 Kasım ile 2001 Şubat krizleri sonrasında iyice bozulan bankacılık sektöründe kapsamlı bir yeniden yapılandırmanın hayata geçirilmesidir⁶⁴. Programın reel ekonomiye yönelik düzenlemeleri ise yurtiçi talebin daraltılarak ihracat için bir fazlanın oluşturulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda ise kamu kesimi harcamalarının kısılması ve ücret maliyetleri ile tarımsal ürün fiyatlarından tasarruf yapılması kararlaştırılmıştır⁶⁵.

Uygulamaya konulan bu program sayesinde enflasyon tek haneli rakamlara inmiş ve ekonomi önemli oranda büyümüştür. 2002 yılında %43,10 oranında gerçekleşen enflasyon oranı, 2003 yılında %22,9’a, 2004 yılında %8.6, 2005 yılında %8.2, 2006 yılında ise %9,6 oranına düşmüştür. 2002–2005 yıllarında büyüme oranı ise %7,5 oranında artmıştır. 2006 yılında ise gerileme göstererek %5.9 oranında artmıştır. Ekonomik büyümede görülen bu düzelmeye rağmen ülkedeki istihdam olanakları yeterli oranda artırılamamıştır. Büyüme artışının istihdam artışına katkısı sadece % 0.4 oranında gerçekleşmiş ve işsizlik oranı 2006 yılında %9.9 oranına yükselmiştir. Bu durumun oluşmasında 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin tarım sektöründeki istihdamda meydana gelen azalma büyük rol oynamıştır. Tarım istihdamı %3.3 oranında azalmıştır⁶⁶.

Türk Lirası’nın kriz sonrası değer kaybetmesi ve harcama kısıtıcı önlemlerin etkisiyle ihracat 2002 yılında %15,1 oranında artış göstermiştir. 2003 yılında bu oran %31, 2004 yılında %33,7, 2005 yılında % 16.3 2006 yılında ise %16.4 olarak

---

⁶⁴ Doğan, “2000’li Yıllarda Türkiye’nin Ekonomik İstikrar Arayışları”, s.109,110.

⁶⁵ Bağımsız Sosyal Bilimciler-İktisat Gurubu, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler”, **İşletme ve Finans**, Yıl:16, Sayı:185, Ağustos 2001, s.11.

⁶⁶ DPT, “Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–2013), (Çevrimiçi), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/ix/9kalkinmaplani20070302.pdf>, 01.05.2007, s.24.

gerçekleşmiştir⁶⁷. Ekonomide meydana gelen tüm bu olumlu gelişmelere rağmen halen yapısal sorunlar mevcuttur. Halen işsizlik oranı oldukça yüksektir ve özellikle gençler arasında bu oran %30 oranına yakındır. Bu durum hem ekonomik hem de sosyal sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Özellikle tarım sektöründe başlayan istihdam çözülmesi birçok vasıfsız kimsenin kentlere göçmesine neden olmaktadır. Ancak vasıfsız olan bu işgücüne iş imkânı kentlerde sınırlı miktarda olduğu için işsizlik oranı ekonomik büyümeye rağmen azalmamaktadır.

---

⁶⁷ TCMB, “Elektronik Veri Dağıtım Sistemi”, (Çevrimiçi), <http://tcbmf40.tcmb.gov.tr/cgi-bin/famecgi>,22.05.2007.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1990 SONRASI YAŞANAN EKONOMİK KRİZLERİN İŞGÜCÜ PİYASASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE MEKSİKA-ARJANTİN KRİZLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Bir ülkede yaşanan ekonomik krizler sadece makroekonomik göstergeleri etkilemekle kalmaz, ülkenin her alanında derin izler bırakır. Ekonomik göstergelerde başlayan olumsuzluklar hızla tüm reel sektöre yayılır. Ülkenin sosyoekonomik durumu bozular, ekonomi daralır, milli gelir azalarak toplumun tüm kesimlerini etkileyen bir tablo oluşur. Makroekonomik göstergelerde toparlanma daha hızlı bir biçimde gerçekleşirken, sosyal göstergelerdeki toparlanma daha uzun bir zaman dilimi içinde gerçekleşir.

Bu bölümde 1994 ve 2001 krizlerinin, ülkenin sosyoekonomik koşullarına olan genel etkileri incelenerek özellikle işgücü piyasasına etkileri üzerinde durulmaktadır. Bu amaç doğrultusunda yaşanan krizlerin temel ekonomik göstergelere olan etkisi incelenmiş, ardından da işgücü piyasası göstergelerinde yaşanan gelişmeler ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

3.1. 1990 SONRASI YAŞANAN EKONOMİK KRİZLERİN MAKROEKONOMİK ETKİLERİ

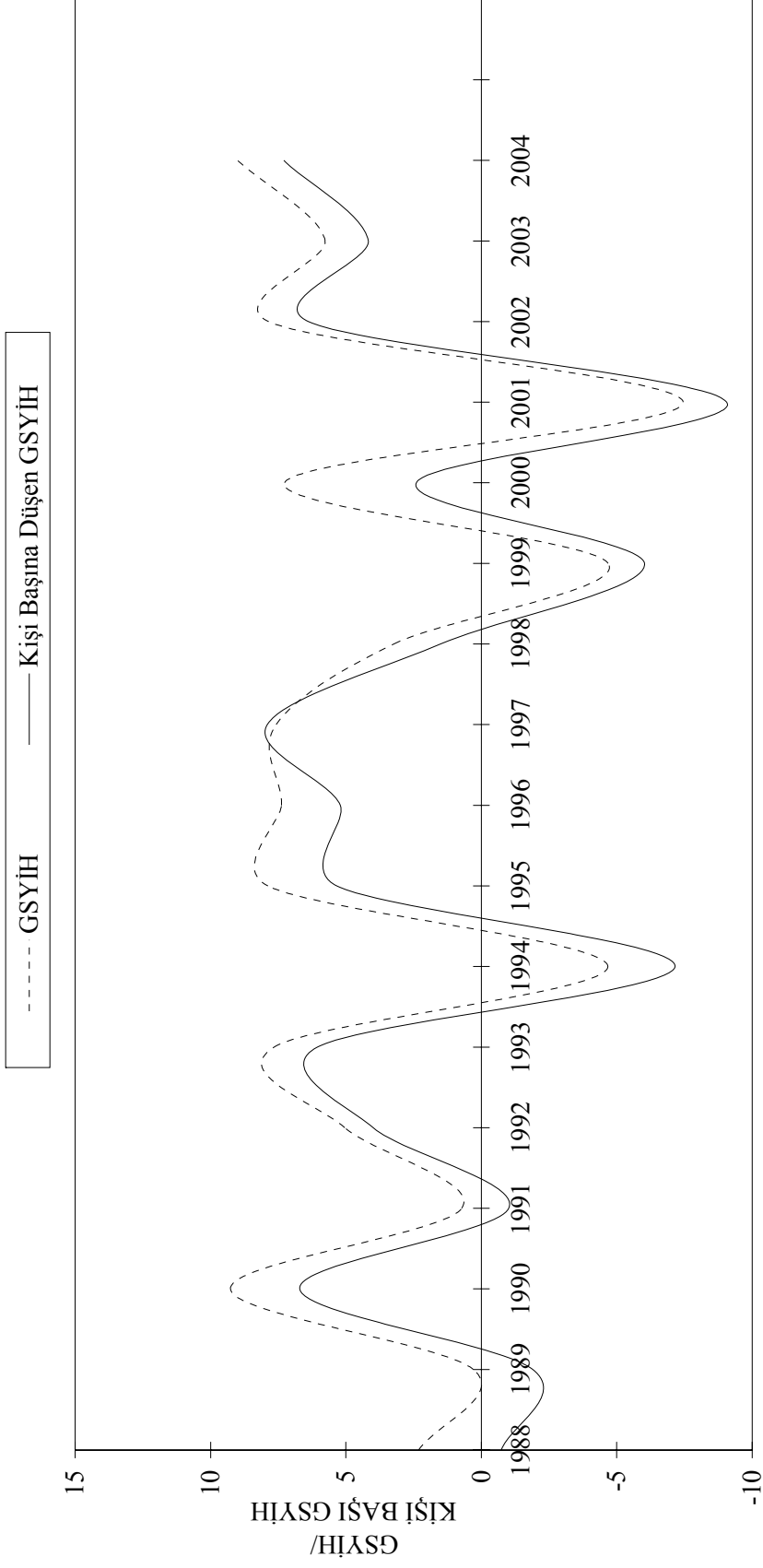
1989 yılında uygulamaya konulan finansal serbestleşme, 1990'lı yılların başlarında ekonomiye ivme kazandırmış, artan dış finansman imkanları sayesinde ülke ekonomisi önemli ölçüde canlanmıştır. Tablo 2.3'te görüldüğü gibi GSMH 1989 yılında % 1,6 oranında artarken ilerleyen yıllarda yükselişe geçmiş ve 1990 yılında % 9,4 oranında artmıştır. 1994'te yaşanan ekonomik kriz öncesinde de % 8,1 oranında artmıştır. Ancak 1994'te yaşanan kriz sonucunda GSMH oranı %6,1 azalmış, dolayısıyla ekonomi azımsanamayacak bir oranda küçülmüştür. Kişi başına

düşen milli gelir de 1993 yılıyla kıyaslandığında önemli ölçüde azalmıştır. 1993 yılında 1,919 \$ olan kişi başı GSMH, 1994 yılında 1,769 \$'a düşmüştür.

Bu tablonun temelleri, 1989 yılında gerçekleştirilen finansal serbestleşme sonrası uygulanan popülist politikalarla atılmıştır. Ülke yönetimi gelir artışı gerçekleştirmeksizin, salt dış ve iç borçlanma yoluna giderek, arttırdığı harcamalarını karşılayacak duruma gelmiş ve ülke ekonomisi önemli bir borç yükü altına girmiştir. Öte yandan artan borçlanma, giderek artan bir faiz oranını da beraberinde getirmiştir. Faiz oranı 1994 yılında %92,05 gibi oldukça yüksek bir düzeye erişmiştir. Bu durum hem kamu kesiminin hem de özel kesimin mevcut borçlanma maliyetini arttırmış, yeni yatırım yapmak isteyenler içinse ciddi bir yük oluşturmuştur. Bunun sonucunda ise imalat sanayi üretimi % 8,3 oranında azalmıştır. Azalan üretim hacmi ise, işsizliğin artmasına neden olmuştur. Ülkenin önemli sorunlarında biri olan yüksek enflasyon oranı, kriz sonrasında daha da artarak %120,5 olarak gerçekleşmiş ve 1989 yılındaki enflasyon oranının neredeyse iki katına ulaşmıştır.

Dış borç ise 1994 yılında 65.601 milyon dolara ulaşmış ve 1989 yılıyla kıyaslandığında %50 oranında artış göstermiştir. Bu dönemde iç borçlanma da artmış ve iç borç stoku 1989 yılında 41.954 bin YTL iken 1994 yılında 799.328 bin YTL' ye ulaşmıştır (Tablo 2.3). Bu durum ülke harcamalarının çoğunlukla borçlanma yoluyla karşılandığının net bir göstergesidir.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin sonuçları ve ekonomiye yansımaları da 1994 krizine benzer şekilde olmuştur. Ancak bu krizlerin etkileri daha büyük boyutludur. 2001 yılı sonunda GSMH % 9,5 oranında azalmıştır. Bu düşüş Cumhuriyet tarihinde görülen en önemli düşüştür. Kişi başına düşen milli gelir ise 2000 yılında 2.065 \$ iken 2001 yılının sonunda 1.838 \$'a düşmüştür. Azalan GSMH

Grafik 3.1. GSYİH/Kişi Başına Düşen GSYİH (1988-2006, % Değişim, Sabit Fiyatlarla)

Kaynak: TCMB, "Elektronik Veri Dağıtım Sistemi", (Çevrimiçi), <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html,05.03.2007>'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

beraberinde istihdam azalışını da getirmiş, yani işsizlik artmıştır. 2000 yılının sonlarında % 6,5 oranında gerçekleşen işsizlik, 2001 yılının sonunda % 8,4, 2002 yılında ise % 10,3 gibi bir orana yükselmiştir (Tablo 2.6). İmalat sanayisinde ise kapasite kullanım oranı % 70'e düşmüş, ATO verilerine göre 15 bin, TESK verilerine göre ise 52,8 bin firma kapanmıştır¹.

GSYİH ve kişi başına düşen GSYİH değişimini gösteren Grafik 3.1. incelendiğinde kriz yıllarında gelirden gerçekleşen değişimi daha net görmek mümkün olmaktadır. İnişli çıkışlı bir seyir izleyen milli gelirdeki değişim özellikle kriz yıllarında keskin düşüşler göstermiştir. Grafikte de görüldüğü gibi 1994 yılında krizin etkisiyle GSYİH ve kişi başına düşen GSYİH azalmıştır. Bir diğer azalış 1999 yılında gerçekleşmiştir. Bu durumun oluşmasında Rusya'da yaşanan ekonomik krizin ve 1999 depreminin etkisi büyük olmuştur. Gelirden görülen en büyük azalış ise 2001 yılında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla 2001 krizi, ekonomi tarihinde bugüne kadar rastlanan en önemli ekonomik daralmanın yaşanmasına neden olmuştur.

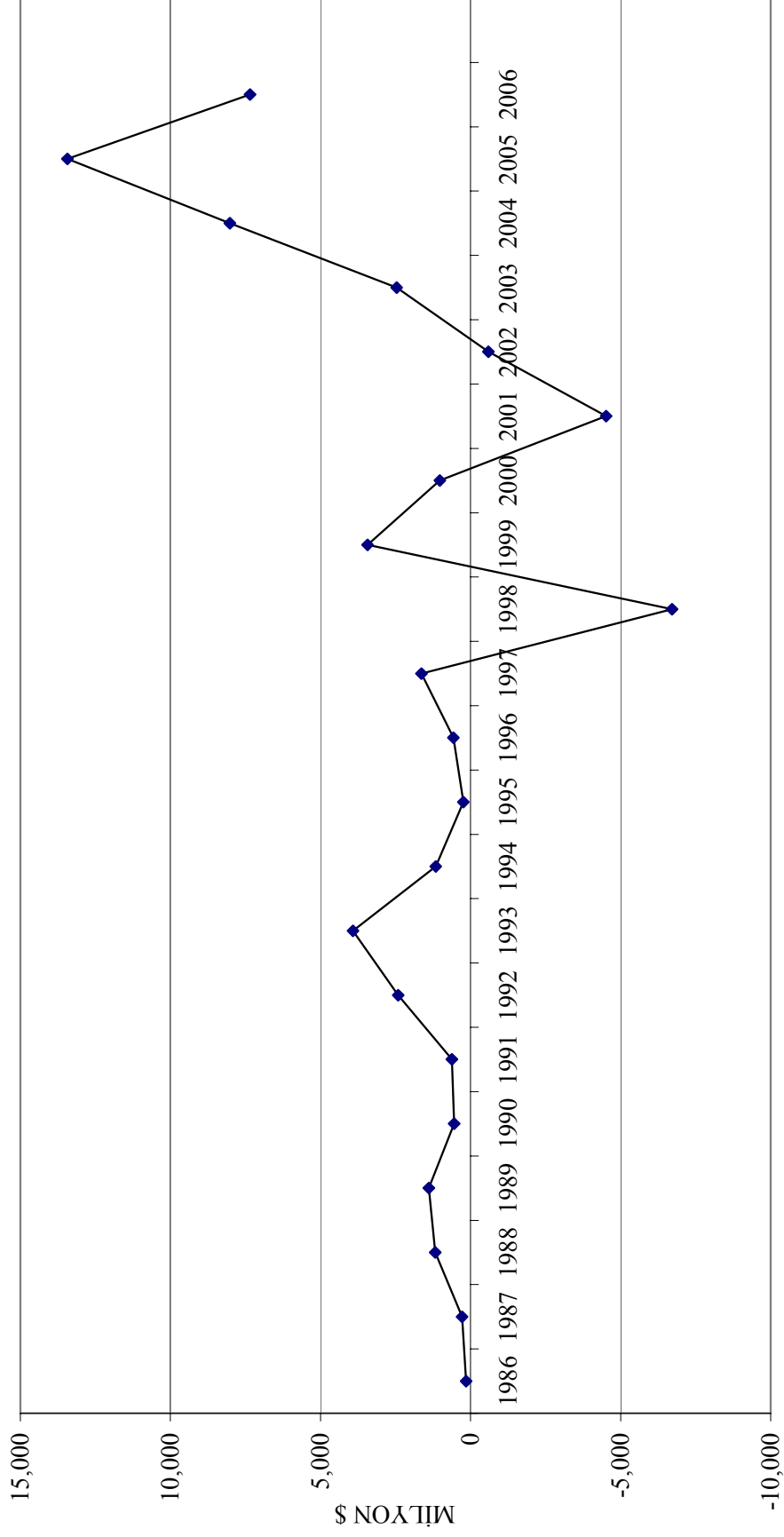
Kötüleşen ekonomik durum yabancı sermayenin de ülkeyi terk etmesine neden olmuştur. 2001 yılında 3.266 milyon dolar olan yabancı sermaye, artarda yaşanan krizlerin ardından 2002 yılında 585 milyon dolara gerilemiştir. Bunun temel nedeni yabancı sermayenin spekülasyon amaçlı kısa vadeli sermaye oluşudur. Grafik 3.2 incelendiğinde bunu daha net görmek mümkündür. 1994 yılı sonrasında, 1998 yılında ve 2001 yılında portföy yatırımları düşmüştür. 1994 ve 2001 yıllarındaki düşüşler ülkede yaşanan ekonomik krizlerden kaynaklanırken; 1998 yılındaki düşüş, Rusya'da yaşanan krizin etkisiyle gelişmekte olan piyasaların yabancı sermaye çıkışına sahne olmasından kaynaklanmıştır.

Türkiye'nin borç durumuna bakıldığında ise gerek iç borcun gerekse dış borcun krizler sonrasında yüksek bir düzeye eriştiğini görmek mümkündür. 1999

---

¹Gülten Kazgan, **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929–2001) “Ekonomi Politik” Açısından Bir İnceleme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 109.

Grafik 3.2. Portföy Yatırımları (1986-2006, Milyon \$)

Kaynak: TCMB, "Elektronik Veri Dağıtım Sistemi", (Çevrimiçi), <http://www.tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 21.02.2007'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

yılında ekonomik program uygulamaya konulduğunda 22.920.166 bin YTL olan iç borç stoku 2001 yılının sonunda 122.157.260 bin YTL' ye yükselmiş, 2002 yılı sonunda ise 148.869.601 bin YTL' ye ulaşmıştır. Dış borç ise 1999 yılında 102.992 milyon dolar iken, 2002 yılı sonunda 131.200 milyon dolara yükselmiştir. Konsolide bütçe açığı ise % 11,9'dan % 15,2'ye yükselmiştir (Tablo 2.6).

1990 sonrası yaşanan krizler gelir dağılımını da etkilemiştir. TÜİK'in 1987 ve 1994 yılında düzenlediği "Hane Halkı Tüketim Harcamaları Anketi'ne" göre toplumun en yüksek gelir düzeyine sahip olan % 20'lik kesimi, 1994 yılında yaşanan krizin ardından toplam gelir içinden yaklaşık olarak %10 oranında daha fazla gelir elde etmiştir. Diğer gelir gruplarının payı ise düşmüştür. Yani yaşanan kriz neticesinde üst gelir gruplarıyla alt gelir grupları arasındaki fark açılmıştır. 1994 krizi sonrasında, gelir dağılımındaki bozulma en çok kentsel alanlarda görülmüştür. Kentsel alanlarda en yüksek gelirli % 20'lik kesimin kent geliri içindeki payı %50,9'dan % 57,2'ye yükselirken, diğer kesimlerin payı % 11- % 13 oranında düşmüştür².

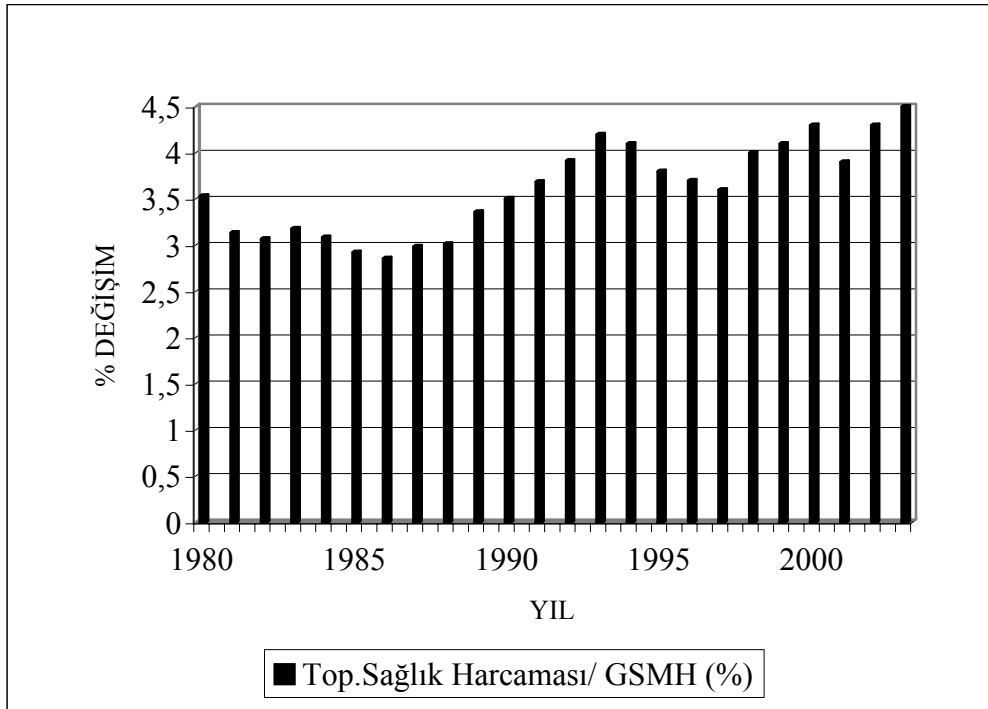
2002 yılında yapılan "Hane Halkı Tüketim Harcamaları Anketi'ne" göre ise, 2001 yılında yaşanan krizin ardından gelir dağılımında düzelme görülmüştür. Ancak bu sonuç finansal gelirin toplam gelir içindeki payının azalmasından kaynaklanmaktadır. 1994 krizi öncesinde uygulanan popülist politikalar sonucu hızla artan kamu kesimi borçlanması bir sonucu olarak, finans piyasalarında oldukça yüksek reel faiz oranları oluşmuştur. Bu durumda da özellikle finans kesiminde geliri olanların toplam gelirden aldıkları pay artmıştır. Finans geliri Türkiye'de daha çok yüksek gelir düzeyine sahip kesimin gelir kaynağı olduğu için de 1994 krizi sonrasında, gelir dağılımı bozulmuştur. 2001 krizi sonrasında ise, yüksek gelir düzeyine sahip olan kesimin finans geliri 1994 yılı ile kıyaslandığında düşmüştür. Bunun bir sonucu olarak da rakamlar 2001 krizi sonrası gelir dağılımında bir

---

² Murat Koyuncu, Fikret Şenses, "Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri, (Çevrimiçi), <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0413.pdf>, 12.01.2007, s.23.

iyileşme olduğu izlenimini vermektedir³. Ancak 2001 krizi sonrası yoksulluk tüm ülke genelinde arttığı için gelir dağılımında görülen bu düzelme sadece rakamlarda kalmaktadır.

Kriz sonrası gelir dağılımı bozulduğu gibi bütçeden, sosyal harcamalara ayrılan pay da azalmıştır. Bunun örneğini toplam sağlık harcamalarının GSMH'ya oranına bakarak görmek mümkündür. Grafik 3.3'te görüldüğü gibi özellikle ekonomik krizleri takip eden yıllarda sağlık harcamalarının milli gelire oranı azalmıştır. Dolayısıyla ekonomik krizler sosyal harcamaların azalmasına neden olarak toplumda geniş kitleler üzerinde etkili olmuştur.

Grafik 3.3. Toplam Sağlık Harcamaları/GSMH (1980–2003, %)

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950–2003),(Çevrimiçi), <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-03/esg.htm>,21.01.2007.

³ *Ibid.*,s.25.

Türkiye’de 1990 sonrası yaşanan ekonomik krizler ülke ekonomisinde telafisi güç hasarlara neden olmuştur. Ekonomik göstergelerdeki bozulma toplumun tüm kesimlerini derinden etkilemiştir. Özellikle azalan milli gelir, artan işsizlik, hayat standartlarının gerilemesine neden olmuştur. İstihdam olanakları azalmış, kayıt dışı istihdam ise artmıştır. Ancak yapılan çalışmalar krizlerin sosyoekonomik boyutunu pek yansıtmamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye’de 90 sonrası yaşanan krizlerin sosyoekonomik etkileri üzerinde durulmuştur. Temel sosyal göstergeler genel hatlarıyla incelenmiş ve özellikle işgücü piyasası ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

3.2. EKONOMİK KRİZLERİN İŞGÜCÜ PİYASASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1990’lı yıllarda Türkiye’de art arda yaşanan ekonomik krizler, öncelikle mali piyasalarda başlasa da, hızla reel sektöre yayılmış ve bütün ülkeyi etkisi altına almıştır. Yaşanan bu krizler sonrasında, ekonomi kısa süre içinde daralmış, enflasyon ve işsizlik oranı artmış, reel ücretler ise düşmüştür. İşgücü piyasası da ekonomik krizlerden en çok etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Krizin işgücü piyasasına etkileri temelde üç şekilde olmaktadır: Artan işsizlik, azalan reel ücret ve kayıtlı istihdamdan kayıt dışı istihdama yönelim. Bu nedenle bu olguların incelenmesi işgücü piyasalarının kriz sonrası görünümünün daha iyi şekilde analiz edilmesini sağlayacaktır.

3.2.1. İşsizlik

Ekonomik krizler bir ülkenin üretimini azalmasına yol açmaktadır. Azalan üretim milli gelirin azalmasına işsizliğin ise artmasına neden olmaktadır. 1994 yılında yaşanan krizin etkisiyle istihdam olanaklarında önemli düşüşler yaşanmıştır. Bu düşüşler temel olarak kamu sektöründeki istihdam olanaklarının azalmasından kaynaklanmıştır. İmalat sanayi istihdamı 1993 yılında kamu kesiminde % 93,8 iken % 86,9’a inerek % 7,4 oranında azalmıştır.

Özel kesimde bu azalış %2,2 gibi bir oranla, daha sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir. İmalat sanayi istihdamında, kamu kesiminde böyle önemli bir düşüş yaşanmasının temelinde, ülkeyi 1994 krizine götüren hatalı politikaların rolü büyüktür. Oy kazancı uğruna gerçekleştirilen popülist politikalar çoğunlukla gelir artışı olmaksızın hızla artan kamu harcamalarına dayandırılmıştır. Bu kamu harcamaları, çoğunlukla borçlanma yoluyla finanse edilmiş ve ülkeyi adım adım krize götüren temel nedenlerden biri olmuştur. 1994 krizi öncesinde kamu kesiminde istihdam gereğinden fazla artmış, yaşanan kriz sonrasında ise alınan 5 Nisan kararlarının bir parçası olan, kamu kesimi harcamalarının kısılması kararı ile kamu istihdamında bir azalışı da beraberinde getirmiştir. Özelleştirme kapsamına alınan birçok KİT kamu sektöründe çalışanların işsiz kalmalarıyla sonuçlanmıştır.

İstihdam olanaklarındaki azalma işsizlik oranlarına da yansımış ve ülkede işsizliği arttırmıştır. 1993 yılının Nisan ayında %8,7 olan işsizlik oranı, 1994 yılının Nisan ayında % 8,8 olarak gerçekleşmiştir. 1995 yılında yeniden toparlanma eğilimine giren ekonomi 2000’li yılların başında, yaşanan ekonomik krizlerin etkisiyle yeniden olumsuz yönde etkilenmiştir. 1994 krizini takip eden yıllarda ekonomik göstergelerde bazı iyileşmeler görülmüştür (Tablo 3.1). Ekonomik büyümeye bağlı olarak işsizlik oranı azalmıştır. Ancak alınan kararların uygulanması konusunda görülen aksaklıklar, ülkeyi 1994 krizinin oluşmasına zemin hazırlayan koşullara yeniden karşı karşıya getirmiştir.

Artan bütçe açıkları ve enflasyon oranları, IMF yönetiminde yeni bir ekonomik programın yürürlüğe konmasını zorunlu kılmıştır. Ancak yaşanan krizler ülke ekonomisini, 1994 krizi ile karşılaştırıldığında daha ağır bir şekilde etkilemiştir. İşgücü piyasası da krizden en ağır şekilde etkilenen piyasaların başında gelmektedir.

Öncelikle yürürlüğe konulan “2000 Enflasyonu Düşürme Programı”, ilk dönemlerinde olumlu bir etki göstermiştir. Tablo 3.1’de de görüldüğü gibi 2000’li yılların başında işsizlik oranı azalmıştır. Ancak 2001 yılının son çeyreğinden itibaren işgücü piyasası üzerinde de krizin etkileri hissedilmiş ve işsizlik oranı %10 oranını aşmıştır. Bu tablonun oluşmasında kriz sonrası döviz kurlarının ve faiz oranlarının

Tablo 3.1. İşsizlik ve İşgücüne Katılım Oranlarının Yıllara Göre Değişimi (1989–2003)

TARİH	İŞSİZLİK ORANI (%)	İŞGÜCÜNE KATILIM ORANI (%)	TARİH	İŞSİZLİK ORANI (%)	İŞGÜCÜNE KATILIM ORANI (%)
1989 NİSAN	8,4	58,4	1999 EKİM	7,4	51
1989 EKİM	8,7	57,7	2000(I.Dönem)	8,3	47,2
1990 NİSAN	8,6	55,6	2000(II. Dönem)	6,1	51,7
1990 EKİM	7,4	57,6	2000(III. Dönem)	5,5	52,1
1991 NİSAN	7,8	57,4	2000(IV. Dönem)	6,2	48,5
1991 EKİM	8,5	56,5	2000 YILI	6,5	49,9
1992 NİSAN	6,6	56,1	2001(I.Dönem)	8,5	47
1992 EKİM	8,4	55,8	2001(II. Dönem)	6,7	50,7
1993 NİSAN	8,7	51,9	2001(III. Dönem)	7,8	52,9
1993 EKİM	9,2	52,4	2001(IV. Dönem)	10,4	48,7
1994 NİSAN	8,8	55,1	2001 YILI	8,4	49,8
1994 EKİM	8,3	54,1	2002(I.Dönem)	11,5	45,9
1995 NİSAN	7,9	53,8	2002(II. Dönem)	9,3	50,6
1995 EKİM	7,3	54,4	2002(III. Dönem)	9,6	52,4
1996 NİSAN	6,9	53,3	2002(IV. Dönem)	11	50,3
1996 EKİM	6,3	54,1	2002 YILI	10,3	49,6
1997 NİSAN	6,4	52,9	2003(I.Dönem)	12,3	47,5
1997 EKİM	7,2	52,2	2003(II. Dönem)	10	4,4
1998 NİSAN	7	51,8	2003(III. Dönem)	9,4	50,5
1998 EKİM	6,7	53,8	2003(IV. Dönem)	10,3	47,1
1999 NİSAN	7,9	54,4	2003 YILI	10,5	48,3

Kaynak: TÜİK, “Hane halkı İşgücü Anketi”, (Çevrimiçi), www.tuik.gov.tr; 08.02.2007’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

yükselmesi büyük rol oynamıştır. Özellikle açık döviz pozisyonu olan şirketlerin varlığı bu durumu tetiklemiştir. Yüksek döviz kurları nedeniyle bu açık pozisyonu kapatamayan şirketler kapasite kullanım oranlarını düşürmüş ve birçoğu da tasfiye edilmiştir. Yapılan tahminlere göre 1998 yılı ile 2001 yılının Mayıs ayına kadar geçen süre zarfında 94.905 firma kapanmıştır. Kapanan şirket sayısındaki değişimi Grafik 3.4’te görmek mümkündür. Şirketlerin kapanması ile işsizlik oranı 2000 ve 2002 yılları arasında % 6,9’dan % 11,5 oranına yükselmiştir. Tarım dışı işsizlik rakamlarına bakıldığında ise işsizliğin boyutlarını daha net görmek mümkündür. Tarım dışı işsizlik, aynı zaman zarfında % 9,3’ten % 15’e yükselmiştir. Bu oran birçok ülkeyle kıyaslandığında oldukça yüksek bir orandır⁶. Tarım dışı işsizlik oranı,

⁶ TÜSİAD, Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik, s. 15.

işsizliğin gerçek boyutunun açıklanması açısından önem taşımaktadır. Çünkü tarım sektöründe daha çok ücretsiz aile işçisi olarak çalışıldığı için, aslında işsiz fertler işsiz tanımı içinde yer almamaktadır. Bu nedenle tarım dışı işsizlik verileri daha yüksek oranlardadır.

Sadece özel sektör değil, kamu sektörü çalışanları da 2001 krizinden olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Özellikle artan faiz oranları nedeniyle devlet bütçesinin % 52'si gibi önemli bir oranının faiz ödemelerine ayrılması nedeniyle kamu sektöründe herhangi bir yatırım olanağı kalmadığı gibi, mevcut kamu çalışanlarının da tasfiyesine başlanılmıştır. Bu tasfiye süreci emeklilik, işten çıkartma ya da özelleştirme yoluyla iş kaybı olarak gerçekleşmiştir⁴. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerine göre bir yıl içinde 1.567.000 kişi işini kaybetmiştir. 2002 yılı sonunda ise işsiz kalanların sayısı 2,3 milyonu bulmuştur⁵.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerini 1994 krizinden ayıran en önemli özellik ise, daha önce Türkiye'de rastlanmamış yeni bir işsizlik kavramını oluşturmasıdır: "Vasıflı işsizlik". Vasıflı işsizlik; üstün vasıflı, teknik, mali işler uzmanları ve yöneticilerin işsizliği olarak tanımlanabilir⁷. Yaşanan krizin ardından Türkiye'nin iyi eğitilmiş kesimi işsizler ordusuna katılmıştır. Krizin özellikle mali kesimde başlamış olmasının da etkisiyle birçok banka çalışanı işini kaybetmiştir. Yapılan tahminlere göre bu dönemde yaklaşık 30.000 banka, 5.000 medya çalışanı; 50.000'e yakın mühendis ve mimar işsiz kalmıştır⁸. Dolayısıyla özellikle inşaat sektörü ve bankacılık sektörü krizden en olumsuz etkilenen sektörlerdir.

Krizi tetikleyen bankacılık sektörü olduğu için krizden en çok etkilenen de bankacılık sektörü olmuştur. Kriz öncesi hızla büyüyen bankacılık sektörü, gerek şube sayısını, gerekse personel sayısını önemli ölçüde arttırmıştır. Ancak yüksek

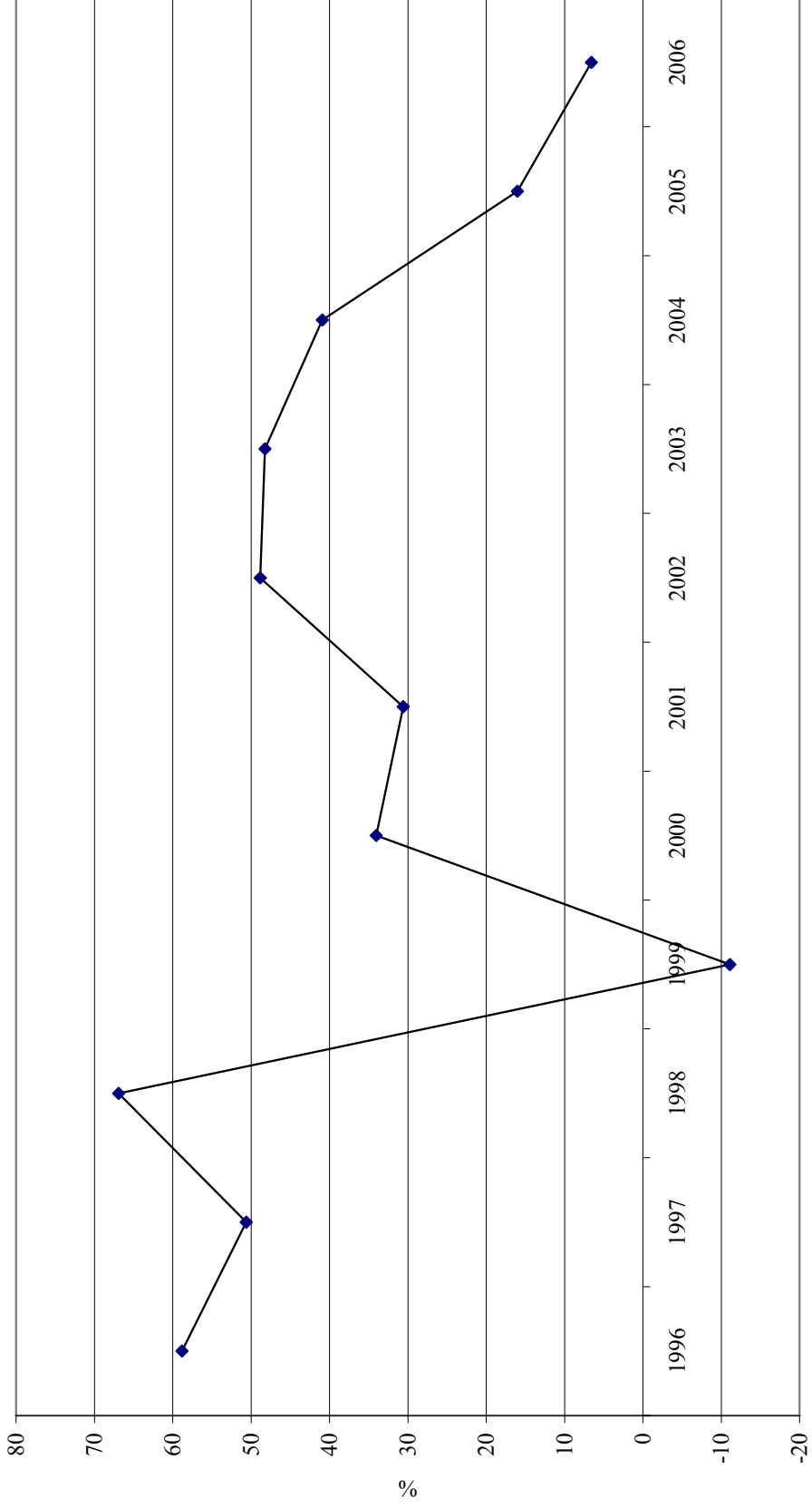
---

⁴ Gülten Kazgan, "1990 Sonrası Yıllarda Türkiye'de Krizler ve İşsizlik; Çalışanlar ve Sosyal Güvenlikleri İçin Çözümler Açısından İrdeleme,(Çevrimiçi),http://www.kazgen.bilgi.edu.tr/docs/1990_sonrasi_yillarda_turkiye.doc,21.02.2007.

⁵ Koyuncu,Şenses,**op.cit.**,s. 99.

⁷ Kazgan,"1990 Sonrası Yıllarda Türkiye'de Krizler ve İşsizlik; Çalışanlar ve Sosyal Güvenlikleri İçin Çözümler Açısından İrdeleme.

⁸ Koyuncu,Şenses,**loc.cit.**

Grafik 3.4. Kapanan Şirket Sayısı (1996-2006, % Değişim)

Kaynak: TCMB, "Elektronik Veri Dağıtım Sistemi", (Çevrimiçi), <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 02.02.2007'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

getiriler uğruna yürütülen riskli politikalar bankacılık sektörünün sorunlu bir yapıya sahip olmasına neden olmuştur. Banka şubeleri azalmış ve personel tasfiyesine gidilmiştir. Tablo 3.2’de de görüldüğü gibi, Aralık 2000’de toplam 7.837 olan banka şube sayısı, 2001 yılında 6.908’e, 2002 yılında ise 6.156’ya kadar düşmüştür. Böylece 2000–2002 yılları arasında banka şubeleri %21 oranında azalmıştır. Bankacılık sektöründe çalışanların dağılımını gösteren tabloya bakıldığında ise, 2000

Tablo 3.2. Bankacılık Sektöründe Şube Bilgileri (2000–2002)

	Aralık 2000		Aralık 2001		Eylül 2002	
	BANKA SAYISI	ŞUBE SAYISI	BANKA SAYISI	ŞUBE SAYISI	BANKA SAYISI	ŞUBE SAYISI
TİCARET BANKALARI	61	7.807	46	6.889	42	6.137
Kamu Bankaları	4	2.834	3	2.725	3	2.024
Özel Bankalar	28	3.783	22	3.523	20	3.543
Fondaki Bankalar	11	1.073	6	408	4	363
Yabancı Bankalar	18	117	15	233	15	207
KALKINMA VE YATIRIM BANKALARI	18	30	15	19	14	19
Kamu Bankaları	3	11	3	4	3	4
Özel Bankalar	12	16	9	12	8	12
Yabancı Bankalar	3	3	3	3	3	3
TOPLAM	79	7.837	61	6.908	56	6.156

Kaynak:Türkiye Bankalar Birliği, “Türk Bankacılık Sisteminde Banka, Şube ve Personel Bilgileri, (Çevrimiçi),<http://www.tbb.org.tr/net/donemsel>,21.02.2007.

yılı sonunda çalışan sayısının 137.495’e, 2002 yılı Eylül ayı itibariyle ise 129.332’ye düştüğü görülmektedir. İki yıllık bir süre zarfında bankacılık sektöründe çalışanların % 24’ü işsiz kalmıştır. Tüm bu nedenlerden dolayı, 2000–2001 krizlerinin ardından “vasıflı işsizlik” oranında önemli bir artış olmuştur. İmalat sanayi ve hizmet sektörü yaşanan krizlerden en çok etkilenen sektörler olmuşlardır. Özellikle de mali sektör ve inşaat sektörü ağır darbe almışlardır. Bu sektörlerin ağırlıklı olarak geliştiği bölgeler de krizden en çok etkilenen bölgeler olmuşlardır. Mali sektörün en yoğun olarak faaliyet gösterdiği İstanbul da bu nedenle krizden en çok etkilenen şehirlerin başında

gelmektedir. Krizden en az etkilenen bölgeler ise turizm ve ihracatın geliştiği bölgelerdir.

Artan işsizlik oranı ve azalan reel ücretlere ek olarak, çalışma koşullarında da bazı olumsuzluklar ortaya çıkmıştır. Özellikle artan işsizlik nedeniyle, çalışanlar daha düşük ücretlerle çalışmayı kabul etmişlerdir. Aynı işi, daha az sayıda çalışan yapmak zorunda kalmış; dolayısıyla iş koşulları ve çalışma saatleri ağırlaşmıştır. Bunun kanıtını verimlilik artışında görmek mümkündür. 1980’li yıllardan itibaren işgücünün verimliliği hızla artmış, buna rağmen reel ücretler 1980 yılındaki seviyesinden farklılaşmamıştır⁸. Birçok çalışan ya hiç ücret almayarak, ya da

Tablo 3.3.Türk Bankacılık Sektöründe Çalışan Sayısı (2000–2002)

	Aralık 2000	Aralık 2001	Eylül 2002
TİCARET BANKALARI	164.845	132.274	124.463
Kamu Bankaları	70.191	56.108	467.83
Özel Bankalar	70.954	64.380	647.37
Fondaki Bankalar	19.895	6.391	7.963
Yabancı Bankalar	3.805	5.395	4.980
KALKINMA VE YATIRIM BANKALARI	5.556	5.221	4.869
Kamu Bankaları	4.456	4.322	4.104
Özel Bankalar	1.021	822	689
Yabancı Bankalar	79	77	76
TOPLAM	170.401	137.495	129.332

Kaynak:Türkiye Bankalar Birliği, “Türk Bankacılık Sisteminde Banka, Şube ve Personel Bilgileri, (Çevrimiçi),<http://www.tbb.org.tr/net/donemsel>,21.02.2007.

⁸ TCMB, “Impact of Globalisation on Turkey” ,(Çevrimiçi),<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kıtaplar/global.doc>,14.01.2007.

mevcut maaşında yapılan indirimlerle çalışmıştır. 1994 ve 2001 krizleri bu bakımda farklılık arz etmektedir. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrası işsizlikteki artış, ücretler konusunda işgücü piyasası daha esnek bir yapıya sahip olduğu için 2001 krizine kıyasla daha az olmuştur. 1994 krizinden sonra reel ücretlerde önemli bir düşüş görülmüştür. Yani 1994 krizi sonrası yaşanan olumsuzluktan kurtulmak için daha çok ücretlerin dondurulması seçeneği tercih edilmiştir. 2001 krizi ise hem ücret düşüşü hem de işsizlik artışı ile sonuçlanmış, ekonomide daha ağır tahribatların oluşmasına neden olmuştur.

3.2.2. Kayıt Dışı İstihdam

Ekonomik krizlerin, işgücü piyasasına etkileri sadece işsizlik oranlarında artış ve ücret düzeyinde düşüş ile sınırlı kalmamaktadır. Krizler işgücü piyasasındaki kayıtlı istihdamı da etkilemektedir. Azalan istihdam olanakları nedeniyle işgücü piyasasına yeni girenler ve kriz nedeniyle mevcut işini kaybedenler, işsiz kalmamak için çoğu kez kayıt dışı sektöre yönelmektedirler. Bu nedenle özellikle ekonomik krizleri takip eden dönemlerde kayıt dışı istihdam rakamlarında belirgin artışlar görülmektedir.

Tablo 3.4, Türkiye'deki kayıt dışı istihdam verilerini içermektedir. 2000 yılına kadar yılda iki defa yayımlanan bu veriler, 2000 yılından itibaren yılda dört defa yayımlanmışlardır. Bu veriler incelendiğinde krizi takip eden yıllarda herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanların sayısında artışlar olduğu görülmektedir. 1994 Krizini takip eden yılda, kayıt dışı istihdam, Ekim 1994'te 8.822.000 iken 9.087.000'ne ulaşmıştır.1990'lı yılların ikinci çeyreğinde kayıt dışı istihdam 10.000.000'un altına pek düşmezken, 2001 krizinin ardından 10.000.000 kişinin de üstüne çıkmıştır.

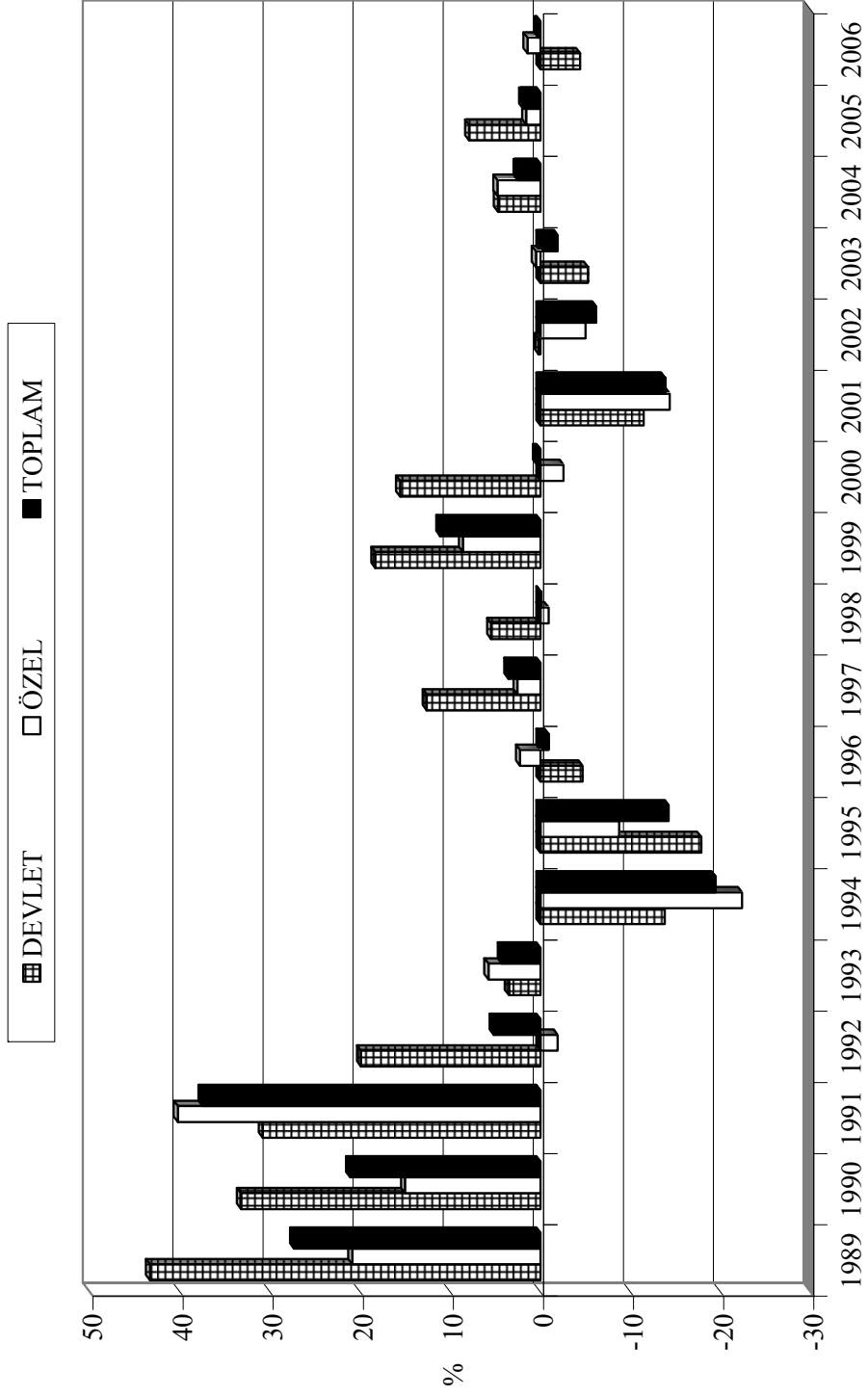
Tablo 3.4. Kayıt Dışı İstihdam Verileri (1989–2003)

TARİH	HERHANGİ BİR SOSYAL GÜVENLİK KURULUŞUNA KAYITLI OLMAYANLAR(Bin Kişi)	TARİH	HERHANGİ BİR SOSYAL GÜVENLİK KURULUŞUNA KAYITLI OLMAYANLAR(Bin Kişi)
1989 NİSAN	10.556	1999 EKİM	11.014
1989 EKİM	10.823	2000(I.Dönem)	9.788
1990 NİSAN	10.133	2000(II. Dönem)	11.949
1990 EKİM	10.494	2000(III. Dönem)	11.724
1991 NİSAN	9.850	2000(IV. Dönem)	10.353
1991 EKİM	9.906	2000 YILI	10.925
1992 NİSAN	9.477	2001(I.Dönem)	9.695
1992 EKİM	9.679	2001(II. Dönem)	12.253
1993 NİSAN	8.810	2001(III. Dönem)	13.026
1993 EKİM	8.757	2001(IV. Dönem)	10.602
1994 NİSAN	9.453	2001 YILI	11.382
1994 EKİM	8.822	2002(I.Dönem)	9.405
1995 NİSAN	9.087	2002(II. Dönem)	11.672
1995 EKİM	11.181	2002(III. Dönem)	12.268
1996 NİSAN	10.998	2002(IV. Dönem)	11.561
1996 EKİM	11.307	2002 YILI	11.133
1997 NİSAN	11.385	2003(I.Dönem)	10.093
1997 EKİM	10.507	2003(II. Dönem)	11.405
1998 NİSAN	10.599	2003(III. Dönem)	12.189
1998 EKİM	11.306	2003(IV. Dönem)	10.735
1999 NİSAN	11.974	2003 YILI	10.943

Kaynak: TÜİK, “Hane halkı İşgücü Anketi” (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr>, 05.02.2007’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

3.2.3. Ücretlerde Meydana Gelen Değişimler

Yaşanan ekonomik krizlerin, işgücü piyasasına yönelik olumsuz etkileri ücretlerde de net bir şekilde hissedilmiştir. Özellikle özel kesim ücretleri, asgari ücret ve memur maaşları önemli oranlarda azalmıştır. 1994 yılında, 1993 yılına kıyasla % 21,4 oranında azalış gösteren asgari ücreti, % 20,1 ile özel sektör ücretlerindeki azalış izlemiştir. 1994 yılının sonunda reel ücretlerde görülen azalış en az kamu kesimi çalışanlarını etkilemiştir. Bunun da temel nedeni yapılan toplu

Grafik 3.5. Reel Ücret Endeksi (1989-2006, % Değişim)

Kaynak: TCMB, "Elektronik Veri Dağıtım Sistemi", (Çevrimiçi), <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr>, 12.02.2007'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

sözleşmelerinin iki yıllık süreleri kapsamıdır¹⁵. Ancak 1995 yılına gelindiğinde yapılan toplu sözleşmelerin süresinin de dolmasıyla kamu sektöründe çalışanların ücretlerinde krizin etkileri yansımış ve %21 oranında bir düşüş gerçekleşmiştir. Yani ekonominin büyüme eğilimine girdiği bir dönemde dahi reel ücretlerde düşüş devam etmiştir.

2001 yılında yaşanan kriz de reel ücretlerde düşüşe neden olmuştur. Özellikle özel sektör ücretleri iki yıllık süre zarfında % 20'ye yakın bir oranda azalmıştır. Kamu kesimi ücretleri, memur maaşları ve asgari ücret de azalmıştır. Asgari ücret % 14, kamu kesimi ücretleri % 11 ve memur maaşları da % 4 oranında azalmıştır.

Grafik 3.6, Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerin reel ücretlere olan etkilerini göstermektedir. Reel ücretlerdeki değişim yıllar boyunca farklılıklar arz etmiştir. Ancak özellikle 1994 yılından sonra görülen keskin düşüşler krizin işgücü piyasasına etkisinin daha iyi görülmesi açısından önem taşımaktadır. Bu tablonun oluşmasında 5 Nisan Kararları çerçevesinde nominal ücretlerin dondurulmuş olması büyük rol oynamıştır. Esnek bir işgücü piyasasına sahip olan Türkiye'de ücretlerde kesintiler yapılarak kamu kesimi giderleri azaltılmıştır. 2001 krizinin sonrasında da reel ücretler düşmüştür. En önemli sorun ise, kriz sonrasında ekonomik göstergelerde görülen düzelmeye rağmen ücretlerin eski seviyesini yakalayamamış olmasıdır.

3.3. ÖRNEK ÜLKE KARŞILAŞTIRMALARI: TÜRKİYE, MEKSİKA, ARJANTİN

1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başı, sadece Türkiye'nin değil, gelişmekte olan birçok ülkenin ekonomik krizlerinin yaşandığı bir zaman dilimidir. Sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması dünyada mali piyasalarda önemli bir değişimin yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle de gelişmekte olan piyasalara yönelik kısa vadeli sermaye akımları, ülkelere geçici bir finansman

---

¹⁵ Ibid..

kaynağı sunmakla birlikte, finansal istikrarsızlığı ve ekonomik belirsizlikleri beraberinde getirmiştir.

Türkiye'nin ekonomik geçmişine benzer bir geçmişe sahip olan Arjantin ve 1994 yılında ekonomik krizle sarsılan Meksika da krizin yol açtığı sorunlarla karşı karşıya kalan gelişmekte olan ülkelerden bazılarıdır. Bu ülkelerden Meksika'nın yaşadığı kriz 1994 Türkiye krizi ile Arjantin'in yaşadığı kriz ise 2001 Türkiye kriziyle aynı dönemde meydana geldiği için karşılaştırılması, ekonomik krizlerin farklı ülkelerin ekonomik yapılarına etkilerinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

3.3.1. 1994 Meksika ve 1994 Türkiye Krizleri

Türkiye'de olduğu gibi Meksika'da da 1994 yılında ekonomik kriz yaşanmıştır. Yaşanan krizler iki ülke için farklılık arz etse de krizlerin ekonomiye ve işgücü piyasasına etkilerinin daha net anlaşılması açısından ülke karşılaştırması önemlidir. Her iki ülke de kriz öncesinde sermaye hareketlerini serbestleştirmiş ve enflasyonu düşürmek amacıyla bir dizi önlemleri hayata geçirmiştir. Ancak Meksika'yı hem Türkiye'den hem de kriz yaşayan diğer Latin Amerika ülkelerinden ayıran fark, ekonominin olumlu gelişmelere sahne olduğu bir dönemde krizle sarsılmasıdır.

Meksika 1988 yılında "Pacto" olarak adlandırılan bir reform paketini uygulamaya koymuştur. Bu reform paketinin amacı, yüksek enflasyon sorununa bir çözüm getirmek ve kısmen yavaş olan ekonomik büyümenin ivme kazanmasını sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda bir dizi önlem hayata geçirilmiştir. Uygulamaya konulan reform paketinin en önemli özelliği sosyal diyaloga önem veren bir yapıya sahip olmasıdır. Buna göre işçi kesiminin, işverenlerin ve hükümetin belli aralıklarla toplanarak fiyat düzeyi, maaşlar ve döviz kuru konusunda ayarlamalar yapması kararlaştırılmıştır¹⁶. Ayrıca Meksika, uluslararası rekabete açılacak, bu amaç

---

¹⁶ Guillermo A. Calvo, Enrique G. Mendoza, "Mexico's Balance of Payments Crisis: A Chronicle of a Death Foretold", *Journal of International Economics*, Volume 41, Nos.3/4, November 1996, pp.238.

doğrultusunda sermaye hareketleri önündeki engeller kaldırılacak ve iç piyasasını serbest ticarete açacaktır. Serbest ticaretin desteklenmesi amacıyla da ABD ve Kanada ile serbest ticaret anlaşması imzalayarak Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın (NAFTA) üyesi olmuştur¹⁷. Ayrıca özelleştirme uygulamaları ve yapısal düzenlemeler hayata geçirilmesi; nominal döviz kuru enflasyonu düşürmek amacıyla çıpa olarak belirlenmesi ve ülkede para ile maliye politikası buna göre şekillenerek, sendikalar gibi sivil toplum kuruluşları ile sosyal diyalog hayata geçirilmesi kararlaştırılmıştır¹⁸. Para tabanının enflasyon hedefi ile tutarlı bir büyüme göstermesi için de Meksika Merkez Bankası sermaye girişlerini devlet iç borçlanma senetlerini kullanarak sadece kısmen sterilize edebilecektir. Ancak sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ortamda döviz kuruna dayalı istikrar politikasının sonucunda yüksek reel kur ve sürdürülmesi zor bir cari açık meydana gelmiştir¹⁹.

Uygulamaya konulan reform paketi ilk yıllarda ekonomide olumlu gelişmelerin yaşanmasında etkili olmuştur. Meksika ekonomisi %4 oranında büyümüş, enflasyon oranı ise ilk kez %10'un altına inmiştir. Ayrıca bütçe %1 oranında bir fazla vermiştir²⁰. Bir yandan ekonomide yaşanan olumlu gelişmeler, bir yandan da 1989 yılında sermaye hareketlerinin önündeki engellerin tamamen kaldırılmasıyla ülke sermaye akımlarını çekmeye başlamıştır. 1990- 1994 yılları arasında yabancı yatırımlar 104 milyar dolara yaklaşmıştır. Bu tutar, gelişmekte olan ülkelere yönelen yabancı sermayenin %20'sine tekabül etmektedir²¹. Ancak Türkiye'de olduğu gibi Meksika'ya yönelen yabancı sermaye de spekülasyon amaçlı kısa vadeli sermayedir. Artan sermaye akımlarıyla yerli paraya olan talep artmış ve

---

¹⁷ Mevlüdiye Şimşek, "Finansal Küreselleşmenin Ekonomik Krizler Üzerindeki Etkileri ve Örnek Kriz Ekonomileri", **Finans-Politik&Ekonomik Yorumlar**, Yıl:42, Sayı:490, Ocak 2005,s.65,66.

¹⁸ Gary Martin, "Employment and Unemployment in Mexico in the 1990s", (Çevrimiçi), <http://www.bls.gov/opub/mlr/2000/11/art/full.pdf>, 12.05.2007, pp.3-4.

¹⁹ Burçin Hacıhasanoğlu, "Meksika 1994 ve Arjantin 2001-2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye İçin Önemi", (Çevrimiçi), <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/burcinhacihasanoglu.pdf>, 02.05.2007, s.80.

²⁰ Justino De Ia Cruz Martinez, "Demand Shocks: Evidence from a Vector Autoregression Model of Mexico's Recession and Recovery in the 1990s", **International Economic Journal**, Volume 17, Number 2, Summer 2003, pp.39,40.

²¹ Guillermo Ortiz Martinez, "What Lessons Does the Mexican Crisis Hold for Recovery in Asia", (Çevrimiçi), <http://www.internationalmonetaryfund.com/external/pubs/ft/fandd/1998/06/ortiz.htm>, 12.05.2007

“Peso” hızla değerlenmiştir. Değerlenen yerli para, ülke içindeki talebin ithalata yönelmesine neden olmuş bu durum da cari açık hızla artmıştır²².

1993 yılına gelindiğinde cari açığın GSYİH’ya oranı %6.8’e, 1994 yılında ise %7,9’a yükselmiştir²³. Artan cari açık ekonomik dengenin sürdürülebilirliği konusunda şüphelerin artmasına neden olurken, 1994 yılının başlarında yaşanan politik karışıklıklar yabancı yatırımcıların ülkeye karşı duydukları güvenin azalmasına neden olmuştur. Bu durumda ise sermaye akımları yön değiştirmiş ve ülkeyi terk etmeye başlamıştır. Yabancı sermayenin Meksika’yı terk etmesi yerli paranın hızla değer kaybetmesine neden olurken ülke hükümeti kuru savunmak için uluslar arası rezervlerini satarak piyasaya müdahale etmiştir. Alınan bu önlem yeterli olmamış ve uluslar arası rezervlerin tükenmesini önlemek için döviz kuru bandı genişletilerek yerli paranın %15 oranında devalüe olması sağlanmıştır. Fakat bu durum yabancı yatırımcıların ülke ile ilgili endişelerinin artmasına neden olmuş ve bir gecede büyük bir bölümü ülkeyi terk etmiştir. Mevcut döviz kuru politikasını daha fazla sürdürmeyeceğini anlayan Meksika, 1994 yılının ikinci yarısında kuru serbest dalgalanmaya bırakmak zorunda kalmıştır²⁴. Yaşanan ekonomik krizin etkisi ile döviz kurunun % 100’ün üzerinde değer kaybetmesi sonucu ekonomik faaliyet bozulmuştur. Bu durum üretimdeki azalmanın dramatik boyutlara ulaşmasına neden olarak döviz kuru politikasının terk edilerek dalgalı döviz kuru politikasının uygulanmasını zorunlu kılmıştır²⁵. Bu kriz 21.yy’ın ilk önemli krizin olarak tanımlanmaktadır ve hızla gelişmekte olan tüm piyasaları etkisi altına almıştır. Diğer Latin Amerika ülkelerinin borsalarında da önemli düşüşler görülmüştür. Gelişmekte olan diğer ülkelere etkisinden dolayı Meksika ekonomik krizinden “tekila etkisi” olarak da bahsedilmektedir. 1995 yılında 3,4 milyar dolarlık portföy yatırımı Meksika’dan çıkmıştır. Bu durum karşısında kuru savunmak için rezerv satmak

---

²² Melike Altinkemer “Problems With Issuing Foreign Currency and Foreign Indexed Bonds in the Light of Mexican Experience” , (Çevrimiçi), <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/dpaper17.html>, 03.05.2007.

²³ Jeffrey Sachs, Aaron Tornell, Andrés Valesco, “The Mexican Peso Crisis: Sudden Death or Death Foretold?” **Journal of International Economics**, Volume 41, Nos.3/4, November 1996, pp.267.

²⁴ Sebastian Edwards, “The Mexican Peso Crisis? How Much Did We Know? When Did We Know It?”, (Çevrimiçi), <http://www.nber.org/papers/W6334>, 28.04.2007.

²⁵ Türkiye Bankalar Birliği, “1994 Yılı Krizi Sonrasında Meksika’da Uygulanan Para Politikası”, **Bankacılar Dergisi**, S.36, Mart 2001,37–40.

zorunda kalan Merkez Bankası'nın rezervleri 25 milyar 110 milyon dolardan, 6 milyar 778 milyon dolara gerilemiştir²⁶.

Döviz kurunun nominal çıpa olarak işlev gördüğü ekonomik programlarda, döviz kurunu spekülâtif ataklara karşı müdafaa etmek oldukça zordur. Özellikle de ülkenin mali sektörü zayıfsa, bu durum ciddi sorunlara neden olabilmektedir. Döviz kurunun belli bir değere sabitlenmesi bir nevi örtük garanti oluşturarak kur riskinin göz ardı edilerek riskli kararların alınmasına neden olmaktadır²⁷. 1994 yılında Meksika'da yaşanan kriz öncesinde de 2001 yılında Türkiye'de yaşanan kriz öncesinde de bu durum gerçekleşmiştir.

1994 krizi ekonominin genelini olumsuz yönde etkilemiştir. Faiz oranları % 14 seviyesinden % 75 seviyesine yükselmiştir. Yerli para dolar karşısında yarı yarıya değer kaybetmiş; 1994 yılında 1\$ 3,27 PESO iken, 1995 yılında 6,37'ye yükselmiştir²⁸. Enflasyon oranı ise yeniden % 20 seviyesine yükselmiştir. Ekonomi % 7 oranında daralmış ve birçok şirket üretim planını % 50 oranında kısma kararı almıştır. Birçok Meksikalı kriz öncesine göre % 20- 30 daha fakir konuma düşmüş ve alım gücünün önemli ölçüde azalması nedeniyle özellikle gelir düzeyi düşük kesim ekonomik krizden daha fazla etkilenmiştir²⁹.

Yaşanan bu ekonomik krizin etkisiyle ekonomi önemli ölçüde daralmış, işsizlik artmış, ülke genelinde gelir dağılımı bozulmuş ve reel ücretler azalmıştır. 1994 yılında ekonomi %7 oranında daralmıştır. Bu durum işgücü piyasasına yansımış ve işsizlik oranı artmıştır. 1990'lı yılların ilk yarısında %3 oranında seyreden işsizlik oranı, ekonomik krizi takip eden 1995 yılında %6,2'ye yükselmiştir. Dahası gençler arasında işsizlik oranı % 14 seviyesine yükselmiş ve özellikle vasıflı

---

²⁶ Bülent Güloğlu, Ender Altunoğlu, "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika ve Türkiye Krizleri, (Çevrimiçi), <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Finvekriz.pdf>, 07.05.2007, s.11.

²⁷ Martinez, **loc.cit.**

²⁸ Alejandra Martinez, "Weathering the Economic Storm: Mexican Crisis Experience Illustrates Need for Advanced Analytics, Greater Portfolio Intelligence" , (Çevrimiçi), http://www.strategicanalytics.com/articles/2001signals_mexican_crisis.php , 01.05.2007.

²⁹ Ben B.Boothe, "Texas and Mexico, Immediate Impact of the Mexican Crisis" , (Çevrimiçi), <http://www.public.iastate.edu/~rjsalvad/scmfaq/crisis.html>, 05.05.2007.

işgücü arsında işsizlik artmıştır. Kısmen daha düşük vasıflara sahip olan kesim ise daha düşük ücretle istihdam edildiği için artan işsizlikten daha az etkilenmiştir. Dolayısıyla istihdamın kalitesi de düşmüştür³⁰. 1996 yılında ise işsizlik %5,5 olarak gerçekleşmiştir. Reel ücretler ise azalmıştır. Krizi de takip eden son on yılda Meksika’da asgari ücretin alım gücü de % 50 oranında azalmıştır. Ekonomik göstergeler öylesine etkilenmiştir ki krizin bittiğinin ilan edildiği 1995 yılını takip eden 5 yıl sonra; işçiler daha önce almış olduğu ücret düzeyine yeni ulaşmaktaydılar³¹.

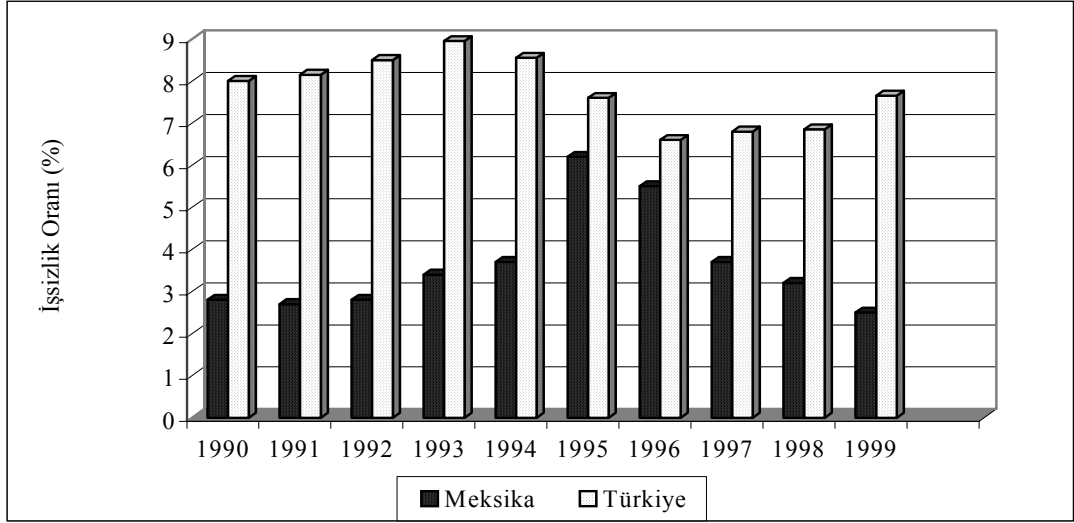
Meksika’nın işgücü piyasası “esneklik” konusunda Türkiye’ye benzemektedir. Esnek işgücü piyasasında ücretlerin düşmesi katı işgücü piyasasına göre daha kolaydır. Türkiye gibi Meksika da esnek bir işgücü piyasasına sahiptir. Bu durumun temel nedeni Meksika’da sendikaların işgücü piyasasında fazla söz sahibi olamamalarıdır. Dolayısıyla ekonomik daralmanın olduğu yıllarda işgücü piyasasında ücretler azalmakta, buna bağlı olarak da işsizlik oranı daha makul seviyede kalmaktadır. Krizi takip eden yıl, işsizlik oranı iki katına çıkmışsa da %6.2 genel olarak çok yüksek bir işsizlik oranı değildir. Örneğin aynı yıl kriz yaşayan Türkiye’de, işsizlik oranı, kriz sonrası %8 oranını aşmıştır. Yani Meksika’da kriz sonrası milli gelirin azalması ile reel ücretler azalmış böylece işsizlik oranının artışı frenlenmiştir.

Ekonomik krizin ardından işsizlik oranındaki artış kısmen daha makul seviyelerde kalmışsa da, Türkiye’de olduğu gibi Meksika’da da istihdam kayıtlı sektörden kayıt dışı sektöre kaymıştır. Bu durum krizlerin, ekonominin kayıt dışı sektörlerle kaymasında etkili olduğu savını desteklemektedir.

---

³⁰ Carlos Salos, “The Impact of NAFTA on Wages and Income in Mexico, (Çevrimiçi) , http://www.ratical.org/co_globalize/NAFTA@7/mx.html, 21.05.2007.

³¹ Joseph E. Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Çev.Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural, 2004, s.144.

Grafik 3.6. Meksika ve Türkiye'nin İşsizlik Oranları (1990-1999, %)

Kaynak: ILO, "Statistical Annex", (Çevrimiçi), <http://www.ilo.org>, 21.04.2007'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

3.3.2. 2001 Arjantin ve 2001 Türkiye Krizleri

Türkiye gibi Arjantin de 2001 yılında yaşadığı kriz ile iktisat literatürüne damgasını vurmuştur. Bu iki ülkenin ekonomik tarihi benzerlikler göstermektedir. Her iki ülke de uzun yıllar boyunca ekonomik istikrarsızlık ve yüksek enflasyonla mücadele etmiş ve her ikisi de bu olumsuzlukları gidermek amacıyla IMF yönetiminde hazırlanan ekonomik programları uygulamaya koymuşlardır. Her ne kadar benzer yönleri mevcutsa da, iki ülkenin de temel sorunları kendine has özellikler taşımakta ve her ikisinin de uyguladığı programlar farklılık arz etmektedir. Meksika ise daha farklı bir kriz sürecinden geçmiştir, çünkü 1994'te yaşanan kriz ekonominin düzelme aşamasına girdiği bir dönemde meydana gelmiştir. Ayrıca Meksika ekonomisi krizin yaşandığı dönemde IMF yönetiminde değildi. IMF kriz sonrası bu ülkeye mali destek sağlamıştır.

Bu üç ülke birbirinden farklı ekonomik özellikler taşımakla birlikte yaşanan krizler temelde benzer sonuçların doğmasına neden olmuştur. Krizlerin işgücü

piyasasına etkileri de nerdeyse benzer nitelikte olmuştur. Ülkelerin yapısal özellikleri bu etkilerin boyutunu ve süresini belirlemiştir.

Türkiye gibi, uzun yıllar ekonomik kaos, yüksek enflasyon ve parasal istikrarsızlıkla boğuşan Arjantin’de, 1980’lerin sonuna doğru, ekonomik koşulların düzelmesi için hükümetçe “Konvertibilite Planı” uygulamaya konulmuştur. Amaç, ülkedeki kötü yönetimin etkisiyle değer kaybeden yerli paraya istikrar getirmektir. Konvertibilite Planı çerçevesinde Arjantin Peso’su ABD dolarına sıkı kur çapısıyla bağlanmakta ve para basımının uluslar arası rezervlerdeki değişimlere göre belirlendiği para kuruluna benzer bir uygulamayı içermektedir. Ayrıca Merkez Bankası’nın kamuya kredi açması yasaklanmış, kamu maliyesinde disiplinin sağlanması kararlaştırılmış ve yapısal reformlar ile özelleştirme uygulamalarının hayata geçirilmesi kararlaştırılmıştır³².

Uygulamaya konulan ekonomik program ile sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, kamuya ait üretim sektörlerinde özelleştirme uygulamalarının hayata geçirilmesi gibi düzenlemeler de içermektedir. Ayrıca yerli paranın dolara sıkı kur çapısıyla bağlanmasıyla da, para politikası uluslar arası döviz piyasalarına bağlanmakta ve Merkez Bankasının “Son Ödeme Mercii” fonksiyonu etkisiz hale getirilmektedir. Çünkü Türkiye’de olduğu gibi Arjantin’de de Merkez Bankası’nın para piyasasına müdahale edebilmesinin koşulu olarak piyasaya sürdüğü yerli para karşılığı döviz almasıdır. Programa duyulan kuşuklara rağmen 90’lı yılların başı Arjantin ekonomisi için canlanma dönemi olmuştur. Hiperenflasyon düşmüş, 1994 yılındaki Meksika krizinde uluslar arası rezervlerinin %20’sini kaybetmesine ve 1998’deki Brezilya’nın devalüasyonuna rağmen ayakta kalmayı başarmıştır³³. Tüketici fiyatları artış hızı 1991’de %84 oranındayken 1993 yılında %7,4 oranına gerilemiştir. Krize kadar geçen süre içerisinde GSYİH iki kat büyümüştür. Ancak riskli olan bu büyümenin aşırı değerli kurdan kaynaklanan yapay bir büyüme oluşudur. Özellikle de ülkedeki yatırımların gittikçe artan oranlarda yabancı sermaye

---

³² E.Alpan İnan, “Arjantin Krizinin Sebepleri ve Gelişimi” , **Bankacılar Dergisi**, S.42, 2002, s. 57–74.

³³ Graciela L. Kaminsky, Carmen M. Reinhart, “On Crises, Contagion, and Confusion”, **Journal of International Economics**, Volume 51, No.1, June 2000, pp.150.

ile karşılanması ülkeyi dışa fazlasıyla bağımlı hale getirmiştir. Nitekim 2001 yılında yaşanan krizin etkisiyle yabancı sermayenin ülkeyi hızla terk etmesi nedeniyle üretim kapasitesi, finansman yokluğu nedeniyle daralmıştır³⁴.

Arjantin, 1997 yılında Asya ülkelerinde yaşanan krizin etkisiyle yatırımcıların yeni gözdesi olmuştur. Ayrıca yürütülen programın IMF tarafından desteklenip gözetilmesi bu yatırımcılar için güven telkin etmiştir. Özellikle ilk yıllarda düzelmeye eğilimi gösteren makroekonomik göstergeler, sıcak parayı ülkeye çekmiştir. Ancak bu sermaye akımları Türkiye’de olduğu gibi kısa vadeli sermaye akımlarıdır ve ülkede kredi hacminin hızla artmasına neden olmuştur. Artan kredi hacmi yatırım harcamalarına değil tüketime ve ithalatın finansmanına yönelmiştir. Yerli paranın da değer kazanmasının etkisiyle artan ithalat ve azalan ihracat dış ticaret açığının hızla artmasına ve sürdürülmesi güç bir cari açığın oluşmasına neden olmuş ve vade ile kur uyumsuzluğu neticesinde mali kesimin kırılganlığı artmıştır³⁵. 1990 ve 1994 yılları arasında Arjantin’in ihracat gelirleri 12–16 milyar dolar olarak gerçekleşirken, ithalat harcamaları %500 oranında artarak 4 milyar dolardan 21 milyar dolara yükselmiştir. Böylece 1990 yılında 5 milyar dolarlık cari işlemler fazlası, 1994 yılında 10.2 milyar dolarlık cari açığa dönüşmüştür³⁶. Dış borcu da gitgide artmış ve kriz öncesi sürdürülmesi imkânsız bir seviyeye ulaşmıştır. En önemli sorunlarından biri de hızla artan bütçe açıklarıdır. Uygulamaya konulan ekonomik program çerçevesinde birçok reform hayata geçirilmişse de bütçe ile ilgili herhangi bir düzenlemenin gerçekleştirilememesi nedeniyle bütçe açıkları artmaya devam etmiştir. Özellikle de IMF tarafından ülkeye sağlanan krediler bir tür örtük garanti oluşturarak daha da riskli politikaların yürütülmesine neden olmuştur³⁷.

---

³⁴ Erinç Yeldan, “Neoliberalizmin Gözdesi Arjantin Çökerken”, (Çevrimiçi), <http://www.bianet.org/2002/01/25/haber7570.htm>, 03.05.2007.

³⁵ Ricardo Ffrench-Davis, Rogerio Studart, “The Regional Fallout of Argentina’s Crisis”, (Çevrimiçi), http://www.fonclad.org/publications/argentina/Fondad_Argentina_Chapter_5.pdf, 11.05.2007, pp.70,71,76.

³⁶ Yeldan, *loc.cit.*

³⁷ Allan H.Meltzer, “Argentina and the IMF”, (Çevrimiçi), http://www.tepper.cmu.edu/afs/andrew/gsia/meltzer/Argentina3_5.doc, 03.05.2007.

Uygulamaya konulan ekonomik programa rağmen Arjantin, 2001’de büyük bir kriz yaşamıştır. Bu kriz sonunda Konvertibilite Planı uygulanamaz hale gelmiştir. 23 Aralık 2001’de 132 milyar dolarlık dış borcu ödeyemeyeceğini açıklayan Arjantin, görülmemiş büyüklükte bir borç konsolidasyonu gerçekleştirmiştir ve ülke genelinde kaos başlamıştır³⁸.

Temelde yaşanan deneyimler farklı olsa da her iki ülkenin sosyoekonomik göstergeleri yaşanan krizlerden olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu açıdan iki ülkenin işgücü piyasalarında ekonomik krizin neden olduğu etkileri incelemek sosyoekonomik göstergelerdeki değişimin karşılaştırılması açısından önem taşımaktadır.

Türkiye’de olduğu gibi Arjantin’de de 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin işgücü piyasasına etkisi işsizlik oranında artış ve reel ücretlerde azalış şeklinde olmuştur. 1991 yılında Arjantin’de işsizlik oranı % 6,5 düzeyindeyken, 1994 yılında yaşanan Meksika krizinin etkisiyle % 17,5 düzeyine çıkmış ve 1990’lı yılların ikinci yarısında % 14–15 aralığında seyretmiştir³⁹.

2001 yılında yaşanan krizin sonrasında işsizlik oranı artarak % 19,7’ye ulaşmıştır. Reel ücretler ise azalmıştır. Aslında Arjantin ekonomik tarihinde hiperenflasyon olgusu uzun bir dönem ülkenin kâbusu olmuştur. Ancak 2001 yılında yaşanan kriz sonrası ekonomik göstergelerde görülen bozulma, 1989 yılındaki hiperenflesyon daha büyük olumsuzluklara yol açmıştır. 1989 yılında tüketici fiyatları % 1600 oranında artmıştır. Bu oran 2001 yılında yaşanan krizin ardından gerçekleşen tüketici fiyatları artışının neredeyse 60 katına eşdeğer bir artıştır. Ancak 2001 yılı sonrası, ülke genelinde yoksulluk, 1989 yılına göre % 2 daha yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Altı ay içinde fakirlik % 40 oranında artarak % 53’e ulaşmıştır⁴⁰. Dolayısıyla toplumun yarısından fazlası fakir olarak nitelendirilebilecek bir gelir düzeyinde yaşamaktadır. 2001 yılı sonrası yoksulluk düzeyinin bu denli yüksek bir

³⁸ Michael Mussa, **Arjantin ve IMF: Zaferden Trajediye**, Çev. I. Halit Elçi, İstanbul, 2003, s. 35–45.

³⁹ Koyuncu, Şenses, **op.cit.**, s. 12, 13.

⁴⁰ World Bank, “Argentina Crisis and Poverty 2003, A Poverty Assessment”, (Çevrimiçi), <http://wbln0018.worldbank.org/lac/lacinfoclient.nsf/d29684951174975>, 21.02.2007.

oranda artmasının temel nedeni, kriz sonrası artan işsizlik oranıdır. 1989 yılında ülkede hüküm süren hiperenflasyonda işsizlik oranı %7 olarak gerçekleşirken, “Konvertibilite Planı’nın” başarısızlıkla sonuçlanmasıyla işsizlik oranı % 20 oranına yaklaşmıştır. Aslında 2001 yılına kadar, Arjantin ekonomisi hızlı bir ekonomik büyüme performansı sergilemiştir. Ancak GSYİH’ındaki artış kısa vadeli dış kaynaklara endekslendiği için, borçlanma olanağını yitirmesiyle ekonomi daralmıştır. Üretimin azalması ise istihdam talebinin azalmasına neden olurken, özelleştirilmelerin de etkisiyle birçok kimse işsiz kalmıştır. Ekonomik krizin ardından işsizlik oranı 1990 yılıyla kıyaslandığında neredeyse üç katına çıkmış ve Arjantin işgücü piyasası tarihindeki en büyük çöküşü yaşamıştır⁴¹.

2002 itibariyle 3 milyon kişi işini kaybetmiş ve işsizlik oranı % 21,5 gibi oldukça yüksek bir düzeye ulaşmıştır. İstihdam oranı ise yalnızca % 32,8 oranındadır. Yani toplumdaki her üç kişiden yalnızca biri istihdam edilmektedir. Buna ek olarak çalışma saatleri de % 15,1 oranında azalmıştır, yani eksik istihdam da mevcuttur. İşsizlik oranındaki artış ve çalışma saatlerindeki azalmanın da etkisiyle çalışanların normal gelirleri % 15,4 oranında azalmıştır. Artan fiyat düzeyinin etkisiyle ise, reel gelirdeki azalış % 33 oranında gerçekleşmiştir. Reel gelirdeki bu azalışın % 30’u artan işsizlik oranından, % 20’si nominal gelir azalışından, % 50’si ise 2001 krizinde gerçekleşen devalüasyon etkisiyle fiyat düzeyindeki artıştan kaynaklanmıştır⁴².

Türkiye’de yaşanan krizler sonrası oluşan işsizlik oranı ile Arjantin krizi ardından oluşan işsizlik oranı karşılaştırıldığında; Arjantin’in işgücü piyasasının krizden sonra daha çok etkilendiği görülmektedir. Türkiye’de 1994 krizinden sonra işsizlik oranı % 8,2; 2001 krizinden sonra ise % 11,5 olarak gerçekleşirken, Arjantin’de “Konvertibilite Planı’nın” başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından işsizlik oranı neredeyse % 20 düzeyine ulaşmıştır. Yani Arjantin’de kriz sonrası işsizlik oranı, Türkiye’deki kriz sonrası işsizlik oranının neredeyse iki katına eşittir. Bunun arkasındaki temel sebep, iki ülkenin işgücü piyasasının farklı yapıya sahip

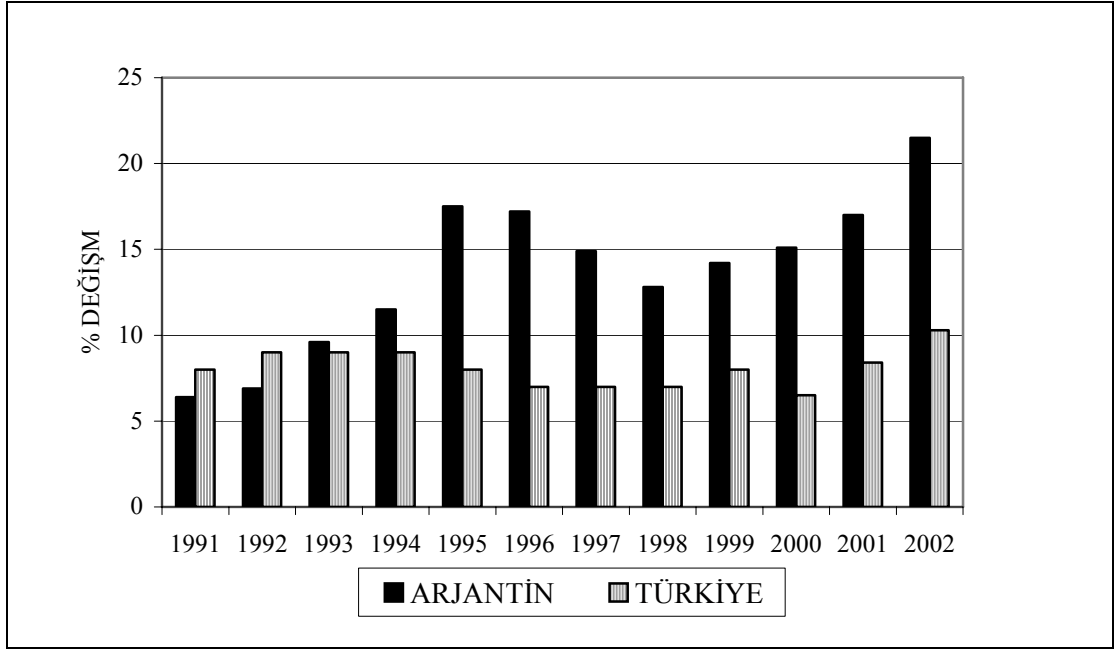
---

⁴¹ Yeldan, **loc.cit.**

⁴² World Bank, **loc.cit.**

olmasıdır. Türkiye'nin işgücü piyasası Arjantin ile kıyaslandığında esnek bir yapıya sahiptir. "Esneklik", nominal ücretlerin azalmasının daha kolay olması anlamına

Grafik 3.7. Arjantin ve Türkiye’de İşsizlik Oranları (1991-2002, %)

Kaynak: Murat Koyuncu, Fikret Şenses, “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri, (Çevrimiçi), [http://www.erc.metu.edu.tr / menu/series04/0413.pdf](http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0413.pdf), 12.01.2007, s.23; TÜİK, “Hane halkı İşgücü Anketi”, (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr>, 12.01.2007’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

gelmektedir. Ekonomide yaşanan olumsuzluklar çoğu kez nominal ücretlerin esnekliğinden dolayı, nominal ücret düşüşüne neden olmuştur. Bu durumda da işsizlik oranındaki artış daha makul bir düzeyde gerçekleşmiştir⁴³. Örneğin 1994 krizinin ardından alınan “5 Nisan Kararları” ile ücretler dondurulmuş ve bu şekilde işsizlik oranı fazla artmadan krizin olumsuz etkileri giderilmiştir. Yani yaşanan krizlerin ardından esnek işgücü piyasasının etkisiyle işsizlik oranı, Arjantin ile kıyaslandığında daha düşük düzeyde artmıştır.

⁴³ Hacıhasanoğlu, **op.cit.**,s.81.

Arjantin de 2001 yılında yaşanan ekonomik krize kadar katı bir işgücü piyasasına sahipti. Nominal ücretlerin azalmasının daha zor olduğu bir işgücü piyasası, katı işgücü piyasası olarak nitelendirilmektedir. Bunun temel nedeni uzun yıllar boyunca ülkede görülen hiperenflasyon olgusudur. Enflasyon oranının yüksek oluşu nominal ücretlerin alım gücünün düşmesine neden olmuş ve daha katı bir işgücü piyasası oluşmuştur⁴⁴. Bu nedenle Arjantin’de yaşanan olumsuzluklar nominal ücretler esnek olmadığı için doğrudan doğruya işsizlik oranına yansımıştır. Nominal ücretler kısa sürede düşmediği için, şirketler kriz ile artan maliyetlerini düşürmek amacıyla çoğunlukla işçi çıkarma yolunu tercih etmiş ve özel sektörde 825.000 kişi işini kaybetmiştir. Ne var ki yaşanan krizin ardından ulaşılan bu yüksek işsizlik oranının etkisiyle, çalışanlar maaş pazarlık olanaklarını önemli oranda yitirmişlerdir. 2002 yılından itibaren Arjantin de esnek bir işgücü piyasasına sahip olmuştur. Bu şekilde sadece işsizlik oranı değil, nominal ücretler de değişmiş ve ancak böylelikle işsizlik artışının önüne geçilebilmiştir. Normal koşullarda Türkiye ile kıyaslandığında daha katı bir işgücü piyasasına sahip olan Arjantin’de, kriz sonrasında %20’lere ulaşan işsizlik oranı nedeniyle daha esnek bir işgücü piyasası oluşmuştur. Böylesine yüksek bir işsizlik oranı, çalışanların maaş artışı talep etme olanağını da ortadan kaldırmış ve nominal ücretler % 15 oranında azalmıştır. Artan enflasyonun da etkisiyle reel ücretlerdeki azalış ise % 33 oranında gerçekleşmiştir⁴⁵. Her beş kişiden birinin işini kaybettiği bir ortamda uygulamaya konan “sıfır bütçe açığı” stratejisi çerçevesinde kamu çalışanlarının ve emeklilerin maaşlarında ise %13 oranında bir indirim uygulanmıştır⁴⁶.

İşgücü piyasasının esnekliği bakımından farklılık gösteren Türkiye ve Arjantin, 2001 yılında yaşanan krizlerin ardından işsiz kalan kesimin yapısal özellikleri bakımından benzerlik arz etmektedirler. Türkiye’de 1994 krizinin aksine, 2001 yılında yaşanan krizin ardından özellikle iyi eğitim görmüş yüksek vasıflı kişiler işsiz kalmıştır. Bu durumun oluşmasında, krizin finans piyasalarında başlamış

---

⁴⁴ Jürgen Weller, “Economic Reforms, Growth and Employment: Labour Markets in Latin America and the Caribbean”, (Çevrimiçi), <http://www.eclac.org/cgi-bin/getProd.asp?xml/publications>, 11.05.2007.

⁴⁵ Word Bank, **op.cit.**, p. 5–7.

⁴⁶ **Ibid.**.

olması büyük rol oynamıştır. Özellikle bankacılık sektörü krizden yoğun olarak etkilenmiş bunun sonucunda da birçok banka çalışanı işsiz kalmıştır. Benzer bir durum 2001 yılında Arjantin’de de yaşanmıştır.

Aslında Arjantin ekonomisi 2001 krizinden önce 1994–1995 yıllarında da işgücü piyasasının kriziyle karşı karşıya gelmiştir. Bu dönemde işsizlik artmış, ancak daha çok düşük vasıflı işgücü bu durumdan etkilenmiştir. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizden özellikle vasıflı işgücü yoğun olarak etkilenmiştir. 1994 yılında kayıtlı ekonomide vasıflı işgücünde görülen işsizlik artışı, 2001 yılının dörtte biri oranında bile değildir. Mayıs 2001’den Mayıs 2002’e kadar geçen süre zarfında işsiz kalan 825.000 kişinin % 90’ı kayıtlı ekonomide çalışan vasıflı işgücünden oluşmaktadır⁴⁷.

En önemlisi de kayıt dışı sektörlere yönelişin artmasıdır. Arjantin’de de kriz sonrası kayıtlı istihdam azalırken kayıt dışı istihdam artmıştır. Kriz öncesinde Arjantin’deki kayıtlı istihdam oranı, kriz sonrasına göre % 8 daha yüksek bir düzeydedir. Yaşanan krizin ardından kayıtlı sektörde çalışan 670.000 kişi işini kaybetmiştir. Bu da mevcut kayıtlı çalışanların % 12’sine tekabül etmektedir. İşsiz kalanların bir kısmı kayıt dışı sektöre kaymış, bu durumun etkisiyle kayıt dışı çalışan sayısı 170.000 artmıştır. Böylece kayıt dışı çalışan kişi sayısı nerdeyse 6,1 milyona ulaşmıştır⁴⁸.

Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler sınıflamasında yer alan Türkiye, Meksika ve Arjantin, ekonomik krizlerin ardından kayıt dışı istihdam sorunuyla da karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum birçok kişinin hem işini kaybetme riskini taşıdığı hem de herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmadığını göstermektedir.

---

⁴⁷ **Ibid.**,p.12,13.

⁴⁸ Koyuncu,Şenses,**op.cit.**,s.15–20.

3.4. EKONOMİK KRİZLER SONRASINDA İŞSİZLİĞİ AZALTMAK İÇİN GERÇEKLEŞTİRİLEN YENİLİKLER

Yaşanan krizlerin ardından, mevcut sorunlu yapısı kötüleşen işgücü piyasası, kalıcı bazı problemlerle baş etmek durumunda kalmıştır. İşsizlik önemli ölçüde artmış ve 2001 yılında yaşanan krizlerin ardından özellikle vasıflı kesim işsizliği ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte kayıt dışı istihdam da artmıştır. Toplumun genelinde refah bozulmuştur.

Türkiye’de, hem bu sorunlu yapının iyileşmesi, hem de Avrupa Birliği müktesebatına uyumun sağlanması amacıyla bir dizi önlem hayata geçirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda İş ve İşçi Bulma Kurumu kapatılarak yerine Türkiye İş Kurumu kurulmuş ve istihdamı artırıcı daha aktif politikalar benimsenmiştir. Bunlara ek olarak özellikle işsiz kalan kesime destek oluşturmak amacıyla işsizlik sigortası uygulaması hayata geçirilmiştir.

Türkiye’de işgücü piyasasının düzenlenmesi ve iş arayan ile eleman arayan kesimler arasında aracılık görevinin yerine getirilmesinden sorumlu olan İş ve İşçi Bulma Kurumu, değişen piyasa şartlarına ayak uyduramamış ve verimli bir hizmet yerine getirmekten yoksun bir kuruluşa dönüşmüştür. Bu nedenle Ekim 2000’de kapatılarak Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) olarak yeniden yapılandırılmıştır. İŞKUR, klasik iş ve işçi bulma hizmetlerinin yerine getirilmesine ilaveten aşağıdaki fonksiyonları da üstlenmiştir⁴⁹:

1. İşgücü piyasasına ilişkin daha sağlıklı bilgilerin üretilmesi,
2. İşgücünün daha vasıflı hale getirilmesi,
3. Mesleki eğitim olanaklarının yaratılması,
4. İş imkânlarını artırıcı desteklerin sunulması,
5. İş ve meslek danışmanlığı hizmetinin verilmesi,
6. İşsizlik sigortası ve iş kaybı tazminatının hayata geçirilmesi.

---

⁴⁹ Eyüboğlu, *op.cit.*, s. 46.

Alınan bu kararlarla amaçlanan daha aktif işleyişe sahip bir kurumun oluşturulmasıdır. Özellikle Avrupa İstihdam Stratejisi kapsamında birçok Avrupa ülkesinde hayata geçirilen “aktif işgücü piyasası önlemlerinin” Türkiye’de de hayata geçirilmesi amaçlanmaktadır. Böylece hem işsiz kalanlara destek sunulacak, hem daha sağlıklı bir bilgi edinme mekanizması hayata geçirilecek, hem de bireylere mesleki vasıflar kazandırılarak iş gücü piyasasına dâhil edilmeleri sağlanacaktır. Bu amaç doğrultusunda “Aktif İşgücü Programları Projesi” adında bir proje hayata geçirilmiştir. Bu program için 40 milyon Euro’su Avrupa Birliği tarafından hibe edilen toplam 50 milyon Euro’luk yardım alınmıştır. Bu proje kapsamında hem İŞKUR personelinin eğitilmesi hem de istihdam edilebilirliği artırmak amacıyla hedef gruplara eğitim sağlanması kararlaştırılmıştır. Böylece işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalanların işgücü piyasasına dönmesi sağlanacak ve sosyal dışlanma önlenecektir⁵⁰. Bu proje 25 yıllık bir dönemi kapsayacaktır. İstihdamı artırmanın yanında ülkenin sosyal ve ekonomik gelişimine de katkıda bulunacaktır. Ayrıca bu proje kapsamında Avrupa İstihdam Stratejisi’ne uyumlu ulusal eylem planları hazırlanacak, sosyal diyalogun gelişmesi için İŞKUR ile taraflar arasında işbirliği başlatılacak, özel istihdam kurumları için strateji oluşturulacaktır. Daha modern ve Avrupa standartlarında istihdam hizmetlerinin sunulması için de İŞKUR ofisleri yenilenecek, yeni ofisler kurulacak ve işgücü piyasası hakkında daha sağlıklı bilgilere ulaşılması sağlanacaktır.

İstihdamı teşvik edici bu önlemlere ek olarak mevcut istihdamı destekleyici birtakım önlemlerin alınması da kararlaştırılmıştır. Bunlardan biri “İş Güvencesi Yasası’nın” çıkarılması bir diğeri de “İşsizlik Sigortası” uygulamasının hayata geçirilmesidir. 2000 yılında Bakanlar Kuruluna sunulan ancak 9 Ağustos 2002’de çıkarılan, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanan “İş Güvencesi Yasası” ile amaçlanan, çalışanların işsiz kalmasının önüne geçilmesidir. Yasa kapsamında, 10 veya daha fazla işçi çalıştıran iş yerlerinde en az 6 aylık işçinin hizmet akdinin feshedilebilmesi için işverenin geçerli bir nedeni ortaya sürmesi

---

⁵⁰ Hans Jörg Kretschmer, “Yeni Avrupa İstihdam Stratejisi’nin Üye ve Üyeliği Kesinleşen Ükelere ve Türkiye’ye Etkileri”, **TİSK-İşveren Dergisi**, (Çevrimiçi), http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=801&id=48,28.10.2004.

gereksinimi mevcuttur. Böylelikle hizmet akdinin feshedilmesi zorlaştırmakta ve ancak geçerli nedenlerin belirtilmesi sonucu böyle bir karar alınabilmektedir⁵¹.

2002 yılında yürürlüğe konulan bir diğer uygulama ise “işsizlik sigortası” uygulamasıdır. Bu uygulama kapsamında işini kaybeden kişiler İşsizlik Sigortası Fonu’nda biriken prim kesintilerden ödenek almaktadırlar. Böylece işsizlik süresi boyunca gelir elde etme imkânına sahip olmaktadır. Ancak bu fonda biriken paranın daha aktif politikaların hayata geçirilmesi için kullanılması işsizliğin azaltılması adına daha etkili olacaktır.

İşgücü piyasasının bozulan yapısının iyileştirilmesi amacıyla yürürlüğe konan tüm bu uygulamalar, kısmi bir düzelme sağlamıştır. Ancak 2001 yılı sonrasında büyüme sürecine girmesine rağmen Türkiye, işsizlik oranını makul bir düzeye düşürmeyi başaramamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında “istihdam yaratmayan büyüme” önemli bir rol oynamıştır. Kriz sonrasında GSYİH ve ihracatta görülen artış istihdam yaratmamış ve işsizlik oranı % 10 seviyesinde kalmıştır. Daha da vahim olan kentlerde, gençler arasında işsizliğin % 30’a yakın bir oranda seyretmesidir. 2002–2005 yılları arasında GSYİH’nın ortalama büyümesi % 7,5 oranında seyretmesine rağmen işsizlik oranındaki değişim % 0,1’de kalmıştır⁵². Dolayısıyla Türkiye istihdam yaratmadan büyümektedir. Bu durumun oluşmasında ekonominin yapısal bir değişimden geçmesinin önemli bir payı vardır. Türkiye nüfusunun önemli bir bölümü tarımda istihdam edilen bir ülkedir. Ancak değişen dünya koşulları nedeniyle tarım sektöründe çalışanların sayısı her geçen gün azalmakta, bu durumda da işsizlik artmaktadır. Çünkü tarım sektöründe çalışanların büyük bir bölümü vasıfsız işgücü olarak tanımlanan niteliktedir. Bu durumda da diğer sektörlerde istihdam edilmeleri kolay olmamakta bu nedenle de birçok kimse işsiz kalmaktadır.

İstihdamın artmamasının diğer bir nedeni de artan verimliliklerdir. Birçok şirket daha az çalışanla aynı miktarda işi yapmaktadır. Bu nedenle de daha az yeni istihdam

---

⁵¹ Eyüboğlu, **op.cit.**, s. 53,54.

⁵² Ebru Voyvoda, Erinç Yeldan, “Macroeconomics of Twin-Targeting in Turkey: A General Equilibrium Analysis” ,(Çevrimiçi), http://www.networkideas.org/featart/jul2006/Twin_Target_Turkey.pdf, 26.02.2007, p.14.

olanakları sunulmaktadır. Oysa Türkiye aktif nüfusu fazla olan ve oldukça genç nüfusa sahip olan bir ülkedir. Bu durumda da işgücü piyasasına yeni atılacak olan birçok genç işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır.

Ekonomik krizler sadece makroekonomik göstergeleri etkilemekle kalmayıp, toplumun tüm sosyoekonomik verilerini etkilemektedir. Zaman içinde ekonomi toparlanmaya başlamakla birlikte yaşanan krizlerin toplumun sosyal yaşantısı üzerindeki olumsuz etkilerini giderilmesi uzun bir zaman diliminde gerçekleşmektedir. Türkiye 90'lı yılların ikinci yarısı ile 2000'li yılların başında ekonomik krizlerle mücadele etmiş ve hem ekonomik hem de sosyal açıdan telafisi zor bazı problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Zamanla ekonomik göstergeler düzelmiş ancak işgücü piyasasının sorunlu yapısında gerekli iyileşmeler sağlanamamıştır. Özellikle de sahip olduğu genç nüfus dikkate alındığında istihdam yaratmayan bir büyümeye sahip olması en önemli sorunlarının başında gelmektedir.

Türkiye büyüme oranı yüksek olmasına rağmen, işgücü piyasasına yeni katılan bireylere yeterli istihdam olanakları yaratamamaktadır. Bu tablonun oluşmasında Türkiye ekonomisinin yıllar boyunca yaşadığı deneyimler etkili olmuştur. Ekonomi yıllar boyunca istikrarsız bir büyüme trendine sahip olmuş ve bunun sonucunda da kalıcı bir istihdam artışı yakalayamamıştır. Bu istikrarsız büyümenin birçok nedeni vardır ve 1980'li yıllardan sonra bu istikrarsızlık artmıştır. İstikrarsız büyüme oranlarına neden olan sebepler ülkenin makroekonomik koşullarından da kaynaklanabileceği gibi dışsal şoklardan da kaynaklanabilmektedir. 1990'lı yıllar dışsal şokların oldukça sık yaşandığı yıllar olmuş ve Türkiye ekonomisi bu durumdan olumsuz yönde etkilenmiştir. 1991 yılında yaşanan Irak savaşı, 1998 Rusya krizi, 1999 yılında ise yaşanan deprem ekonomik göstergelerden kaynaklanmayıp büyümeyi istikrarsızlaştıran dışsal şoklardır. Ekonominin kendi kendine yarattığı istikrarsızlık unsurları ise büyüme oranından yüksek düzeydeki reel faiz oranları, git gide artan kamu açıkları ve kamu borç stoku, kısa vadeli sermaye hareketlerine fazlasıyla bağımlı hale getirilen ekonomi ve düşük üretkenlik

artışıdır⁵³. İstikrarsız bir büyüme trendi firmaların büyüme rakamlarına kuşku ile yaklaşmalarına neden olmuştur. İstihdam olanaklarını artırmak amacıyla gerekli olan büyümenin sağlanması için firmaların üretimlerini artırmaları gerekmektedir. Ancak bunu için firmaların öncelikle ekonomiye güvenmeleri gerekmektedir. Oysa Türkiye’de 1990’lı yıllar boyunca ekonomide görülen istikrarsız büyüme, firmaların bu büyümenin kalıcı olmadığını düşünmelerine neden olmuştur. Bu durumda da büyümeye temkinli yaklaşmış ve kapasite artırımına gidilmemiştir⁵⁴. Sonuçta da istihdam olanaklarının artmasını sağlayacak yatırımlar gerçekleştirilememiştir.

İyi işleyen bir ekonomik yapıda büyüme ile istihdam arasında doğrusal bir ilişki olması gerekmektedir. Türkiye’de ise 1980 sonrası uygulamaya konulan politikalar nedeniyle bu ilişki sona ermiştir. 1980 öncesi ekonomik büyüme istihdam artışına neden olurken 1980 sonrası uygulamaya konulan politikalar istihdam artışını sınırlamıştır. Bu politikalardan en önemlisi iç pazarın göz ardı edilerek dış pazara yönelik bir üretim stratejisinin benimsenmiş olmasıdır. Dış pazarlarda rekabet edilebilirliğin sağlanabilmesi için maliyetlerin düşürülmesi gereği olduğu için işgücünden tasarruf edilmesi kararlaştırılmıştır. Daha az işgücü ile daha fazla üretim yapılmıştır. Bu durumda da, yeni yatırımlar yapmak yerine mevcut işçilerin daha uzun sürelerde çalışması ile üretimin artması sağlanmıştır. Ayrıca 1980’li yılların sonundan itibaren finansal sistemde meydana gelen aşırı şişme de büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin göz ardı edilmesine neden olmuş ve Türkiye, kısa vadeli yabancı sermaye girişine endekslenen kırılmalılığın yüksek olduğu bir sürece girmiştir⁵⁵.

Ekonomik büyümeye rağmen istihdamın artmamasının diğer nedenleri ise artan verimlilik ve azalan sabit sermaye yatırımlarıdır. Türkiye’de son yıllarda özellikle sanayi sektöründe verimlilik hızla artmaktadır. Artan verimlilik ekonomik büyümeyi de sağladığı için arzu edilen bir durumdur. Ancak ekonomik büyümenin

---

⁵³ Ercan Uygur, “Türkiye Ekonomisinde İstikrar: Bugünü ve Yarını”, **İktisat İşletme ve Finans**, 18. Yıl, Nisan 2003, s.19–22.

⁵⁴ Mehmet Kara, Mehmet Duruel, “Türkiye’de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratamama Sorunu”, (Çevrimiçi), <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/19.pdf>, 20.05.2007, s.373,374.

⁵⁵ **Ibid.**, 375,376.

sağlanması için ya üretimde kullanılan faktörlerde bir artış meydana gelmelidir ya da verimlilik artışı sağlanmalıdır. Verimlilik artışından kaynaklanan büyüme istihdam dostu bir büyüme değildir. Çünkü artan verimlilik daha az istihdam ile aynı işin yapılmasını sağlamakta, bu durumda da işgücü talebi azalmaktadır. Hızla gelişen teknoloji de emek gücünün yerine geçmektedir. Türkiye’de özellikle 2001 krizinden sonra gerçekleşen ekonomik büyümenin neredeyse tatmamı verimlilik artışından kaynaklanmaktadır⁵⁶.

Sabit sermaye yatırımlarının artmaması da istihdam artışının gerçekleşmemesinin nedenlerinden biridir. Türkiye ekonomisi yıllar boyunca yüksek enflasyon, döviz kurundaki dalgalanmalar, kırılğan yapıya sahip bir bankacılık sektörü, yüksek reel faiz oranları ve ekonomik krizlerden etkilenmiştir. Böyle bir ekonomik yapıda da yatırımları teşvik edecek bir ortam oluşmamış ve nüfus artışını masedecek istihdam artışı gerçekleştirilememiştir. Bunun için yatırımı teşvik edecek bir yapının oluşturulması gerekmektedir. Yatırımın teşvik edilebilmesi için de bürokratik engeller kaldırılmalı, reel faiz oranları düşürülmeli, istihdamın maliyeti daha makul bir düzeye çekilmeli ve doğrudan yabancı yatırımlar ülkeye çekilmelidir. Ancak Türkiye’nin bu konudaki en büyük sıkıntısı düzenleme yapma kapasitesinin düşük olmasıdır. Düzenlemelerin uzun zamanda gerçekleştirilmesi, dahası gerçekleştirilmesinin önünde birçok bürokratik engelin bulunması yatırım yapılmasını teşvik edici bir ortamın oluşmasını engellemektedir⁵⁷. Özellikle de 24 Ocak kararlarının uygulamaya geçirildiği 1980 yılından itibaren devletin yatırım yapma konusundaki rolünde meydana gelen değişiklik dikkate alındığında özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu kararlar uygulamaya geçirilmeden önce Türkiye’de özellikle imalat sanayi yatırımları daha çok devlet eliyle gerçekleştirilirken, 1980 yılından itibaren özel sektöre ağırlık verilmiş ve devlet altyapı yatırımlarına yönelmiştir⁵⁸.

---

⁵⁶ Hakan Ercan, “İstihdamsız Büyüme: Verimlilik Artışı mı? Yeni İş Yasası mı? Bir Ön Değerlendirme”, **Ekonomik Büyümenin Dinamikleri ve İstihdam Kaynak ve Etkileri**, Ed. Bilim Ne Yaptı, TEK, 2005, s.173.

⁵⁷ **Ibid.**

⁵⁸ Mustafa İsmihan, Kıvılcım Metin Özcan, “Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynakları: 1960–2004”, **İktisat İşletme ve Finans**, 21.Yıl, Nisan 2006, s.78.

Son yıllarda makroekonomik dengelerde görülen iyileşmeye rağmen, işsizlik oranlarının artmasının diğer bir nedeni ise tarım sektöründe görülen değişimdir. Bir yandan tarım sektörüne sağlanan sübvansiyonların azalması ile bir yandan da Avrupa Birliği'ne uyum amacıyla tarım sektörü daralmaktadır. Avrupa Birliği üyesi birçok ülkede tarım sektörünün ekonomideki payı Türkiye ile kıyaslandığında daha azdır. Avrupa Birliği'ne üyelik öncesinde düzenlemeler yapan Türkiye'den de tarım sektörünün daraltılması talep edilmektedir. Çünkü tarımda çalışan nüfusun çokluğuna rağmen, tarımı GSMH'ya katkısı düşük düzeydedir ve bunun sonucunda da tarım sektöründe işgücünün verimliliği düşüktür. Bu nedenle tarım sektörü daralmaktadır. Ancak tarım sektörünün daralması ile kırsal kesimde istihdam olanakları azalmaktadır⁵⁹. Dolayısıyla kentlere göç yaşanmaktadır. Ancak bu göç işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Çünkü kentlerde, tarım dışı sektörlerde yeterli iş imkânı yaratılamamaktadır. Ayrıca kırsal kesimden göç eden kimseler herhangi bir vasfa sahip olmadıkları için bu sektörlerle adapte olamamaktadır. Bunun sonucunda da işsiz kalmaktadırlar. Tarım sektöründe görülen bu çözümlenin önümüzdeki yıllarda da işsizliğin artmasına neden olacağı beklentisi mevcuttur.

---

⁵⁹ Ahmet Ay, Zeynep Karaçor, "2001 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinde Krizden Büyümeye Geçiş Üzerine Bir Tartışma", (Çevrimiçi), http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5Cahmet%20AY, 13.05.2007.

SONUÇ

1990'lı yılların başında Türkiye ekonomisi önemli bir değişim yaşamış, 1989 yılında dünya ekonomisi ile daha çok bütünleşmek adına öncelikle uluslar arası ticaretin önündeki engeller kaldırılmış, hemen ardından da sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir. Böylece dışa dönük politikalar hayata geçirilmiş ve daha liberal bir ekonomik yapıya ulaşmaya yönelik adımlar atılmıştır. Ancak Türkiye ekonomisinin, uygulamaya konulan bu değişimi massedecek mali ve hukuki yapısının olmayışı, başta finans sektörü olmak üzere yapısal sorunlarının varlığı ve hükümetlerin uygulamaya koyduğu kuralsız ekonomi politikaları nedeniyle, 1994 ve 2001 yıllarında iki önemli ekonomik kriz yaşanmıştır. Bu krizler ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. İşgücü piyasası da ekonomik krizlerden olumsuz yönde etkilenen piyasaların başında gelmektedir.

İşgücü piyasası bir ülkede ekonomik yapının sağlıklı işleyebilmesi açısından önem taşımaktadır. Çünkü işgücü, ekonominin vazgeçilmez girdilerinden biridir. Türkiye uzun yıllardan beri işgücü piyasası sorunlarıyla mücadele eden ülkelerden biridir. Nüfus artış hızı, dünya geneliyle karşılaştırıldığında yüksek olmakla birlikte istihdam yaratma potansiyeli düşüktür, bu durumda ise beraberinde işsizlik sorununu getirmektedir. Ayrıca, genç bir nüfusa sahip olması nedeniyle demografik yönden olumlu bir durumda olmasına rağmen, iş olanaklarının yeterli olmaması nedeniyle bu avantajını yeterince değerlendirememektedir.

Türkiye'de ücretlerin düşük olması, eğitimde kalma süresinin uzaması, erken emeklilik uygulamaları ve köyden kente göç neticesinde kadınların işgücü piyasasından çekilmeleri gibi nedenlerden dolayı çalışma yaşındaki aktif nüfusun işgücüne katılım oranı % 50'nin altındadır. Yeterli iş olanaklarının olmaması nedeniyle de istihdam oranı %43,2 oranında kalmaktadır. Yani çalışma çağındaki nüfusun yarısı bile istihdam edilememektedir. Ayrıca istihdam edilen nüfusun sektörel dağılımı incelendiğinde tarım sektöründe çalışan nüfusun sayısının dünya geneliyle karşılaştırıldığında halen yüksek olduğu görülür. Bu durum özellikle tarım

sektöründe çalışan birçok kişinin ücretsiz aile işçisi olarak çalışması nedeniyle “gizli işsizlik” olgusunun oluşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla işsizlik oranları işsizliğin gerçek boyutunu ortaya koymamaktadır.

İşgücü piyasasının diğer önemli bir sorunu da kayıt dışı istihdamdır. Kişinin yaptığı işten dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmaması olarak tanımlanan kayıt dışı istihdam, işverenler arasında rekabet koşullarını olumsuz yönde etkilemekte ve birçok kişinin herhangi bir sosyal güvenceye tabi olmadan çalışmasına neden olmaktadır.

İşgücü piyasasında mevcut olan bu yapısal sorunlar, 1990 sonrası yaşanan ekonomik krizlerin etkisiyle ağırlaşmıştır. 1990’lı yıllar Türkiye ekonomisinin problemlili olduğu yıllardır. Enflasyon oranları %80-90 gibi yüksek oranlardadır ve faiz oranları da %100 seviyesini aşmıştır. Ekonomiyi düzeltmek için uygulamaya konulan ekonomik önlemler ise hatalı politikaların etkisiyle gerekli etkiyi gösterememiştir. Popülist politikalar nedeniyle kamu harcamalarında hızla artış olmuş, borçlanma yüksek düzeylere ulaşmıştır. Özellikle de sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile Türkiye’ye yönelik sermaye akımlarının artmasıyla dış borçlanma olanakları artmıştır. Öyle ki 1993 yılında hükümet cari harcamalarını bile borçlanarak karşılar hale gelmiştir. Ancak gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye’ye de yönelen yabancı sermayenin kısa vadeli ve spekülâtif amaçlı sermaye oluşu ülkeyi riskli bir pozisyona sokmuştur. Ayrıca Merkez Bankası kaynaklarına giderek daha sık başvurulması döviz kurları üzerinde baskı yaratmıştır. Ekonomik istikrara duyulan güvenin azalması nedeniyle yabancı sermayenin ülkeyi terk etmek istemesiyle kurlar üzerindeki baskı iyice artmış ve Merkez Bankası rezervlerinin kuru savunmak için kullanılması olanağının ortadan kalkmasıyla 1994 yılında %100’lük bir devalüasyon gerçekleştirilmiş ve ekonomik göstergelerin daha da bozulmasına neden olan 1994 Krizi’nin yaşanmasıyla sonuçlanmıştır.

Ekonomik göstergelerdeki bu bozulmalar ve özellikle de yüksek enflasyon oranları nedeniyle, Türkiye 2000 yılında IMF destekli “2000 Enflasyonu Düşürme Programı’nı” uygulamaya koymuştur. Döviz kurunun çıpa olarak kullanıldığı bu

programın temel unsurlarından biri kredibilitiydi. İki yıl sonunda enflasyonun tek haneli rakamlara düşürülmesi hedefleniyordu. Bu program çerçevesinde yarı-para kurulu uygulaması da uygulandı. Merkez Bankası'nın net iç varlıklarının ancak rezerv karşılığı artırılmasına izin verildi. Yani piyasalardaki likidite miktarına Merkez Bankası ancak rezerv karşılığı müdahale edebilecek, likidite miktarı faiz oranları ile belirlenecekti. Ancak, uygulamaya konulan “2000 Enflasyonu Düşürme Programı”, ekonomik göstergelerde ve bankacılık sektöründeki olumsuzluklar nedeniyle Kasım 2000’de ilk başarısızlığını yaşamıştır. Programın temel amacı enflasyonu düşürmektir. Fakat enflasyon düşüşünün beklenen düzeyde gerçekleşmemesi, programa duyulan güvenin azalmasına neden oldu. Enflasyonun aksine hızla düşen faiz oranları, borçlanma maliyetini düşürdüğü için önceleri olumlu karşılanırsa da, hızla artan tüketim, değer kazanan yerli para nedeniyle ithalata yönelince cari açık endişe verici boyutlara ulaştı.

Kasım 2000’de krizi tetikleyen en önemli faktör ise, bankacılık sektörü olmuştur. Bankacılık sektörü program uygulamaya konulduğunda sorunluydu. 1994 yılında bankaların çöküşünü önlemek amacıyla yürürlüğe giren mevduata %100 devlet garantisinin varlığı, bankaların riskli politikalar yürütmelerine neden olmaktadır. Bunun yanında iç borçlanmanın çoğunlukla bankalardan temin edildiği için de bankalar gerçek bankacılık fonksiyonları yerine devleti fonlamayı tercih eder hale gelmişlerdir. Özellikle uygulamaya konulan program gereği kurun sabitlenmesi ile bankalar iç borçlanmayı finanse etmek için dış borçlanma yoluna girmişler, bu durum bankaların açık pozisyonlarının artmasına neden olmuştur. Yani bankalar riskli bir konumdaydı. Bu durum önce Bayındırbank’ın, ardından da Etibank’ın batmasıyla iyice gün yüzüne çıkmıştır. Etibank ile yakınlığı bilinen Demirbank’a yönelik de benzer endişeler ortaya çıkınca, Demirbank borçlanma olanaklarını yitirmiştir. Bu nedenle elindeki DİBS’ni satışa çıkardı. Bu durum faiz oranlarının yükselmesine neden oldu. Bankalarda likidite sıkışıklığı başladı. Durumun daha da kötüleşmesinden korkan Merkez Bankası, likidite yaratmama kuralını bozarak piyasaya 6,8 milyar dolar fon aktardı. Kasım 2000’de başlayan likidite krizi alınan bu önlem ile giderildiyse de ekonomide bozulan dengeler 2001’de sürdü ve Şubat

2001’de yaşanan siyasi gerginlikle başlayan dövize hücum krizi sonrası uygulamaya konulan “2000 Enflasyonu Düşürme Programı” terk edilmiştir.

Yaşanan ekonomik krizler önce mali sektörde başlamış ancak kısa sürede reel sektöre de yayılmıştır. Milli gelir azalmış, enflasyon oranı artmıştır. İşgücü piyasası da krizlerden yoğun olarak etkilenmiştir. İşsizlik artmış, reel ücretler azalmış ve kayıt dışı istihdama yönelme olmuştur. 1994 yılında yaşanan krizin ardından uygulamaya konulan 5 Nisan İstikrar Paketi’ndeki önlemler neticesinde özellikle kamu sektöründeki istihdam olanaklarının azalmasıyla işsizlik oranı artmıştır. 1993 yılında %7,8 olan işsizlik oranı, 1994 yılında %8,2’ye yükselmiştir.

Kasım 2000 ve Şubat 2001’de peş peşe yaşanan krizlerin ardından ise ekonomi 1994 yılıyla kıyaslandığında daha fazla etkilenmiştir. İşsizlik %10 oranını aşmış ve birçok şirket kapanmıştır. Reel ücretler ise düşmüştür ve ekonomideki toparlanmaya rağmen kriz öncesi seviyesine dönememiştir. 2001’de yaşanan krizin en önemli farkı ise özellikle vasıflı işgücü genelinde işsizliğin artmasıdır. Krizin bankacılık sektöründe başlamasının da etkisiyle birçok banka şubesi kapatılmış ve yüksek vasıflı birçok kimse işsiz kalmıştır.

1990’lı yıllarda sadece Türkiye’de değil gelişmekte olan birçok ülkelerde ekonomik krizler yaşanmıştır. Türkiye’de olduğu gibi 1994 yılında Meksika, 2001 yılında ise Arjantin de ekonomik krizlerden mustarip olmuşlardır. Bu ülkelerin ekonomik yapıları ve işgücü piyasaları birbirinden farklı olsa da krizlerin ekonomiye etkileri benzer nitelikte olmuştur: İşsizlik oranında artış, reel gelirden azalma ve kayıt dışı istihdama yönelme. Ekonomik verilerin karşılaştırılması sonucunda da bu değerlendirmeyi doğrulayan nitelikte sonuçlara ulaşılmıştır. Ülkelerin işgücü piyasalarının katılığına göre işsizlik oranındaki artış ve reel ücretlerdeki değişim fark göstermiştir.

Ekonomik krizlerin etkisiyle mevcut sorunlu yapısı daha da kötüleşen işgücü piyasasının iyileştirilmesi amacıyla bazı önlemler alınmıştır. Özellikle işgücü piyasasına yön veren kamu kurumlarının daha modern bir yapıya kavuşturulmasına

yönelik düzenlemelerin hayata geçirilmiş ve daha aktif istihdam politikalarının uygulamaya konulmuştur. Ancak uygulamaya konulan bu düzenlemelere ek olarak, Türkiye’de işgücü piyasasına yönelik daha birçok düzenlemenin yapılması gerektiği de açıktır. Özellikle krizi takip eden yıllarda yakalanan ekonomik büyümeye rağmen işsizlik oranının yeterli düzeyde azalmaması işgücü piyasasında sorunların sürmekte olduğunun göstergesidir. 2000–2005 yılları arasında GSYİH ortalama % 7,5 oranında artmış ancak işsizlik oranındaki azalış % 0.1 olarak gerçekleşmiştir. Bu tablonun meydana gelmesinde, değişen dünya koşulları nedeniyle tarım sektöründe yaşanan istihdam azalışının, artan teknolojik imkânlar sayesinde daha az işgücü kullanımı ile aynı işin yapılması nedeniyle azalan emek kullanımının etkisi vardır. Ayrıca mevcut ekonomik istikrarsızlıkların firmalar için olumlu bir yatırım ortamı yaratmaması nedeniyle üretim kapasitesinin artırılmaması da istihdam olanaklarının artmamasında etkili olmuştur. Bir çok firma mevcut çalışanları ile üretim artışı gerçekleştirmeyi tercih etmiş, bu durumda ise ekonomide büyüme sağlansa da bu büyüme istihdam artışına dönüşmemiştir. Bu nedenle üretim artışının istihdam artışının sağlayabilmesi için yatırımları özendirerek bir ortamın sağlanması önem taşımaktadır.

Sonuçta Türkiye ekonomisi yapısal bir dönüşümün gerçekleştirildiği 1989 yılından itibaren ekonomi politikasının yönetiminin daha güç olduğu bir döneme girmiştir. Bir yandan sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi finansman ihtiyacının daha kolay karşılanmasını sağlarken, bir yandan da gerekli mali ve hukuki düzenlemelerin olmadığı bir ortamda bu durumun olumsuz sonuçlara neden olacağı anlaşılmıştır. 1994 ve 2001 ekonomik krizlerinden kazanılan deneyimler de bu savı destekler nitelikte olmuş ve salt kısa vadeli sermaye kaynağına değil de üretime dayalı bir ekonomi politikasının önemi anlaşılmıştır. Uzun vadeli hedefleri olmayan ve günü kurtarma düşüncesiyle uygulan kurlarsız ekonomi politikalarının sonuçlarının çok daha uzun vadeye yayıldığı anlaşılmaktadır. Türkiye’de de yaşanan ekonomik krizler tüm sektörleri olumsuz yönde etkilemiştir. Ekonomi uzun yıllar istikrarsız makroekonomik göstergelerden muzdarip olmuştur. Enflasyon ve faiz oranları yükselmiş, döviz kurları güvenilmez bir duruma gelmiştir. Bunun sonuçları reel ekonomiye de yansımış ve ekonomi daralmıştır. Bu daralma, ise işgücü piyasasını

etkilemiştir: İstihdam azalmış, işsizlik artmış, reel ücretler değer kaybetmiş ve kayıt dışı istihdam daha da artmıştır. Bu durum ise kısır bir döngüyle istikrarsızlığı artırmıştır. Oysa ki, işgücü piyasasının sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ülke ekonomisi için son derece önemlidir. Bunun için de işgücü piyasasının ihtiyaçlarıyla uyumlu düzenlemelerin hayata geçirilmesinin ve üretime dayalı bir büyüme modelinin benimsenmesinin önemi büyüktür.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Alp, Ali: **Finansal Krizler, Çözüm Önerileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme.**

Ansal, Hacer vd.: **Türkiye’de Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik,** İstanbul Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, Kasım 2000.

Doğan, Seyhun: **IMF İstikrar Programları ve Türkiye,** Işıkli Yayın-Tanıtım, İstanbul, 1997.

DPT: **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu,** Yayın N:DPT:2548-ÖİK:564, Ankara, 2001.

Eğilmez, Mahfi, Ercan Kumcu: **Ekonomi Politikası,** 6. Basım, Remzi Kitabevi, Haziran 2004.

Ekin, Nusret: **Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları,** Yayın No:2000–33, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayını, 2000.

Eyüboğlu, Dilek: **2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları,** Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No:674, Ankara, 2003.

Kansu, Aydan: **Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri,** İstanbul, Derin Yayınları, 2004.

Kazgan, Gülten: **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929–2001) “Ekonomi Politik” Açısından Bir İrdeleme,** İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kepenek, Yakup, Nurhan Yentürk: **Türkiye Ekonomisi**, 13. Basım, Remzi Kitapevi.

Mussa, Michael: **Arjantin ve IMF: Zaferden Trajediye**, Çev. I.Halit Elçi, İstanbul, 2003.

Parasız, M.İlker: **Kriz Ekonomisi, Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları**, Bursa, 1995.

Stiglitz, Joseph E.: **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Çev.Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural, 2004.

Varçın, Recep: **İstihdam ve İşgücü Piyasası Politikaları**, Siyasal Kitapevi, Ocak 2004.

MAKALELER

Akat, Asaf S.: “1994 Bunalımı Üstüne Çeşitlemeler” , **Görüş** , TÜSİAD Yayını, Haziran 1994, s.16-34.

Alper, Emre: “The Turkish Liquidity Crisis of 2000: What Went Wrong”, **Russian and East European Finance and Trade**, Vol.37, No.6, 2001, pp.51–71.

Bağımsız Sosyal Bilimciler-İktisat Gurubu: “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler”, **İşletme ve Finans**, Yıl:16, Sayı:185, Ağustos 2001, s.7–47.

Calvo, Guillermo A., Enrique G.Mendoza: “Mexico’s Balance of Payments Crisis: A Chronicle of a Death Foretold”, **Journal of International Economics**, Volume 41, Nos.3/4, November 1996, pp.235–265.

Demirkol, Özgür : “Korea in 1997 and Turkey in 1994 How Did Crisis Happen?”, **Hazine Dergisi**, Sayı 13, Ocak 2000, s. 51–65.

Doğan, Seyhun: “2000’li Yıllarda Türkiye’nin Ekonomik İstikrar Arayışları”, **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 49. Seri, Yıl:2006, s.102–122.

Doğan, Seyhun: “2000–2002 Dönemi Stand-by Programı’nın Türkiye Ekonomisi Hedefleri-Politikaları”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl:37, Sayı: 5, Mayıs 2000, s.3–24.

Doğan, Seyhun: “Yakın İzleme Programı (Staff Monitored Program)’nın 1999 Yılı Hedefleri-Sonuçları ve Beklentiler”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Yıl:36, Sayı: 11, Kasım 1999, s.3–13.

Doğan, Seyhun, Halil Özekicioğlu: “Güney Kore ve Türkiye’de Uygulanan IMF Politikaları”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2005, s. 147–176.

Ercan, Hakan: “İstihdamsız Büyüme: Verimlilik Artışı mı? Yeni İş Yasası mı? Bir Ön Değerlendirme”, **Ekonomik Büyümenin Dinamikleri ve İstihdam Kaynak ve Etkileri**, Ed. Bilim Ne Yaptı, TEK, 2005, 173–184.

Gökçe, Deniz: “Kriz Gerekli Miydi?”, **Görüş**, TÜSİAD Yayını, Mart 1994, s. 26–31.

Gültekin, Bülent: “Krizin Nedeni: Reel Dengelerde Bozulma” , **Görüş**, TÜSİAD Yayını, Mart 1994, s. 32–35.

Günçavdı, Öner, Suat Küçükçifçi: “Türkiye Ekonomisinin Üretim ve İstihdam Yaratma Kapasitesi Üzerine Gözlemler”, **İktisat İşletme ve Finans**, 19.Yıl, Mart 2004, s.16–39.

İnan, E.Alpan: “Arjantin Krizinin Sebepleri ve Gelişimi”, **Bankacılar Dergisi**, S.42, 2002, 57–74.

İnan, E.Alpan: “Finansal Krizler, Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 41, 2002, s.51–67.

İsmihan, Mustafa, Kıvılcım Metin Özcan: “Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynakları: 1960–2004”, **İktisat İşletme ve Finans**, 21.Yıl, Nisan 2006, s.74–86.

Kaminsky, Graciela L., Carmen M. Reinhart: “On Crises, Contagion, and Confusion”, **Journal of International Economics**, Volume 51, No.1, June 2000, pp.145–169.

Kazgan, Gülten: “Küreselleşmiş Dünyada Küreselleşen Türkiye’nin Krizleri”, **İktisat Dergisi**, Şubat-Mart 2001, s.26–31.

Kılıç, Cem: “Türkiye’de İşgücü Piyasası ve Kriz”, **Kriz ve IMF Politikaları**, Editör: Ömer Faruk Çolak, Alkım Kitabevi, İstanbul, s. 207–224.

Kibritçiöglü, Aykut: “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969–2001”, **Yeni Türkiye**, Yıl:7, Sayı:41 (Ekonomik Krizler Özel Sayısı I)/ Eylül-Ekim, s.174–182.

Martinez, Justino De Ia Cruz: “Demand Shocks: Evidence from a Vector Auto regression Model of Mexico’s Recession and Recovery in the 1990s”, **International Economic Journal**, Volume 17, Number 2, Summer 2003, pp.37–55.

Özatay, Fatih: “The 1994 Currency Crisis in Turkey”, **Yapı Kredi Research Department, Discussion Paper Series, No: 99-01**, January 1999, pp. 1-25.

Sachs, Jeffrey, Aaron Tornell, Andrés Valesco: “The Mexican Peso Crisis: Sudden Death or Death Foretold?”, **Journal of International Economics**, Volume 41, Nos.3/4, November 1996, pp.265–285.

Şimşek, Mevlüdiye: “Finansal Küreselleşmenin Ekonomik Krizler Üzerindeki Etkileri ve Örnek Kriz Ekonomileri”, **Finans-Politik&Ekonomik Yorumlar**, Yıl:42, Sayı:490, Ocak 2005, s.63–73.

Tunç, Hakan: “The Lost Gamble: The 2000 and 2001 Turkish Financial Crises in Comparative Perspective”, **The Turkish Economy in Crisis**, Editors Ziya Öniş and Barry Rubin, London: Portland, OR; Frank Cass, 2003, pp. 31–50.

Türkiye Bankalar Birliği: “1994 Yılı Krizi Sonrasında Meksika’da Uygulanan Para Politikası”, **Bankacılar Dergisi**, S.36, Mart 2001,37–53.

Uygur, Ercan: “Türkiye Ekonomisinde İstikrar: Bugünü ve Yarını”, **İktisat İşletme ve Finans**, 18.Yıl, Nisan 2003, s.13–24.

Yentürk, Nurhan: “Kısa Dönemli Sermaye Girişlerinin Makroekonomik Yapı Üzerine Etkileri: 1994 Krizinin Öncesi ve Sonrası”, **Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.103–127.

Yentürk, Nurhan: “Yangın Söndü, Arsayı Kurtardık: 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, **Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.29–56.

Yentürk, Nurhan: “Finansal Sermaye Girişi Gölgesinde İstikrar Uygulaması: 2000 İstikrar Paketinin İncelenmesi”, **Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.57–72.

İNTERNET KAYNAKLARI

Altinkemer, Melike: “Problems With Issuing Foreign Currency and Foreign Indexed Bonds in the Light of Mexican Experience” , (Çevrimiçi), <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/dpaper17.html>, 03.05.2007.

Auer, Peter, Natalia Popova: “Labour Market Policy for Restructuring in Turkey: The need for more active policies”, (Çevrimiçi), <http://www.ilo.org/public/english/employment/start/download/ep51.pdf>, 23.11.2005.

Ay, Ahmet, Zeynep Karaçor: “2001 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinde Krizden Büyümeye Geçiş Üzerine Bir Tartışma” , (Çevrimiçi), http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5Cahmet%20AY, 13.05.2007.

Boothe, Ben B.: “Texas and Mexico, Immediate Impact of the Mexican Crisis” , (Çevrimiçi), <http://www.public.iastate.edu/~rjsalvad/scmfaq/crisis.html>, 05.05.2007.

Celasun, Merih: “2001 Krizi,Öncesi ve Sonrası”, (Çevrimiçi), <http://www.econ.utah.edu/ehrbar/erc2002/pdf/053pdf,25.06.2006>.

Celasun, Oya: “The 1994 Currency Crisis in Turkey”, (Çevrimiçi), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=6150085.

DPT: “Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–2013), (Çevrimiçi), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/ix/9kalkinmaplani20070302.pdf>, 01.05.2007.

Edwards, Sebastian: “The Mexican Peso Crisis? How Much Did We Know? When Did We Know It? (Çevrimiçi), <http://www.nber.org/papers/W6334>, 28.04.2007.

Ffrench-Davis, Ricardo, Rogerio Studart: “The Regional Fallout of Argentina’s Crisis”, (Çevrimiçi), http://www.fonclad.org/publications/argentina/Fondad_Argentina_Chapter 5.pdf, 11.05.2007.

Güloğlu,Büilent, Ender Altunoğlu: “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika,Meksika ve Türkiye Krizleri, (Çevrimiçi), <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Finvekriz.pdf>,07.05.2007.

Hacıhasanoğlu, Burçin: “Meksika 1994 ve Arjantin 2001–2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye İçin Önemi”, (Çevrimiçi), <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/burcinhacihasanoglu.pdf>, 02.05.2007.

ILO: “Statistical Annex”, (Çevrimiçi), <http://www.ilo.org>, 21.04.2007.

İşkur: “Ulusal İstihdam Politikaları ve İşsizlik Sorununa Çözüm Önerileri” (Çevrimiçi),<http://www.iskur.gov.tr/mydocu/3.Genel%20Kurul%Kararkari.doc>, 12.02.2006.

Kara, Mehmet, Mehmet Duruel: “Türkiye’de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratamama Sorunu” , (Çevrimiçi) , <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/19.pdf>, 20.05.2007.

Kazgan, Gülten: “1990 Sonrası Yıllarda Türkiye’de Krizler ve İşsizlik; Çalışanlar ve Sosyal Güvenlikleri İçin Çözümler Açısından İrdeleme, (Çevrimiçi), http://www.kazgen.bilgi.edu.tr/docs/1990_sonrasi_yillarda_Turkiye.doc, 21.02.2007.

Koyuncu, Murat, Fikret Şenses: “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri, (Çevrimiçi), <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0413.pdf>, 12.01.2007.

Kretschmer, Hans Jörg: “Yeni Avrupa İstihdam Stratejisi’nin Üye ve Üyeliği Kesinleşen Ülkelere ve Türkiye’ye Etkileri”, **TİSK-İşveren Dergisi**, (Çevrimiçi), http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=801&id=48,28.10.2004.

Martin, Gary: “Employment and Unemployment in Mexico in the 1990s”, (Çevrimiçi), <http://www.bls.gov/opub/mlr/2000/11/art/full.pdf>, 12.05.2007.

Martinez, Alejandra: “Weathering the Economic Storm: Mexican Crisis Experience Illustrates Need for Advanced Analytics, Greater Portfolio Intelligence” , (Çevrimiçi), http://www.strategicanalytics.com/articles/2001signals_mexicancrisis.php, 01.05.2007.

Martinez, Guillermo Ortiz: “What Lessons Does the Mexican Crisis Hold for Recovery in Asia”, (Çevrimiçi), <http://www.internationalmonetaryfund.com/external/pubs/ft/fandd/1998/06/ortiz.htm>, 12.05.2007

Meltzer, Allan H.: “Argentina and the IMF”,(Çevrimiçi),http://www.tepper.cmu.edu/afs/andrew/gsia/meltzer/Argentina3_5.doc, 03.05.2007.

OECD: “Statistical Annex”, (Çevrimiçi), <http://www.oecd.org/dataoecd/36/30/35024561.pdf>, 20.11.2005.

Salos, Carlos: “The Impact of NAFTA on Wages and Income in Mexico, (Çevrimiçi), http://www.ratical.org/co_globalize/NAFTA@7/mx.html, 21.05.2007.

TCMB: “Elektronik Veri Dağıtım Sistemi”, (Çevrimiçi), <http://tcbmf40.tcmb.gov.tr/cgi-bin/famecgi>, 22.05.2007.

TCMB: “Impact of Globalisation on Turkey”, (Çevrimiçi), <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/global.doc>, 14.01.2007.

Toprak, Metin, Osman Demir: “Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar”, (Çevrimiçi), <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/111.pdf>, 11.06.2006.

TÜİK: “2000 Genel Nüfus Sayımı Kesin Sonuçları”, (Çevrimiçi), http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi/2000tablo1.xls, 21.12.2005.

TÜİK: “Hane halkı İşgücü Anketi” (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr>, 05.02.2007.

TÜİK: “Tanım ve Kavramlar”,(Çevrimiçi),<http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/TANIMLAR251105.XLS>,21.12.2005.

Tunalı, İnsan: “Background Study on Labour market and Employment in Turkey”, (Çevrimiçi),http://www.iskur.gov.tr/mydocuistihdamdurumraporu/BST-final%20report%20_27%5B1%5D.June.2003_.pdf,20.11.2005.

Türkan, Ercan: “Türkiye’deki İşgücünün Yapı ve Nitelikleri:Gelişme ve Değerlendirmeler”,(Çevrimiçi),<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/isgucu%20piyasasi.pdf>,01.02.2006.

Türk-İş: “Kayıt Dışı İstihdam ve Asgari Ücret”, (Çevrimiçi) <http://www.turkis.org.tr/icerik/makalekayitdisiistihdamveasgariucret.htm>, 03.11.2005.

Türk-İş: “Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik” , (Çevrimiçi) , <http://www.turkis.org.tr/icerik/makaleistihdamveissizlik.htm>, 16.11.2005.

Türkiye Bankalar Birliği: “Türk Bankacılık Sisteminde Banka, Şube ve Personel Bilgileri, (Çevrimiçi),<http://www.tbb.org.tr/net/donemsel>,21.02.2007.

Uygur, Ercan: “Krizden Krize Türkiye:2000 Kasım ve Şubat Krizleri”, (Çevrimiçi),<http://www.tek.org.tr/tartisma/pdf/KRIZ-2000-20013.pdf>,26.06.2006.

Voyvoda, Ebru, Erinç Yeldan: “Macroeconomics of Twin-Targeting in Turkey: A General Equilibrium Analysis”, (Çevrimiçi),http://www.networkideas.org/featart/jul2006/Twin_Target_Turkey.pdf,26.02.2007.

World Bank, “Argentina Crisis and Poverty 2003, A Poverty Assessment”, (Çevrimiçi), <http://wbln0018.worldbank.org/lac/lacinfoclient.nsf/d29684951174975>, 21.02.2007.

Weller, Jürgen: “Economic Reforms, Growth and Employment: Labour Markets in Latin America and the Caribbean”, (Çevrimiçi), <http://www.eclac.org/cgi-bin/getProd.asp?xml/publications>, 11.05.2007.

Yeldan, Erinç: “Neoliberalizmin Gözdesi Arjantin Çökerken” , (Çevrimiçi) , <http://www.bianet.org/external/pubs/ft/fandd/1998/06/ortiz.htm>,12.05.2007.

Yeldan, Erinç: “On the IMF-Directed Disinflation Program in Turkey: A Program for Stabilization and Austerity or A Recipe for Impoverishment and Financial Chaos”, (Çevrimiçi), <http://www.bilkent.edu.tr/yeldane/TurkCrisis2001.PDF>, 12.04.2006.

DİĞER KAYNAKLAR

TCMB: **Yıllık Rapor**,2001.

Torun, Püren: “Türkiye’deki İşgücü Piyasasının Yapısı ve Türkiye’nin Avrupa Birliği Ülkeleriyle Rekabet Edebilirliği”, (Basılmamış Uzmanlık Tezi, Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ocak 2004), Ankara.

TÜSİAD: **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, Yayın No.TÜSİAD-T/2002/12–354, Aralık 2002.

TÜSİAD: **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, Yayın No.TÜSİAD-T/2004–11/381, Aralık 2004.